

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
KENT ÇALIŞMALARI YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**YENİ ORTA SINIFLARIN EV TABANLI TELE-
ÇALIŞMA DENEYİMİYLE ‘EV’ ALGILARININ
YENİDEN İNŞASI**

Gülfize TOPALOĞLU

2501190565

TEZ DANIŞMANI

Dr. Öğr. Üyesi Melike Akbıyık

İSTANBUL – 2023

ÖZ

YENİ ORTA SINIFLARIN EV TABANLI TELE-ÇALIŞMA DENEYİMİYLE 'EV' ALGILARININ YENİDEN İNŞASI GÜLFİZE TOPALOĞLU

Mekân her daim bir inşa halindedir. Her gün yapı taşlarına bir yenisi eklenir. Bu taşlar bir önceki taşların üzerine eklenerek, daha köklü bir şekilde geleceğe taşınır; hiçbir zaman öz anlamını yitirmez. Bu tez çalışmasının ana eksenini en özel mekânımız olan “ev” oluşturmaktadır. Günümüzde yeni orta sınıfların ev tabanlı tele çalışma ile “ev” algılarının yeniden inşa edildiği düşünülmektedir.

Ev tabanlı çalışma her ne kadar yeni bir şey olmasa da dünya genelinde meydana gelen ekonomik, kültürel, politik gelişmeler bu çalışma biçimini farklı bir noktaya getirmiştir. Bu değişimi tam kalbinden deneyimleyen yeni orta sınıf üyelerinin ev algılarının nasıl değiştiğini anlamak bu tezin temel hedefidir.

Olguları ve kavramları doğru anlamlandırabilmek amacıyla birinci bölümde fordizmden postfordizme giden süreci ve postfordizmin temel bileşeni olarak aktardığımız küreselleşme ve teknoloji anlamaya ve aktarmaya çalışılmıştır. Aynı zamandan postfordist sürecin öznesi yeni orta sınıf da bu bölümde incelenmiştir. İkinci bölümde mekânın derinliklerine inip evin anlamı üzerine konuşulmuştur. Üçüncü bölümde ise nitel araştırma sonucunda örneklem grubundan elde edilen veriler analiz edilmiştir. Sonuç kısmında ise hem teorik bilgiler hem de nitel araştırma sonucundan elde edilen veriler harmanlanarak okuyucuyla paylaşılmıştır.

Anahtar Kelime: mekân, ev, ev tabanlı tele çalışma, postfordizm, küreselleşme, yeni orta sınıf

ABSTRACT

RECONSTRUCTION OF 'HOME' PERCEPTIONS THROUGH THE HOME-BASED TELE-WORKING EXPERIENCE OF NEW MIDDLE CLASSES

GÜLFİZE TOPALOĞLU

Space is always under construction. Everyday a new one is added to its building elements. These elements are added on top of the previous ones and carried into the future in a more fundamental way; they never lose their essential meaning. The main axis of this thesis is "home", our most special place. Today, it is thought that the new middle classes' "home" perceptions are reconstructed with home-based teleworking.

Although home-based work is nothing new, the economic, cultural and political developments around the world have brought this form of work to a different point. The main objective of this thesis is to understand how the homes and home experiences of the new middle class members who experience this change the most closely.

In order to make sense of the cases and terms, the first chapter tries to understand and describe the process from Fordism to Postfordism and the main components of Postfordism, which are globalization and technology. At the same time, the subject of the postfordist process, the new middle class, is also analyzed in this section. In the second part, the meaning of home is discussed by taking a deeper look at the space. In the third part, the data obtained from the qualitative research on the sample group is analyzed. In the conclusion, both the theoretical knowledge and the data obtained from the qualitative research are collated and presented to the reader.

Keywords: space, home, home-based teleworking, postfordism, globalization, new middle class

ÖNSÖZ

İstanbul Üniversitesi sadece bir meslek edinmemi sağlayan bir okul değildi. Belki de bana kazandırdığı bakış açısı en önemli şeydir. Lisans hayatım boyunca bana kazandırdıkları için tüm hocalarıma tek tek teşekkür ederim. Bugünkü bende bir şekilde hepsinin emeği vardır. Danışman hocam Dr. Melike Akbıyık’a beni yönlendirmeleri, tavsiyeleri, bıkmadan gerçekleştirdiği ayrıntılı incelemeleri için çok teşekkür ederim. Emeginize sağlık.

Bazen hiç sonu gelmeyecek bir çalışmanın içinde gibi hissetsem de yanımda beni destekleyen, motive eden arkadaşlarım iyi ki varlardı. Tecrübelerini benimle paylaştıkları için gönülden teşekkür ederim. Feyzanur Kalaycı’ya dostluğu için ayrı bir teşekkür etmek istiyorum.

Sevgili anne ve babam...Her zaman beni desteklediğiniz, yanımda olduğunuz, birçok fedakârlık yaptığınız için ne kadar çok teşekkür edebilirim bilemiyorum. Bu yolculukta da arkamda olduğunuz için sağ olun, var olun.

Üç yılı geride bıraktığımız hayat arkadaşım... Her karamsarlığa kapıldığımda, düştüğümde beni yüreklendirip ayağa kaldırdığın, ara ara girdiğim moral bozukluklarıma katlandığın için çokça teşekkür ederim.

GÜLFİZE TOPALOĞLU

İSTANBUL, 2023

YENİ ORTA SINIFLARIN EV TABANLI TELE-ÇALIŞMA DENEYİMİYLE ‘EV’ ALGILARININ YENİDEN İNŞASI

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
GİRİŞ	7

BİRİNCİ BÖLÜM

SANAYİ SONRASI TOPLUMDAN BUGÜNE: POSTFORDİZM, YENİ ORTA SINIF ve TÜKETİM

1.1. Postfordizmin Temel Bileşenleri.....	17
1.1.1. Küreselleşme	17
1.1.2. Bilgi ve İletişim Teknolojileri.....	20
1.1.3. Küreselleşme ve Bilgi ve İletişim Teknoloji Arasındaki Karşılıklı İlişki...21	
1.2. Postfordist Dönemin Öne Çıkan Aktörleri: Yeni Orta Sınıf	23
1.2.1. Yeni Orta Sınıfın Temel Özellikleri.....	23
1.2.1.1. Alan.....	26
1.2.1.2. Habitus	27
1.2.1.3. Sermaye	29
1.2.2. Yeni Orta Sınıf ve Tüketim Anlayışı	31
1.2.2.1. Tüketim Toplumu Anlamak	31
1.2.2.2. Yeni Orta Sınıf İçin Gündelik Hayat ve Yaşam Tarzı.....	34

İKİNCİ BÖLÜM

YENİ ORTA SINIF İÇİN EVİN ANLAMI VE YENİ ÇALIŞMA MEKÂNI OLARAK EV

2.1. Bir Mekân Olarak Ev	37
2.1.1. Mekân ve Yer Tartışması	37
2.1.2. Mekân Üretimi	39
2.1.3. Mekân ve Beden.....	41
2.1.4. Mekân ve Gündelik Yaşam.....	43
2.1.5. Bir Mekân Olarak Ev	46
2.2. Yeni Orta Sınıf Açısından Ev.....	49
2.2.1. Yeni Orta Sınıfın Ev Tercihleri.....	49
2.2.2. Bir Tüketim Nesnesi Olarak Ev	53
2.2.3. Evin Çalışma Mekânı Haline Gelişi.....	54
2.3. Yeni Çalışma Düzeninde Evi Yeniden Deneyimlemek	57
2.3.1. Ev Tabanlı Çalışma	57
2.3.1.1. Tele Çalışma	59

2.3.2. Yeni Çalışma Düzeni ile Evin Değişimi	62
2.3.2.1. Zaman ve Mekânın Esnekleşmesi.....	63
2.3.2.2. Evden Çalışmanın Olumlu ve Olumsuz Yanları.....	64
2.3.2.3. Özel Hayata Etkisi:	65
2.3.2.4. Sosyal Hayata Etkisi:	67

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YENİ ORTA SINIFIN EVİNİ ÇALIŞMA MEKÂNI OLARAK DENEYİMLEMESİ

3.1. Çalışma Grubundaki Katılımcılara İlişkin Demografik Bilgiler	68
3.2. Derinlemesine Görüşmelerin Betimleyici Analizi	71
3.2.1. Yeni Orta Sınıfın Yaptığı İş Üzerinden Kimliği	71
3.2.2. Çalışma Mekânının Eve Dâhil Olması.....	72
3.2.3. Evin Çalışma Mekânı Olarak Dönüşümü İçin Yapılanlar	73
3.2.4. Evin Çalışma Mekânı Olarak Dönüşümü İçin Planlananlar: “Oradan kalkıp salona gidebileceğim bir alanım olsun”	80
3.2.5. Evden Çalışma ve Esneklik: İşle İlgili Rutinlerdeki Değişiklikler	82
3.2.6. Evden Çalışma ile Gündelik Pratiklerde Yaşanan Değişiklikler	88
3.2.7. Evden Çalışma ile Birlikte Evin İlişkiler Üzerinden Deneyimi.....	94
3.2.8. Evden Çalışmanın Zorlukları: “Kaçacak bir yerin olmuyor; zaten evin iş oluyor”	101
3.2.9. Evden Çalışmanın Avantajları	110
3.2.10. Değişen İdeal Ev: “Göz Doktoruna gittiğimizde o baktığımız küçük ev... Bahçeye çıkıp masanın üstüne bilgisayarımı koymalıyım.”	114
3.3. Genel Değerlendirme:	116
SONUÇ.....	121
KAYNAKÇA	124
EKLER.....	139

GİRİŞ

Üretim ilişkilerinde meydana gelen değişim evde çalışmanın niteliğini de dönüştürmüştür. Gelineen noktada birçok kişi ev tabanlı tele-çalışma sisteminde faaliyet göstermektedir.

İçinde bulunduğumuz dönemde özellikle tüm dünyada ortaya çıkan sosyal, politik ve ekonomik gelişmeler mekânda hiç olmadığı kadar esneklik yaratmıştır. Bu esneklikten en büyük payı da ev almıştır. Bireyin toplumsal mekânı olan, dününü ve bugününü yaşadığı, geleceğini hayal ettiği ev artık çalışma yaşamının evin içine dâhil olmasıyla bireye özel olmaktan çıkmış özel, kamusal ve toplumsal olanın kesişiminde kalmıştır. Dahası bu sınırlar git gide silikleşmektedir. Tezin temel amacı, bugünün dünyasının aktörü olan yeni orta sınıfın evden çalışma deneyimi ile ev algılarının yeniden inşasını okuyucuya sunmaktır.

Birinci bölümde; değişen çalışma şartlarını daha iyi anlayabilmek adına sanayi devriminden bu yana değişen baskın sosyo-ekonomik sistemler ve özellikle postfordizmin temel bileşenleri olan küreselleşme ve teknoloji üzerine bir değerlendirme yapılarak giriş yapılmıştır. Ardından dönemin karakterize ettiği ve aynı zamanda dönemin aktörü olan yeni orta sınıf incelenmiştir. Bu noktada yeni orta sınıfın kimliğini meydana getiren hususlar ortaya konulmaktadır.

İkinci bölümde ise ilk olarak genel çerçeveyi anlamak amacıyla mekân kavramı üzerine değinilmiştir. Ardından en temel mekânımız olan ev ele alınacaktır. Bugünün aktörü olarak ifade edilen yeni orta sınıfın ev ile kurduğu ilişkiye yer verilmiştir. Son olarak çalışma hayatının tekrardan ev'e dâhil olmasıyla birlikte yaşanan dönüşümün yolculuğunu paylaşabilmek adına yeni orta sınıfın aktif rol aldığı yeni çalışma düzeni konusu işlenmiştir.

Üçüncü bölümde; tezin temel amacına ulaşmak üzere yeni orta sınıfların evden çalışma deneyimiyle birlikte evi nasıl yeniden inşa ettiğine dair bir nitel araştırma analizi sunulmaya çalışılmıştır.

Tezin Amaç ve Kapsamı

1980’lerde ortaya çıkan küreselleşme ve teknolojik gelişmeler beraberinde zamansal ve mekânsal esnekliği getirmiştir. Tez kapsamında hem çalışma modellerinde hem de en temel mekânımız olan evde esnekliğin yansımalarına ışık tutulacaktır. Bu tezin amacı, yeni orta sınıfın yeni çalışma şekillerinden biri olan evden çalışma modeli ile birlikte en temel mekânımız olan ev ile ilgili deneyimlerinin nasıl değiştiğine ilişkin bir fotoğraf sunmaktır. Bu temel amacımız çerçevesinde araştırma soruları şu şekilde ifade edilmiştir:

Evden çalışma modelini deneyimleyen yeni orta sınıf için,

1. Evden çalışmayı mümkün kılan unsurlar ve mekânsal gereklilikleri nelerdir?
2. Evin kullanımı nasıl değişmiştir?
3. Yeni süreçte evin kullanımda estetik mi işlevsellik mi ön plandadır?
4. Evdeki gündelik yaşam pratikleri nasıl değişmiştir/dönüşmüştür?
5. Boş zaman kavramı nasıl şekillendi?
6. Eve taşınan iş hayatının özel hayata/ilişkilere etkisi nedir?
7. Denetim ve gözetimin eve girmesi evdeki mahremiyeti nasıl etkilemiştir?
8. Evden çalışmanın avantajları ve dezavantajları nedir?
9. Evden çalışma deneyimi evden beklentileri ne şekilde etkilemiştir?

Tezin Metodolojisi

Ev tabanlı tele çalışan yeni orta sınıfların deneyimleri ile evi yeniden inşalarının ele alındığı bu çalışmada nitel araştırma yönteminin kullanılması tercih edilmiştir. Nitel araştırma bireylerin içinde bulundukları durumları ne şekilde anlamlandırdığına ve yorumladığına odaklanmaktadır (Creswell, 2016: 25).

Aynı zamanda içinde bulunduğumuz akışkan dünya tercih sebeplerinden bir tanesi olmuştur. Çünkü nitel araştırma yöntemi araştırma sürecinin başından sonuç kısmına kadar her an esnekliği mümkün kılmaktadır. Araştırma esnasında karşılaşılan duruma göre şekil almaya elverişlidir (Neuman, 2012: 228).

Araştırma Deseni

Araştırma deseni olarak fenomenolojik araştırma tercih edilmiştir. Fenomenolojik araştırma deseni birkaç kişinin bir fenomen veya kavramla ilgili yaşadığı deneyimlerinin ortak anlamını tanımlar. Fenomenolojinin temel amacı bir fenomenle ilgili bireysel deneyimleri evrensel nitelikteki bir açıklamaya indirgemektir (Van Manen, 1990: 177). Bu desende bireylerin günlük hayatında varlığını hissettiği ama o konu hakkında derinlemesine düşünmediği konuları ele almaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2008: 75). Bu çalışmada da daha önceden ofis ortamında çalışmış, şimdi de evden çalışan yeni orta sınıfın gün içerisinde çok fazla üzerinde durmadıkları deneyimlerine odaklanılacaktır.

Araştırmanın temel veri kaynağını yarı yapılandırılmış soru formu oluşturmaktadır. Araştırma tekniği olarak yarı yapılandırılmış mülakat görüşmelerinin tercih edilmesinin sebebi bireylere deneyimlerini ve fikirlerini paylaşmaları noktasında özgürlük alanı tanınmasıdır. Sınırları belirlenmiş kalıp halindeki soru formları dolaylı yoldan da olsa ele alınan bireylerin cevaplarını bir çerçeve içerisinde sınırlandırmaktadır. Buna karşın yarı yapılandırılmış mülakat sorularını tercih etmedeki amaç, katılımcıların cevaplarını seçenekler kümesiyle sınırlandırmamaktır (Mayring, 2011: 15). Bireylerin kendi ifadeleri yoluyla bulundukları paylaşımlar, içinde bulundukları durumu da ayrıntılı bir şekilde ifade edebilmektedirler. Aynı zamanda bireylerin açıklıkla fikirlerini ortaya koyabilmesi için gerekli güven ortamı sağlanmalıdır (Kümbetoğlu, 2005: 81).

Mülakat görüşmelerinden elde edilen verilere ek olarak aynı zamanda konu ile ilgili kuramsal ve kavramsal bağlama işaret etmek amacıyla akademik çalışmalardan yararlanılmıştır.

Çalışma Grubu

Nitel araştırma yönteminin kullanılmasına karar verilen araştırmanın evrenini, ev tabanlı tele çalışan yeni orta sınıf oluşturmaktadır. Bu araştırma çerçevesinde amaca yönelik örnekleme tercih edilmiştir. İrdelemek istenen konuyla ilişkisi olan kişilere ulaşmak amaçlandığı için bu teknik tercih edilmiştir. Bu sebeple araştırma konusuna uygun olması göz önünde bulundurularak birtakım kriterler belirlenmiştir. Amaçlı örneklemede rastgele seçimlerin tam tersine belirlenmiş kriterler çerçevesinde seçimler söz konusudur. Bu araştırmada da bir değişim inceleneceği için evden çalışmaya başlamadan önce ofis ortamında çalışmış kişilerin deneyimlerine odaklanılmıştır. Yani katılımcılar araştırma önerisinin problemine uygun olarak seçilmiştir.

Aynı zamanda çeşitli rollerdeki kişilerin ev deneyimlerine ulaşabilmek adına örneklem grubu belirlemede herhangi bir yaş ve cinsiyet sınırlaması getirilmemiştir. Bu örneklemeden elde edilen veriler ile derinlemesine bir analiz yapılması amaçlanmaktadır.

Veri Toplama Aracı

Verilerin toplanmasında uygulanan görüşme formunda ev tabanlı tele çalışan yeni orta sınıf bireylerin değişen ev deneyimleri ile evin yeniden inşasını ortaya koyabilecek şekilde yarı yapılandırılmış mülakat formu soruları hazırlanmıştır.

Görüşme formunun tezin temel sorularına cevap vermesini sağlamak ve katılımcıların her biri için anlaşılır kılmak amacıyla tez danışmanım Dr. Melike Akbıyık ile her bir soru ayrıntılı bir şekilde incelenerek karşılıklı istişareler sonucunda sorulara son hali verilmiştir. Soruların anlaşılır olup olmadığını anlamak amacıyla bir pilot görüşme yapılmıştır. Pilot görüşme çerçevesinde elde edilen veriler sonucunda yapılan değişikliklerle formun nihai hali ortaya çıkmıştır. Bunun neticesinde veri toplama sürecinin başlatılması uygun görülmüştür.

Veri Toplama Süresi

Araştırma verileri Haziran 2021 – Ağustos 2021 tarihleri arasında katılımcıların uygun oldukları gün ve saatlerde online platformlarda -zoom, tims- yapılan görüşmeler yoluyla toplanmıştır. Görüşmelerde online platformların tercih edilmesinin sebebi, hali hazırda mevcudiyetini devam ettirmekte olan küresel salgından doğabilecek olumsuzlukları engellemek ve katılımcıların kendilerini rahat ve güvende hissetmelerini sağlamaktır. Ortalama 40’ar dakikalık sürelerle görüşme yapılmıştır. Katılımcıların onayı alınarak bu görüşmelerde ses kaydı alınmıştır.

Veri Analizi

Görüşmelerinin yapıldığı süreçte aynı zamanda ses kayıtlarının deşifreleri gerçekleştirilmiştir. Yazılı bir metin haline getirilen ses kayıtları ayrıntılı bir şekilde okunmuştur. Nitel araştırmada betimsel bir veri analizi süreci izlenmiştir. Betimsel veri analizi yaklaşımında görüşmeler neticesinde elde edilen veriler düzenlenir ve ardından yorumlanarak okuyucuya bir analiz sunulmak amaçlanmaktadır. Katılımcılardan elde edilen veriler ile, daha önce belirlenmiş olan temalar çerçevesinde bir sınıflandırma yapılır. Sınıflamanın ardından yorumlama gerçekleştirilir. Bu çerçevede elde edilen bulgular arasındaki neden-sonuç ilişkisi irdelenir (Yıldırım & Şimşek, 2008: 224). Bu sebeple bu araştırma kapsamında betimsel analizi gerçekleştirebilmek için ilk olarak bir çerçeve oluşturulmuştur. Ardından mülakatlar esnasında katılımcıların paylaşımlarından elde edilen veriler belirlenen temalara göre işlenmiştir. Elde edilen veriler alıntılar ile desteklenerek tanımlanmıştır. Son aşama olarak, bulgular araştırmacı tarafından yorumlanmıştır.

Mülakatların ardından katılımcılardan hazırlanan demografik soru formunu doldurmaları istenmiştir. Bu formun içeriği yaş, eğitim durumu, medeni durum, çalışma durumu, meslek, aylık ortalama gelir, hane halkı sayısı, otomobil sahipliği bilgilerinden oluşmaktadır. Katılımcıların kendilerine ek olarak eşlerinin de eğitim ve meslek bilgileri ile varsa çocukların yaşı ile ilgili sorular sorulmuştur.

Tezin Önem ve Sınırlılıkları

Evden çalışma deneyimi her ne kadar yeni bir olgu olmasa da posfordist dönemde bunu deneyimleyen kişi ve sektör sayısında bir artış yaşanmıştır. Uygulanabilirliği görüldükçe kalıcı hale getirilmeye karar verilen bu sistem “ev” dediğimiz yaşam alanımızı, bu alandan beklentilerimizi de değiştirmektedir. Yani kalıcı bir dönüşüm söz konusudur.

Tez kapsamında bazı dezavantajlar söz konusudur. Tez çalışmasına başlandığı dönemde dünya Kovid19 pandemisi içerindeydi. Bu sebeple uzunca bir dönem alınan kararlar kısa süreli ve değişken olmuştur. Bu sebeple bahsi geçen değişkenliği yakalamak birtakım zorluklar taşımıştır. Öyle hızlı bir akışkanlık söz konusuydu ki, sürecin bir sonraki aşamasında ne ile karşı karşıya kalınacağı bilinmemekteydi. Bunun zaman ve mekân anlamında bir örneği sunulmaya çalışılacaktır.

Aynı zamanda mülakatlar online ortamda gerçekleştiği için evlerine dair bir gözlem yapma fırsatı oluşmamıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SANAYİ SONRASI TOPLUMDAN BUGÜNE: POSTFORDİZM, YENİ ORTA SINIF ve TÜKETİM

Henry Ford'un öncüsü olduğu fordizm bir döneme ismini vermiştir. Fordist üretim sisteminde hareket halindeki montaj hattında seri üretim gerçekleştirilmekteydi. Ancak seri üretim yöntemini uygulayan ilk kişi Ford değildir. Bu yöntem ilk olarak ABD ordusu için talep edilen silahların üretiminde kullanılmıştır. Ford ise bu seri üretim yöntemini otomobil sanayisine taşıyan kişi olmuştur (Pollard, 1996: 30). Bu üretim sisteminde esnekliği bünyesinde barındırmayan seri üretime bağlı olarak standart ürünler üretilmekteydi. Bu durum da seri üretimini doğurmuştur. Yani toplumun bütünü hedeflenerek üretim gerçekleştirilmekteydi. Bu şekilde aynı zamanda kitlesel talebin de belirlenmesi amaçlanmaktadır. Seri üretimi ile ortaya konan ürünler kitle tüketimiyle alıcısını bulmuştur, bu durum da ürünün standartlaşması¹ sonucunu doğurmaktadır (Harvey, 2019: 158).

Ford geçmiş dönemden vizyonu ile farklılaşmaktadır; halka sadece bir üretim ve tüketim biçimi sunmamıştır. Gramsci'ye göre fordizm, yeni bir döneme girişin anahtarı olmuştur. Sadece sistemin üretim ayağını değil aynı zamanda bireyi şekillendiren, yeni bir toplumsal düzen resmeden bir girişimdir (Kumar, 1995: 68). Bir nevi bir dönemi inşa eden Ford sadece seri üretimini hedeflememekteydi, aynı zamanda bu ürünleri tüketecek bir kitle tüketimini oluşturmayı hedeflemekteydi. Tabi ki Keynesyen ekonominin ortaya çıkmasında etkili olan Büyük Durgunluk ve talep yetersizliği konusunu da es geçmemek gerekmektedir. İnsanların kitle tüketimine dâhil olabilmeleri için yeterli düzeyde ekonomik gelire ve bu geliri değerlendirebilecek boş zamana sahip olmaları gerektiğini düşünmüştür. Bu çerçevede gün içerisindeki çalışma süresi 9 saat yerine 8 saat olacak şekilde tekrardan düzenlenmiştir. 8 saat çalışma karşılığında kazanacağı ücret de artırılıp 5 dolar yapılmıştır. İşçilerin maaşlarını ve boş zamanlarını arttırmakla tüketimde aktif olmaları stratejisiyle hareket

¹ "Siyah olduğu sürece istediğiniz renkte araca sahip olabilirsiniz, Henry Ford.

etmiştir. Bu kadarla kalmayıp, bunu sağlayabilmek ve kontrol edebilmek amacıyla çalışanlarının evlerine sosyal hizmet uzmanları dahi göndermiştir (Harvey, 2019: 148). Yani, Ford işçilerinin üretim eylemlerinin haricinde tüketici rolleri ile de ilgilenmiştir, bunun aracılığıyla ürünlerinin müşteri kitlesini de oluşturmaya çalışmıştır. Görülüyor ki aynı ürünün üretimini gerçekleştiren işçi, tezgâhtaki alıcısına dönüşmüştür. Bu şekilde fordist üretimin temel özelliklerinden biri olan seri üretimin tamamlayıcısı olan kitle tüketiminin oluşumu sağlanmıştır. Yani Ford'un ilmek ilmek işlediği sistemde kontrolün hüküm sürdüğü alan genişleyerek fabrika dışına taşmıştır (Köten, 2012: 58).

Fordizmde yukarıda bahsedildiği gibi kitle tüketimi amaçlandığı için tek tip üretilen ürünler ve bu ürünlerin aşırı birikimleri, tüketicinin taleplerinin farklılaşması sonucunda tüketicinin beklentilerine cevap veremez hale gelmiştir. Yaşanan değişimler ürün çeşitliliğinde etkili olmuştur. Beğeniler bu çeşitlilikte önemli olan faktörlerden biridir. Fordist üretim düzenindeki hâkim anlayışta taleplerin karşılanmasında ortaya çıkan eksiklikler esnek üretimin önemini arttırmıştır (Kaya Şen, 2019:71). Çünkü, kitlesel üretim ile elde edilen ürünlere artık tüketici talebi doymuştur. Seri üretimine yönelik gerçekleştirilen sabit tek tip sermaye yatırımları hem üretimdeki çeşitliliği sınırlamaktadır hem de tüketici portföyünün değişimine imkân vermemektedir. Bu durum da belli sorunlara sebep olmaktadır (Harvey, 2019: 165). Fordist sistem değişen talepler karşısında pasif hale gelmiştir. Yani fordizmin bel kemiği olan kitlesel üretim ve aşırı birikim aynı zamanda fordizmin sonunu hazırlayan unsurlardan biri olmuştur.

1970'li yıllarda petrol krizi patlak vermiştir ve bu kriz fordizme tepkiler gelmesini tetikleyerek eski düzenin işlevselliğini sarsmıştır. Bu dönemde yaşanan petrol krizi beraberinde ortaya çıkan ekonomik krizi tetikleyen etkenlerden olmuştur. Sonrasında Keynesyen politikaların hakimiyeti sarsılmıştır. Meydana gelen gelişmeler ekonomik sistemin ve çalışma biçimlerinin değişmesini beraberinde getirmiştir. Bu noktadaki değişimlere çözüm bulunabilmesi adına bilgi teknolojileri sanayi üretiminde aktif kullanılması için gerekli ortam sağlanmaya çalışılmıştır (Kaya Şen, 2019: 39). Bunun da etkisiyle işlevselliği daha da sekteye uğrayan fordist üretim sisteminin yerine geçirilecek olan yeni üretim sistemi arayışı başlamıştır. Bu arayış esnek üretim sistemine ihtiyacı görünür kılmıştır. Bir dönemin başat üretim sistemi olan “fordizm”

artık yeni beklentilere cevap veremeyince miadını doldurmuş ve yerini yeni bir düzene bırakmıştır. Tüketicilerin değişen beklentileri sonucunda mevcuttakiyle örtüşmeyen yeni bir üretim ve tüketim tarzı gündeme gelmiştir. Fordist üretim, tüketim ve birikim biçimi bir anda yok olup yerine postfordist sistem hâsıl olmamıştır. Fordist sistemin ağırlığı azalırken egemen üretim ve tüketim biçimi değişerek yeni bir sistem filizlenmiştir (Saklı, 2013: 111). Bu geçiş üretimin yanında birçok şeyi de yeniden şekillendirmiştir. Fordizmin ardından gelen yeni yaklaşım post-fordizm, fordizm sonrası, neo-fordizm (Saklı, 2007: 2) başta olmak üzere birçok şekilde isimlendirilmiştir ve en nihayetinde post-fordizm olarak tanımlanmaktadır.

Postfordist döneme geçiş, tarihsel süreçte önemli bir dönüm noktası olmuştur. Postfordizm, geçmişin bedeninden sıyrılıp yeni bir yola girmiştir; yeni bir üretim ve tüketim rejimini ifade etmektedir. Buna bağlı olarak da yeni bir yaşam biçimini ifade eder. Fordizmin katı sınırlardan postfordizmin esnekliğine dönüşüm, birçok alanda kendini göstermiştir. 1970'lerle başlayan süreçte üretim sistemlerinde yaşanacak olan değişimlerin sesleri gelmeye başlamıştır. 1980'lere gelindiğinde ise postfordizmin önemli özelliklerinden biri olan esneklik ve kurulan yeni ağ ilişkileri gündeme gelmiştir (Kaya, 2016: 1076). Bu kavram fordizmdeki katı kuralları benimseyen anlayışla karşıt noktalarda durmaktadır.

Postfordizminde esneklik, tüketicilere yeni ve çeşitli ürünler sunabilmek amacıyla yeni üretim biçimlerinin doğması için uygun zemini hazırlamıştır. Postfordist dönemde üretim süreci esnekliğin ön plana çıkmasıyla tüketicinin talepleri doğrultusunda değiştirilebilir hale gelmiştir. Bu sayede ürün seçeneklerinde çeşitliliğe gidilmiştir. Tüketicilerin farklılaşan taleplerine kulak verilmeye başlanmıştır. Postfordist dönemde, fordist dönemde olduğundan daha fazla bir şekilde üretim talepleri etrafında belirlenmektedir. Postfordist dönemde ürün çeşitliliğindeki artışla birlikte kullanım süreleri kısalmıştır. Seri üretime bağlı olarak gerçekleştirilen seri üretimi yerini kişiye özel, az sayıda ürün üretimine bırakmıştır (Köten, 2012: 77). Üründeki standartlaşmalar da esnek bir hal almıştır. Tüketici tercihlerinin değişebiliyor olması sebebiyle tüketimdeki birikim yerine stoksuz çalışma yoğunlaşmıştır. Esnek birikim, tüketimin esnekliğiyle hareket etmektedir. Modadaki hızlı değişim esnek birikimi gerekli ve işlevsel kılmıştır. Fordizmin belirleyici özelliği

olan istikrar rafa kaldırılıp yerini farklılığa, değişkenliğe, bukalemun gibi her durum karşısında uygun rengi almaya bırakmıştır (Harvey, 2019: 180). Geçmişte istikrar ideal olan esas davranış biçimi iken şimdi değişimin gücü ile karşı karşıya kalınmıştır. Bauman bu dönemi, modern dönemde hâkim olan katılıklardan sıyrılarak akışkan bir döneme varış olarak değerlendirmiştir. Bu dönemde dayanıklı, uzun ömürlü nesneler yerini kalıcılığı olmayan, hızla tüketim ürünlerine bırakmıştır. Kalıcı olma hali, dayanıklılık eski önemini yitirmiştir (Bauman, 2019).

Seri üretimi işlevselliğini doldurup üretim çeşitliliğine yönelerek tüketicinin değişen taleplerine göre kendini yeniden inşa ettiği bu süreç, teknolojinin daha etkin kullanıldığı bir dönemi ifade etmektedir. Şimşek'e göre Esnek teknoloji, esnek üretimi mümkün kılmıştır; esnek üretim de esnek tüketime olanak sağlamıştır. Önceki dönemin manşeti olan rutin, yerini esnekliğe devretmiştir (Şimşek, 2020: 40). Fordist üretim sisteminde eylemler bir rutin çevresinde şekillenmekteydi. Oysaki rutin her zaman pozitif bir durum değildir. Çünkü, eylemler belli bir rutine bağlı olarak kendiliğinden gerçekleştiği takdirde bireyin seçiminden, kontrolünden çıkmış oluyor. Bu durum da bireylerin aktifliğini azaltmaktadır (Sennett, 2010: 37). Postfordist sistemin etkinliğini oluşturmaya yeni rutinler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu dönem için yeni üretim ve dağıtım metotları geliştirilmiştir (Sennett, 2010: 45). Fordist dönemde katı sınırlarla belirlenmiş üretim şekli ve miktarının esnek bir hal almasına, çalışma prensiplerinde esnekleşme de dâhildir. Esneklik hem üretimin hem de çalışanların istihdam şekillerinin form değiştirmesini ifade etmektedir (Bradley, 2009: 79'dan akt. Baydar, 2012: 65).

Küresel çerçevede üretimin seyri değişmiştir: mal üretiminden hizmet üretimine doğru yoğunluk yaşanmıştır. Yaşanan krizler sonucunda endüstri üretimine duyulan ilgi ve talep azalarak, ağırlığın hizmet sektörüne kaydığı görülmüştür. Esnek çalışmayı mümkün kılan ve kolaylaştıran yeni bilgi ve iletişim teknolojileri bu değişimde etkili olmuştur. İlgili meslek gruplarında değerlendirilecek kişilerden bu alanlarda kendilerini geliştirmiş olmaları beklenmektedir (Kaya Şen, 2019: 41). Bu meslek gruplarında çalışanlardan kol gücüyle üretime destek olanlardan ziyade sembolik yetenek ve bilgileriyle katkı sağlamaları beklenmektedir (Parlak, 2004: 96).

Birçok kuramcı postfordizm üzerine değerlendirmelerde bulunmuştur. Ortaklaştıkları noktalardan bir tanesi de esnek uzmanlaşma konusuna eğilmeleridir (Kumar, 1995: 64). Teknolojinin esnek bir hal alması demek, esnek uzmanlaşmanın da habercisi olmuştur. Modern ekonomide gelip geçiciliğin baskın bir rol oynadığından yukarıda bahsedilmiştir. Bunlardan biri de becerilerin çoğunun önem derecesinin değişmesidir. Çalışanlardan meydana gelen değişimlere uyum sağlayabilmeleri için sürekli yeni bir beceri edinmeleri beklenmektedir. Bu sebeple çalışanlar artık birçok görevi yerine getirebilir hale gelmiştir; becerileri ve sorumlulukları çeşitlidir. Yani günün gerektirdiği talepler, bireylerin yeni beceriler edinmesini gerektirmektedir. Çalışanlardan her zaman değişime ayak uydurabilmeleri beklenmektedir. Sürekli olarak gelişim yolunda olmak gerekmektedir. Artık tek bir şeyde iyi olmak değil, birçok şeyde bilgi sahibi olunması beklenmektedir. Yani artık çalışanın taşıdığı potansiyel önemli hale gelmiştir. Bireylerden değişen taleplerle örtüşen becerilere sahip olması beklenmektedir (Sennett, 2021: 11). Esnek çalışma şekli, aktif bir yapıya sahip olması sebebiyle çalışanların değişen şartlara uyum sağlayıp benimsemelerini özellikle önemsemektedir.

Sanayi sonrası toplum kavramı ifade edilirken enformasyon toplumundan postfordist topluma kadar farklı isimlendirmeler ortaya konulmuştur. Her ne kadar farklı isimlendirmeler yapılmış olsa da özünde aynı anlamı ifade etmektedirler. Küreselleşme ve enformasyon teknolojileri ortaklaştıkları noktalardır (Kumar, 1995: 53) Sıradaki alt bölümde postfordizmin temel bileşenleri olarak ifade edilen küreselleşme ve bilgi teknolojileri üzerinde durulacak, sonrasında bu dönemin aktörü olarak tanımlanan yeni orta sınıf hakkında bir değerlendirme yapılacaktır.

1.1. Postfordizmin Temel Bileşenleri

1.1.1. Küreselleşme

Küreselleşme çok boyutlu bir kavramdır. Küreselleşmeyle birlikte dünyanın her yerindeki tüm insanlar ekonomik ve sosyal bağlamda birbirlerine yakınlaşmışlardır. Bu açıdan küreselleşme bir yayılıma işaret etmektedir. Bu yayılım,

mevcut sermayenin küresel ölçekte dolaşıma girmesini sağlamıştır. Bilgi teknolojileri ve iletişim teknolojileri bu yayılımı destekler niteliktedir. Yukarıda bahsedildiği gibi postfordist dönemde sanayiye dayalı üretim faaliyetlerinden enformasyon teknolojilerinin temel alındığı hizmet sektörüne yönelik küreselleşmedeki dönüşümün temeli niteliğindedir (Harvey, 2008).

Dünya üzerindeki ilk küreselleşme şu an yaşanan değildir, belirli kırılma noktaları vardır. Postfordist dönemde yaşanan küreselleşme Hall’a göre diğerlerinden önemli bir noktada farklılaşmaktadır. Postfordist dünyada gündeme gelen küreselleşme iletişim devrimi vesilesiyle varlığını temellendirmiştir (Hall, 2000: 27’den akt. Kızılay, 2019: 22-23). Küreselleşmenin ortaya çıkışı ve devam etmesini sağlayan teknolojik etkilerin yanında daha birçok unsur söz konusudur. Bu unsurların başında ideolojik ve ekonomik faktörler gelmektedir (Bozkurt, 2000). Küreselleşme rüzgârı nasıl ki yukarıda saydığımız unsurlardan etkilendiyse birçok alanı da etkilemiştir. Postfordist dönemde küreselleşmeyle birlikte ekonomik, siyasal, toplumsal olmak üzere birçok alanda kayda değer dönüşümler yaşanmıştır. Bahsi geçen dönemi anlama ve açıklamaya yönelik çeşitli görüşler ortaya atılmıştır.

“Dünyanın değişik bölgeleri birbirleriyle bağlantı içine çekildikçe toplumsal dönüşümün dalgaları âdeta bütün yerküre yüzeyi boyunca çarpmaktaydı” (Giddens, 1994: 14). Şu an dünyanın herhangi bir noktasında gerçekleşen bir olay o noktada yaşanıp sonuçlanmamaktadır, kılcıl damarlarla dünyanın tüm yüzeyini sarma kabiliyeti vardır. Giddens’a göre (1994: 62) küreselleşme, birbirinden farklı noktalarda gerçekleşen olayların birbirlerini etkiler düzeye gelmesidir. Artık yerel oluşumların kilometrelerce uzağındaki farklı yerellikler üzerinde etkide bulunduğu şahit olunmaktadır. Yani, bütün yollar kesişmektedir. Ekonomiden teknolojiye kadar çeşitli mecraların şekillenmesinde etkili olan küreselleşme insan hayatında vazgeçilmezler arasında yerini almıştır. Küreselleşme ile birlikte daha önce birbirleriyle bir bağlantısı olmayan veya sınırlı bağlantısı olan toplumlar için diyalektik bir ilişki içine girmeye başlamışlardır; bütünleşme söz konusudur. Yani dünya artık uçsuz bucaksız koca bir derya olmaktan çıkmıştır. Aynı zamanda küreselleşme, dünyadaki kültürlerin birbirlerinden etkilenmelerine de katkı sağlamıştır (Nar, 2015: 942-944).

Harvey'in ortaya koyduğu “zaman-mekân sıkışması” kavramsallaştırması önemlidir. Çünkü Harvey, bu kavramsallaştırma ile mekân ve zamandaki köklü değişimlere işaret etmektedir. Sıkışma ile ifade edilmek istenen aslında, yaşamsal faaliyetlerdeki hızın artmasıyla birlikte mekânsal sınırlamaların da önemsiz hale gelmesidir (Harvey, 2019: 270). Harvey'e göre, ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler ile zaman ve mekânın deneyimlenmesi de boyut değiştirmiştir. Bunu destekleyen, çalışma modellerinin değişmesi ve teknolojik ilerlemelerdir (Harvey, 2019: 317). Bu sistemde sürekli bir hareket söz konusudur. Yukarıda bahsedildiği gibi beğeniler, moda olarak nitelendirilen unsurlar belirli bir zaman dilimi içerisinde geçerliliğini korumaktadır (Harvey, 2019). Bireylerin zaman ve mekân kullanımlarının farklılaştığını söylemek mümkündür. Küreselleşme bir yandan bir araya getirirken bir yandan da parçalara ayırır; tek yönlü değildir, sebepleri ortaklaşır. Ekonomik unsurların ve enformasyonun akışı hem küresel boyutlara ulaşmakta hem de “yerelleşme” süreci gerçekleşmektedir. Sürekli hareket halinde olma idealleştirilen bir eylemdir, oysaki bu kadar özel olarak nitelendirilirken herkes buna aynı derecede sahip olamamaktadır. Bu nedenle postfordist dönemde ayırt edici bir özellik haline gelmiştir (Bauman, 2012: 8).

Fiziksel olarak mesafeleri kat etmekten ziyade bilginin dolaşımı daha da kolay bir hale gelip hızlanmıştır. Bilgi teknolojilerinin aracılığıyla küresel bir ağ inşa edilmiştir. Bu ağ, enformasyon özelinde fiziksel olarak yer değiştirmeye duyulan gereksinim etkisini yitirmiştir. Çünkü, teorik veyahut pratik fark etmeksizin bilgiye tüm dünyada eş zamanlı ulaşılabilir (Bauman, 2012: 21).

Küreselleşme bilgi teknolojilerinin ön plana çıkmasında önemli bir eşiktir. Küreselleşmenin de etkisiyle bilgi teknolojilerine verilen önem artmıştır. Devamında enformasyon ve teknoloji bağlamındaki gelişmeler ortaya koyulmuş. Yeni ekonominin ortaya çıkabileceği ortam sağlanmıştır. Çalışma hayatı ve ekonomik ilişkiler bilgi teknolojilerine dayalı olarak şekillenmiştir (Kaya Şen, 2019: 39). Teknolojik alandaki ilerlemeler aracılığıyla ulaşım ve iletişim önemli ölçüde kolaylaşarak bilginin akışı hem kolaylaşmış hem de hızlanmıştır. Lakin bu tek taraflı bir durum değildir. Teknoloji de küreselleşmenin imkânlarıyla gelişimini sürdürdüğünü ifade etmek yanlış

olmaz. Çünkü küreselleşme yolculuğu ile bilginin yayılımı önündeki sınır ortadan kalkmıştır.

Sanayi sonrası toplumda sanayi toplumundaki önemli rol oynayan emek ve sermayenin yerine enformasyon ve bilgi gelir (Kumar, 1995: 25). Sıradaki alt bölümde bu konu incelenecektir.

1.1.2. Bilgi ve İletişim Teknolojileri

Bilginin ön plana çıktığı ve üretim ilişkilerinin de buna göre şekillendiği çağımız toplumlarında gerçekleşen bu dönüşümün zeminini hazırlayan faktörler Sanayi Devriminden günümüze kadar farklı zaman dilimlerinde ve farklı şekillerde gerçekleşmiştir. Bununla birlikte teknoloji, her dönemde bu dönüşüm üzerinde etkili olmaktadır. Küreselleşen dünyanın şekillenmesinde çeşitli kavramlar etkili olmuştur. Enformasyon teknolojileri ve iletişim teknolojilerinin bunların başında geldiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bahsi geçen teknolojik alandaki gelişmeler küreselleşmenin doğuşunu ve yayılışını destekleyici nitelikte olmuştur. Küreselleşmenin şekillenmesinde teknoloji tek başına yeterli etkiye sahip değildir. Lakin teknoloji olmadan diğer unsurların varlığı da yeterli olmamaktadır. Yani yeni ekonomi için enformasyon ve iletişim teknolojileri önemli bir yere sahiptir. Bazı düşünürler bu atmosferin hâkim olduğu dönemi dijitalleşme ve bu arka planda temellenen network çağı olarak değerlendirmektedir (Carayannis ve Sagi, 2001: 501). Bu konu üzerinde en çok söz söyleyen isimlerden biri de Castells'dir. Castells yeni ekonomiyi enformasyonelleşme, küreselleşme ve network temelleri üzerinde değerlendirmektedir. 1970'lerde gün yüzüne çıkıp dünyayı etkisi altına alan enformasyon teknolojileri etrafında örgütlenmiş yeni bir teknoloji paradigmasının işlenmesiyle birlikte maddi-manevi kültürel bir değişim hasıl olmuştur. Gerçekleşen bu devrim yeni ekonominin ortaya çıkışında etkili olmuştur. Bu ekonomik düzende üretkenlik ve rekabet edebilme gücü enformasyon üretimi ve uygulamalarından alınmaktadır. Bu durum da ekonominin enformasyonelleşmesine işaret etmektedir (Castells, 2010: 77).

İnsanların zihinsel becerileri ağ toplumunda üretim araç gereçlerinin önüne geçmiştir. Bu sebeple bilgisayar sistemleri insan aklının bir uzantısı olarak görülmeye başlanmıştır. Enformasyon teknolojilerindeki yükseliş 1970’lerde başlayıp hızlıca öne çıkmıştır. Toplumdan topluma teknolojinin nimetlerine ulaşma imkânı farklılık göstermektedir. Zaman içerisinde bu eşitsiz düzen ortadan kalkmaya başlamıştır. Bahsi geçen atmosferin dağılması 1990’larla birlikte bireyler arasındaki iletişim ağının taşıdığı önemin fark edilmesiyle başlamıştır. Meydana gelen gelişmeler merkeze bağımlılığı azaltmıştır. Bu durum da bireylerin yeni teknolojik araçları kullanmasıyla ağ iletişimini etkinleştirmiştir (Balatongöz, 2018: 28).

Hızla ilerleme kaydeden bilgi ve iletişim teknolojileri alanındaki gelişmeler aynı zamanda toplumsal çerçevede de değişimler yaşanmasına etki etmiştir. Yaşanan gelişmeler toplumun sosyal yapısı üzerinde değişiklikler yaşanmasını sağlarken bir yandan da toplumun beklentilerinin yönünü de değiştirmiştir. Yani ilerlemeci ve evrenselliği kendisine temel edinen fikirler güçlenmiştir. Bu vesileyle ayrışmaların ve farklılıkların yerini bütünleşmeye bırakacağı düşünülmektedir (Atasoy, 2007: 167).

Sanayi Devrimi’nde makineni taşıdığı kritik önemi enformasyon çağında bilgisayar teknolojileri taşımaktadır (Kumar, 1995: 21-22).

1.1.3. Küreselleşme ve Bilgi ve İletişim Teknoloji Arasındaki Karşılıklı İlişki

Teknolojik gelişmeler dünya ekonomisini farklı bir boyuta taşımıştır. Teknolojinin günden güne kat ettiği yol ile ulaşım ve iletişimi sağlamak için sarf edilen maliyetlerde önemli derecede düşüş gerçekleşmiştir. Maliyetlerdeki düşüş, küreselleşmenin etki alanını daha da genişlenesine katkı sağlamıştır (Adıgüzel, 2011: 4-5). Aynı zamanda maliyetlerin düşmesi küresel dünyada toplumlar arasındaki etkileşimi arttırıp yoğunlaştırdığı bu süreçte teknolojik derinleşmenin yaşandığı da görülmektedir (Baygöl, 2020: 404). Enformasyon teknolojilerin hızla yayılmasında bu teknolojik imkânlarla ulaşımın ucuzlaması etkilidir. Aynı zamanda teknolojinin hızlı bir biçimde yaygınlaşması da zamansal ve mekânsal esnekleşmeyle gerçekleşmiştir. Enformasyon ağının gelişmesi insanlar arasındaki mekânsal ve zamansal mesafeyi ortadan kaldırmıştır. Mesafelere yüklenen anlamlar değişmiştir, artık ekranlar farklı

noktaları birbirine bağlamaktadır. Dünyanın bir ucuyla diğer ucu arasındaki mesafe ve ayrıştırıcı unsurlar ortadan kalkmıştır. 1980'lerden itibaren bilgi iletişim teknolojileri alanında gündeme gelen gelişmeler aracılığıyla bilginin yayılımı zaman, mekân sınırlarının geçerliliğini sarsmıştır (Bauman, 2010: 19-32). 1980'lerle birlikte enformasyon teknolojileri hiç olmadığı kadar yüzeye yayılmıştır. Artık fiziksel mesafe anlam değiştirmiştir (Bozkurt, 2000: 7). Bu durum, küreselleşmenin önemli ayaklarından biridir.

Bilgi iletişim teknolojilerinin yaygınlaşması sanayi üretimini olumlu yönde etkileyip üretimin artışını destekler nitelikte olmuştur. Üretimdeki artış teknolojinin maddi anlamda ucuzlayarak toplumda ulaşılabilir olmasını sağlamıştır ve akabinde küreselleşmenin daha da hızlı ve güçlü bir şekilde kendini temellendirmesine katkı sunmuştur. Bilgisayarın gelişimi ve 1990'larda etkinliğini arttıran internet ağı bir nevi dünyayı etkisi altına almıştır. Bu sayede bilginin uluslararası dolaşımının mümkün hale gelmesi dikkat çekmektedir (Çelik, 2012: 67). Teknolojinin yaygınlaşmasının ve ucuzlaşmasının etkisiyle üretim faaliyetleri merkezileşmiş, uluslararası hal almıştır. Bununla birlikte enformasyon ve iletişim teknolojileri yaygınlaşarak küreselleşmeye katkı sağlamıştır (Dursun, 2003: 94).

Küreselleşmenin ortaya çıkışında veyahut ilerlemesinde sadece teknoloji etkili değildir. Bir de teknolojinin küreselleşmesi hususu vardır. Yani küreselleşme ve teknoloji arasında karşılıklı bir ilişki mevcuttur. Teknolojik küreselleşmeyle toplumlar arasındaki bağı kurmaya vesile olan iletişim, ulaşım ve güvenlik gibi alanlarda küreselleşme öncesinde var olan keskin sınırlar kaybolarak yerini giderek artan etkileşime bırakmıştır. Küreselleşmede mesafeler sınırlayıcı olmaktan çıkmıştır. Aynı zamanda mekân ve zaman hakkındaki kalıplaşmış yargıların değişmesine yol açmıştır. Zaman ve mekân kavramlarının eski anlamları dönüşmüştür. Dünyanın her köşesindeki insanlar birbirlerine görünmez bir bağ ile bağlanmışlardır (Bozkurt, 2000). Bu tip pozitif sonuçlara ek olarak teknolojinin küreselleşmesi, güvenlik noktasında bazı handikaplar ortaya çıkarmıştır. Çünkü, modernite ve sonrasında gelinen noktada belirsizlikle karşı karşıya kalınmaktadır. Bu durum da güvenlik noktasında bir kaygılanmaya sebep olmaktadır (Baygöl, 2020: 401).

Bahsedilen gelişmelerin bireylerin özgürleşmesini sağladığı söylene de bir yanıyla bu teknolojik gelişmeler yeni bir gözetim yöntemini beraberinde getirmiştir. Bu sebeple de özgürleşmenin boyutu hakkında soru işareti oluşmaktadır. Bireyler sağladığı imkanlar sebebiyle daha fazla gözetlenebilir hale gelmelerine göz yummaktadır. Hatta bu durum, sunduğu imkanlar için ödenebilecek bir bedel olarak da değerlendirilmektedir (Demircan, 2019: 2042-2057).

Günümüzde teknolojik gelişmeler her geçen gün daha da ileriye gitmektedir ve hayatın her alanını etkisi altına almaktadır. Bu sebeple mimari panoptikonun teknolojik panoptikona doğru dönüştüğü söylenebilir (Karadoğan İsmayilov & Sunal, 2012: 35).

1.2. Postfordist Dönemin Öne Çıkan Aktörleri: Yeni Orta Sınıf

Küreselleşme yeni orta sınıfın omuzlarında yükselmektedir. Toplum içerisinde aktif bir role sahip olan bu sınıfın gündelik hayat içerisinde sergilediği yaşam pratikleri küresel çapta kültürü bir nevi yeniden üretmektedir. Yeniden üretim hali, yeni bir rutinleşmeyi ve standartlaşmayı getirmektedir (Kızılay, 2019: 33).

Ev tabanlı tele çalışma ile yeni orta sınıfın ev ile ilgili algıları, pratikleri, ilişkileri de yeniden üretilmiştir. Bu sebeple öncelikle alt bölümde yeni orta sınıfın özelliklerine yer verilecektir.

1.2.1. Yeni Orta Sınıfın Temel Özellikleri

Her üretim şekli kendine özgü toplumsal tabakayı beraberinde getirmektedir. Yeni orta sınıfın nereden doğduğunu görebilmek için fordist dönemindeki topluma kadar uzanmak gerekmektedir. Fordist sanayi toplumlarına göre toplumlar üç sınıfa ayrılmıştır: üst, orta, alt. 1980'lerde meydana gelen üretim ve tüketim alanlarındaki farklılaşmalar bu sınırları değiştirmiştir. Bu sebeple bu sınıf yapısında birtakım parçalanmalar yaşanmıştır. Yeni orta sınıfa giden yolda, orta sınıf içinde meydana gelen katmanlaşmalar bizim için önemlidir. Orta sınıfın görece küçük bir kesimi

önemli bir konuma yükselirken büyük kesimi de tersi yönde düşüş yaşamıştır. Bu tez kapsamında yükselişe geçen kesim odağa alınacaktır. Bu kesim “yeni orta sınıf” olarak tanımlanmaktadır.

Yeni orta sınıf, yeni oluşan bir sınıf olduğu için, üyeleri farklı sınıflardan buraya dâhil olmuştur. Yeni orta sınıf üyelerinin önemli bir çoğunluğu alt ve orta sınıf ailelerden gelmektedir. Yeni orta sınıfın, bu kimliği kazanmasında etkili olan en önemli unsurlardan bir tanesi edindikleri iyi eğitimidir (Şimşek, 2020: 195). Eğitim hususu, yeni orta sınıf için belirleyici bir niteliktir. Çünkü, eğitim yoluyla edindikleri kazanımları ile postfordist dönemin yeni gözdesi haline gelmişlerdir. Yani yeni orta sınıf, üst sınıftan farklı olarak sahip olduğu konuma, doğuştan gelen ailevi miras yoluyla değil, çabaları sonucu kazandıkları bireysel yetkinlikler ile ulaşmışlardır (Şimşek, 2020: 84).

Bu sınıf, postmodernizmle birlikte 1980 sonrasında ağırlık kazanan sektörlerde istihdam edilmiştir. Yani yeni iş ve sermaye ilişkilerinde yararlı konumdadırlar. Toplumsal iş bölümündeki rolleri, yeni orta sınıfın yükselişinde olumlu bir etkiye sahiptir. 1980’lerin mahsulü olan bu sınıf, 1990’ların parlak vitrini haline gelmiştir (Şimşek, 2020: 195). Küreselleşen kapitalist dünyanın Yeni Kapitalist Ekonomi olarak adlandırılan döneminde, bilgiyi temel alarak internet aracılığıyla bilgisayardan gerçekleştirilen işlerin önemli hale gelmesi, burada çalışacak olan yetkinlikteki kişilerin ortaya çıkışına vesile olmuştur (Bora & Erdoğan, 2011: 20). Ekonomik anlamdaki değişimin olanak sağladığı rekabet etme durumu bilgiye dayalı işlerin daha fazla önemsenmesine sebep olmuştur. Nitekim bu işlerde aktif rol oynayacak olan kesim önemli bir konuma gelmiştir (Baydar, 2012: 64-65; Keyder, 2013: 1). Bu sınıfın hem ortaya çıkışında hem de daha fazla göz önünde olmasında ekonomideki değişim ve teknolojik ilerleme önemlidir.

Yeni orta sınıf meydana gelen ekonomik, sosyal ve kültürel alandaki değişimler vesilesiyle niceliksel anlamda kayda değer bir artış göstermiştir. Buna ek olarak bu sınıfa özgü, diğer sınıflardan farklılaşan yaşam tarzları ve davranış biçimleri oluşmuştur (Rutz & Balkan, 2016: 13). Yeni orta sınıfın yaşam tarzlarına ve davranış edimlerini anlamlandırabilmek adına öncelikle bu sınıfın özelliklerine değinilecektir.

Toplumun sınıflara ayrılmasını farklı düşünürler farklı hususlara dayandırmıştır. Örneğin “Marx üretim ilişkilerine, Weber piyasa ilişkilerine ve Bourdieu kimlik, kültür ve sosyal edimlere dayandırdığı görülmektedir. Toplumsal eşitsizliklerin kaynağı Marx için sömürü, Weber için yaşam şansları, Bourdieu için ise ekonomik, kültürel, sosyal ve simgesel sermaye sahipliği ile ilgilidir” (Rutz & Balkan, 2016: 14).

Marx’ın sınıf tanımında etkili olan ekonomik sermayedir ve sınıf benzer ekonomik sermayeye sahip kişilerden oluşmaktadır. Marx’ın sınıfsal analizinde burjuvazi ve proletarya olmak üzere iki farklı sınıf vardır. Burjuvazi üretim araçlarını elinde bulunduran sınıf olarak tanımlanırken proletarya da üretim araçlarına sahip olmayıp iş gücünü satan sınıf olarak tanımlanmaktadır (Belek, 2013: 62).

Weber sınıf, statü ve iktidar kavramlarına odaklanarak tabakalaşmayı ne olduğunu ifade etmeye çalışmıştır. Weber sınıfları sadece ekonomik temellendirme ile açıklamaz. Statünün de bu noktada önemli olduğu görüşünü savunmaktadır. Statü kavramı hayat tarzları, eğitim gibi unsurlar ile belirlenmektedir. Bireylerin herhangi bir mal ve hizmete ulaşma imkanları farklılık göstermektedir. Burada ortaya çıkan farklılıklar da sınıfların oluşmasında etkilidir (Baysal, 2017: 35-37).

Bourdieu ise bu noktada dört farklı sermaye tipinden söz eder: ekonomik sermaye, kültürel sermaye, sosyal sermaye ve simgesel sermaye. Bourdieu’daki kültürel sermaye Weber’in statü kavramıyla örtüşmektedir (Özkan & Kök, 2019: 1124). Bourdieu toplumsal sınıfı sermaye, alan ve habitus kavramları üzerinden tanımlamaktadır. Bu kavramlar birbirlerini tamamlayıcı özelliğe sahiptir. Yeni orta sınıfın beğenileri ve tüketim alışkanlıklarını anlayabilmek için Bourdieu’nun ortaya koyduğu alan, habitus ve sermaye kavramları incelenecektir. Çünkü, Bourdieu bireylerin içerisinde oldukları toplumsal konumu sermaye ve alan kavramları ile ifade etmektedir. Bu kavramlar literatür için tartışmasız önemli bir yere sahiptir. Aynı zamanda Bourdieu’ya göre içinde bulunulan kültür yaşam tarzını şekillendirmektedir (Bourdieu, 2015).

1.2.1.1. Alan

Bourdieu alan kavramından bahsetmiştir. Alanı açıklayabilmek için de bazı metaforlardan yararlanmaktadır. Bourdieu oyunun oynandığı yeri alan olarak ifade etmektedir. Oyuna girerken sorgulamadan kabul edilen kurallar da doxa olarak tanımlanmaktadır. Oyuncular buradaki alana katılarak birtakım çıkarlar elde etmeyi hedeflerler. Bu elde edilen çıkarlar da illusio olarak tanımlanmaktadır (Bourdieu ve Wacquant, 2003: 82-83). Bireylerin bir oyuna girme kararı elde edecekleri çıkarlar doğrultusunda belirlenmektedir. Oyuna girdikten sonra çıkarları elde edebilmek için birtakım davranış kalıpları öğrenilir ve yatkinlıklar bütünü oluşturulur. Bu durumda hem alan habitusu hem de habitus alana şekil vermektedir (Duran ve Ekici 2018: 975-976). Bourdieu'ye göre alan ve habitus karşılıklı ilişki içindedir. Yani hem habitus alanı şekillendirir hem de alan habitusu şekillendirir. Bu sayede alan varlığını devam ettirir (Bourdieu, 2010).

Alan içerisindeki tüm oyuncuların elinde kullanabileceği kozları yani Bourdieu'nun ifadesiyle sermayeleri vardır. Sahip olunan sermaye tipleri alanın gerektirdikleri noktasında farklı önem sırasındadır. Alanlara göre her sermaye tipinin işlevinin teşkil ettiği önem farklıdır (Bolat, 2014). Alan içinde eylem gerçekleştirenler sahip oldukları sermayeler çerçevesinde bir yer edinmektedirler. (Bourdieu ve Wacquant, 2003, s. 93-94). Bourdieu'ya göre toplumsal yaşamı incelemek için sadece ekonomik faktörler ve sınıflar bazında ele almak yeterli değildir. Ekonomik sermayeye ek olarak kültürel sermayeyi ele almak gerekmektedir. Bu noktada oyuncu Bourdieu'ye göre alanda çeşitle sermaye türlerini elde edebilmek için çabalamaktadır. Yani bir mücadele sergilenmektedir. Bunun etkisiyle alanın sürekliliği ve dönüştürülmesi sağlanmaktadır (Bourdieu, 1995: 55). Bir alan içerisinde normal dışı kabul edilen davranış ve pratikler yaşanan dönüşümlerle birlikte sıradanlaşabilmektedir (Bourdieu, 2006b, s. 341).

1.2.1.2. Habitus

İnsan dünyaya gözlerini açar açmaz bir habitusun içerisine doğmaktadır. Bourdieu'ye göre bir sınıfın sahip olduğu ortak içselleştirilmiş yatkınlıklar bütünü habitus olarak tarif edilmektedir (Bourdieu, 1995: 9). Habitus bireylerin davranış kalıplarının şekillenmesinde etkilidir, bir nevi bireyin yapıp etmelerinin habercisi niteliğindedir. Yani habitus bireyi şekillendirmektedir. Örneğin, yeni orta sınıfın davranış kalıpları, yaşam tarzı, tüketim tercihleri habitusları etrafında inşa edilmektedir. Habitus, seçimleri noktasında bireye bir nevi yol göstericidir. Aynı zamanda bireyin seçiminden önce belirlenmiş tercihler bütünüdür.

Habitus bireylerin eylemlerini şekillendirdiği gibi, bireylerin eylemleri de habitusu şekillendirmektedir. Birey habitus içerisinde salt ürün olarak konumlanmamıştır, yani karşılıklı bir ilişki söz konusudur (Bourdieu ve Wacquant, 2013: 27). Habitus değişmez bir şey değildir, bizimle birlikte şekil almaktadır. Bireyler fark etmeden habitusun değişiminde aktif bir rol oynamaktadır. Fakat habitus salt birey tarafından şekillendirilmemektedir. Yaşanan diğer olaylar da bu değişimde söz sahibidir. Yani habitus içinde bulunan yapının koşulları ile şekillenmektedir. Her daim yeniden üretilmeye açık bir yapıdadır. Durmaksızın sürekli bir inşa ve yeniden oluşum söz konusudur. “Habitus kimi zaman düşünüldüğü gibi bir kader değildir. Tarihin ürünü olduğundan, sürekli olarak yeni deneyimlerle karşı karşıya gelen ve durmaksızın onlardan etkilenen, açık bir yatkınlıklar sistemidir. Sistem dayanıklıdır, ama sarsılmaz değildir” (Bourdieu ve Wacquant, 2003: 125-126). Yeni orta sınıfın genellikle alt ve orta sınıftan, edindikleri kişisel üstünlükler yoluyla şu anki sınıflarına yükseldiğinden yukarıda bahsedilmişti. Bu sebeple aslında yeni orta sınıfa dâhil olmadan önce bu bireyler şimdiden farklı bir habitusun –alt veyahut orta sınıf habitusunun- içindeydiler. Fakat özellikle aldıkları eğitim ve bu eğitimin niteliği ile birlikte bireylerin habituslarında bazı değişiklikler meydana gelmektedir. Habitusların keskin çizgileri yoktur, bazı noktaları değişebilir. Yani yeni orta sınıfı oluşturan kesimin habitusu hem bu sınıftan etkilenir hem de bu sınıfı etkilemektedir. Habitus hem özneyi inşa eder hem de özne tarafından inşa edilir. Diyebiliriz ki; habitus failleri toplumsallaşmanın hem eyleyicisi hem de etkileyicisi kılmaktadır.

Habitus her ne kadar değişse de bünyesinde geçmişin izlerini taşımaktadır. Bu durum habitusun kalıcı ve aktarılabılır niteliğine işaret etmektedir. Habitus hiçbir zaman ilk günkü gibi kalmaz ama tam anlamıyla ondan bağımsızlaşamaz da. Çünkü, zaman akar ve her şey başkalaşır. Bu sebeple de birey ve habitus ister istemez değişim göstermektedir.

Habitus, toplumsal yapıların oluşmasında önemli bir unsurdur; bir sınıfın üyelerinin benzer kimliklere sahip olmalarına yol açmaktadır. Bu kimlik bireylere hangi grubun üyesi olduğunu hissettirmekle beraber, eylemlerini de bu doğrultuda sergilemesine teşvik etmektedir. Bireyler habitusları etrafında ortak düşüncelere, beğenilere, seçimlere yönelmektedir (Palabıyık, 2011). Buradan hareketle görülüyor ki sahip olduğumuz habitus, içinde bulunduğumuz sınıfın habercisidir. Habitus sınıfları birbirinden ayırıştırırken aynı sınıf içerisindeki bireyleri de birbirleriyle birleştirici bir rol oynamaktadır; toplumsal tabakaların kendi aralarında kemikleşip birbirlerinden ayrı noktalarda durmasında etkilidir. Bu tabakaların kimlikleri ve izleyecekleri yol habitusları uzantısında şekillenmektedir (Kaya, 2018, 22). Toplumlar farklılık gösterse de farklı toplumlardaki aynı sınıftaki bireyler benzerdir. Bourdieu’ye göre aynı sınıfın üyeleri aynı habitusu paylaşmaktadır, bu sınıfsal habitus olarak nitelendirilmektedir. Habitus geçmişten geleceğe doğru bir eğilimler demeti sunmaktadır. Bourdieu’ye göre bir sınıfın habitusu aktörün eylemleriyle birlikte onun bedeninde vücut bulmaktadır. Bu nedenle aynı sınıftaki bireyler birbiriyle örtüşen pratikler sergilemektedir. Bunun devamında sınıfsal habitus üyelerine ortak bir bilinç sunmaktadır. Yani eş statünün üyeleri aynı sınıfsal habitusa ortaklık etmektedir (Bourdieu, 2015). Beğenilerimiz ve tercihlerimiz habitus etrafında kendini bulur. Yine aynı beğeni ve tercihler bireyin sınıfını gösterir ve bu sınıfları birbirinden ayırmaktadır. Birbirinden farklılaşan habitusların sahip oldukları farklılık aynı zamanda varlıklarını sürdürmelerini de sağlamaktadır.

Bourdieu’ye göre bireylerin sahip olduğu “beğeni” yargıları, içinde bulundukları sınıflar arasındaki farklılıkları ortaya sermektedir. Farklı sınıfların habitusları her sermaye tipine ulaşmada eşit fırsatlara sahip değildir. Sermaye tiplerine erişim hangi sınıf habitusunda olduğuna göre farklılık göstermektedir (Bourdieu, 2015a). Yeni orta sınıf elde ettiği sermayelerle kendini diğerlerinden ayırtırmayı,

onlardan bir adım öne çıkmayı hedeflemektedir. Yeni orta sınıfın beğenileri, tercihleri de bu noktada özeldir.

“Habituslar ayrı ve ayrıştırıcı pratikler doğurur; bir işçinin yediği şey, özellikle de yeme biçimi, yaptığı spor ve yapma biçimi, siyasal kanaatleri ve bu kanaatleri ifade etme biçimi, sanayici patronun bunlara tekabül eden tüketimleri ve etkinliklerinden sistematik olarak farklıdır; ancak bunlar, aynı zamanda sınıflandırıcı şemalardır, farklı sınıflandırma ilkeleri, farklı görüş ve ayırım ilkeleri, farklı zevklerdir.” (Bourdieu, 1995: 23).

1.2.1.3. Sermaye

Bourdieu'nün sermaye tipleri dörde ayrılmaktadır: Ekonomik sermaye, kültürel sermaye, sosyal sermaye ve simgesel sermaye. Her bir sermaye tipi birbirlerini beslemektedir. Tümünün varlığı sayesinde habitus şekillenmektedir. Habitus bireylerin sahip oldukları bu sermayeler aracılığıyla edindikleri ya da edinmek zorunda oldukları birikimi ifade etmektedir.

Ekonomik sermaye, bireylerin maddi olarak sahip olduklarıyla paralellik göstermektedir. Ekonomik kaynaklar beraberinde fayda sağlayacak farklı sermayelere ulaşabilmeyi de sağlamakta ve kolaylaştırmaktadır. Yeni orta sınıf üyeleri kazançları sayesinde güçlü bir ekonomik sermayeye sahiptir. Kültürel sermaye, içine doğulan aile ve alınan eğitim aracılığıyla edinilen sermaye tipidir. Önce ailede edinilen değerleri, sonra eğitimle alınan kazançları kapsamaktadır. Genelinin alt ve yahut orta sınıf ailelerden gelen çocukların edindikleri iyi eğitimler vasıtasıyla yeni orta sınıfa dâhil olduklarından yukarıda bahsedilmişti. Yeni orta sınıfın oluşmasında kültürel sermaye dikkat edilmesi gereken bir husustur. Bourdieu'ye göre orta sınıf içerisinde yaşanan yeniden üretimde eğitim yoluyla edindikleri kültürel sermaye güçlü bir etkiye sahiptir. Seçtikleri yaşam tarzı da kültürel sermayeleri çerçevesinde şekil almaktadır (Rutz & Balkan, 2016: 65). Sosyal sermaye ise, dâhil olunan sosyal gruplar sayesinde edinilen sermaye tipidir. Toplumdaki ilişkilerin bütününe işaret etmektedir. Belirli bir gruba üyelik sayesinde edinilen kazancı ifade etmektedir. İlişki ağları geniş olanlar diğer kişilere kıyasla bir adım öndedir. Çünkü, bu ilişkiler ağı gelecek için potansiyel kaynak

niteliğindedir (Bourdieu, 1986). Yeni orta sınıf üyeleri dâhil oldukları gruplar, iletişim kurdukları insanlar ile kendilerine bir sosyal ağ, çevre kurmaya çalışmaktadırlar. Bu ağı daha farklı hedeflere ulaşmakta araç olarak görmektedirler. Sosyal sermaye bir konuma ulaşmayı ve sermayeleri arttırmayı sağlamanın yanında, o konumdaki devamlılığı da sağlamaktadır (Bourdieu & Wacquant, 2003: 108).

Sermaye tipleri belirli şartların oluşması sonucunda birbirlerine dönüştürülebilmektedir. Birey kültürel sermayesini çeşitli yollarla ekonomik sermayeye dönüştürebilme imkânına sahiptir. Aynı şekilde sosyal sermaye de ekonomik sermayeye dönüştürülebilmektedir (Bourdieu, 1986). Yeni orta sınıf aldığı iyi eğitimlerle kendisine belirli bir kültürel sermaye edinmektedir. Eğitimi vasıtasıyla iyi meslekler edinerek bu meslekten ekonomik sermaye elde etmektedir. Aynı şekilde ekonomik sermaye de diğer sermaye şekillerine çevrilebilmektedir.

Sermaye tiplerinin pratikteki yansıması ‘simgesel sermaye’ olarak adlandırılmaktadır. Simgesel sermaye, oyuncular elinde koz olarak bulunmaktadır. Her sermaye farklı alanlarda farklı işlevler sergilemektedir. Simgesel sermaye, sahip olunan simgesel değerleri ifade etmektedir; görünüş, imaj gibi unsurlar bu hususta örnek olarak verilebilir. Yeni orta sınıf beğenileri ve tercihleri vasıtasıyla kendilerine güçlü bir simgesel sermaye edinmeye çalışmaktadır. Beğenilerin ve tercihlerin temelleri habitusta atılmaktadır. Her toplumsal kesim kendine özgü habitusu ürettiği için aynı zamanda kendine özgü beğenilere ve yaşam biçimine sahiptir.

Yeni orta sınıf 1980’lerde başlayıp 1990’larda hız kazanan küreselleşmeyle birlikte sahip oldukları ekonomik, kültürel ve sosyal sermayeleri arttırarak ve güçlendirerek toplumsal yapı içinde kendisine köklü bir yer edinmiştir. Yeni orta sınıf kendilerini tüketim alışkanlıkları ve yaşam biçimleri noktasında diğer sınıflardan ayırtırmaya çalışmaktadır. Yeni orta sınıf üyeleri yaşam alanları, çalışma mekânları, boş zaman aktiviteleri gibi hususlar ile yaşam tarzlarını şekillendirmişlerdir. Bu yaşam tarzında esas olan ayrıcalıklı olmak ve diğer kesimlerden yalıtılmış olmaktır (Rutz & Balkan, 2016: 12). Bu konu sıradaki alt bölümde daha ayrıntılı şekilde incelenecektir.

1.2.2. Yeni Orta Sınıf ve Tüketim Anlayışı

İçinde bulunduğumuz toplum, tüketim toplumdur. Buna karşın tüketim yeni gerçekleşen bir eylem değildir. Tüketim insanların doğası gereği içinde var olan bir eylemdir. Yaşanan değişimler sebebiyle tüketimde de bazı değişiklikler meydana gelmiştir. Fordizmde tek tip üretime bağlı olarak tek tip bir tüketim söz konusuyken postfordizmde ise bu süreç değişime uğramıştır. Bu alt bölümde de postfordizmin aktörlerinden olan yeni orta sınıfın tüketim anlayışı incelenecektir.

1.2.2.1. Tüketim Toplumu Anlamak

Baudrillard'a göre postfordist dönemde hâkim faaliyet tipi tüketimdir. Postmodern toplum tüketim toplumu haline gelmiştir. Tüketim toplumunun varlığını sürdürebilmesi neyi, ne kadar tükettiğiyle örtüşmektedir. Tüketim toplumu kendisini gündelik yaşam pratikleri içerisinde sunmaktadır (Kızılay, 2019: 34). Dünyanın değişmesiyle beraber tüketimde değişim yaşanmıştır. Sadece ihtiyaçlarımızı karşılamak amacıyla yaptığımız alışveriş olarak nitelenen eylemin ifade ettiği anlam değişmiştir. Artık bir şeyi tüketim nesnesi olarak seçerken ihtiyaçlar birincil öncelik olmaktan uzaklaşmıştır. Buradan hareketle tüketim ve tüketilen nesne arasındaki ilişkinin de değişim yaşadığı görülmektedir. Tüketim süreci kodlar, göstergeler, yeni anlamlandırmalar ile bezeli hale gelmiştir. Artık tüketilen ürünlerin kullanım değerleri ilk öncelik sebebi olmaktan çıkmıştır, yeni öncelikler gelmiştir (Baudrillard, 2017: 62; Hatipler, 2017: 44-45; Odabaşı, 2017). Artık tüketim unsurları konuşmadan bir şeyler anlatır hale gelmiştir. Tüketiciler, tüketim nesnelere sembolik anlamlar yüklemektedir. Bu vesileyle de gerçekleştirilen tüketim eylemine kendilerini karşı tarafa sunmaya hizmet eden bir ifade aracı olma niteliğini atfetmektedirler. Postmodern toplumun tüketim tasavvuruna göre de tüketim, salt tüketme eylemi değildir artık. Nitekim tüketim zihinsel bir eylem niteliği kazanmıştır. Çünkü tüketirken cevap aranan hususlar değişmiştir; ihtiyaçlarımızın yerini doldurmasından ziyade prestijimize katkı sağlamasını beklemekteyiz (Bocock, 2005: 58; Baudrillard, 2017: 89). Toplum içerisinde sergilenmeye çalışılan imajları ortaya çıkaran ve bunun talep edilmesini sağlayan kitle iletişim araçlarıdır. Bu araçlar tüm sınırları ve

farlılıkları aşarak imajların tüm insanlara ulaşmasını sağlamaktadır, bu da standartlaşmaya hizmet etmektedir (Bayhan, 2011: 225). Postmodern toplumdaki tüketim anlayışı neyi tükettiğimizi değil tükettiğimiz nesnenin ne ifade ettiğini odağına almıştır. Tükettiğimiz ürünler bir madalyon gibi iki yüze sahiptir. Bir yüzünde sağladığı fayda, diğer yüzünde ise ifade ettiği alt anlamları sergilenmektedir. Tüketiciler de bu tüketim eylemi yoluyla o nesnelere yükledikleri anlamları kendi kimliklerine yükleme amacı gütmektedirler. Tüketim bireylerin zihninde ideal olarak konumlandığı kişiye dönüşmelerine yardımcı olur. Postmodern dönemde tüketim araç olma özelliğini bir kenara bırakıp amaç haline gelmiştir. Çünkü, birey tükettikleriyle kendini sunmaktadır (Yıldırım, 2019: 257). Baudrillard der ki:

“Örneğin, çamaşır makinesi mutfak eşyası olarak hizmet eder ve konfor, prestij ögesi, vb. rolü oynar. Tüketimin alanı tam olarak işte bu ikinci alandır. Bu alanda her tür nesne, anlam verici öge olarak çamaşır makinesinin yerine geçebilir. Simgelerin mantığında olduğu gibi, göstergelerin mantığında da nesneler artık hiçbir işleve ya da tanımlı bir ihtiyaca bağlı değildir. Bu tam olarak nesnelerin başka bir şeye cevap vermesindendir. İster toplumsalın mantığı ister arzunun mantığı olsun, bu başka şeye nesneler hareketli ve bilinçdışı anlamlandırma alanı olarak hizmet eder.” (Baudrillard, 2017: 89).

Modernizmdeki nesnelere atfedilen kullanım değeri yerine, postmodernizme hâkim olan gösterge değerine yönelmiştir. Baudrillard’a göre, içinde bulunduğumuz postmodern dünya bireylerin etrafını göstergelerle kuşatmıştır. Postmodern tüketimde edinilen maddi unsurlar sağladığı fiziksel faydanın ötesinde bireye sağladığı statü üzerinden değerlendirilmektedir. Tarif edilen minvaldeki tüketimin sağladığı imaj daha önemli hissettirmektedir (Hatıpler, 2017: 45).

İhtiyaçları karşılamak amacıyla yapılan tüketim eylemi bünyesinde bir zorunluluk taşımaktaydı. Ancak postmodern dönemde tüketim zorunluluğun çok ötesine taşmıştır. Psikolojik, sosyolojik ve simgesel olmak üzere çok yönlü değerler yüklenerek daha kompleks hale gelmiştir (Hatıpler, 2017:34). Tüketim deneyiminde aktör haline gelen birey, postfordist dönemde tüketimin ihtiyaçlar etrafında şekillenen durumunun değişmesi sebebiyle tüketim konusuna dair daha fazla zihinsel çaba harcanmaktadır. Tüketim eylemi önceki anlamından farklılaşarak bir deneyim,

beyinsel ve zihinsel bir olgu haline gelmiştir. Maddi bağlamdaki ihtiyaçları gidermenin ötesinde bir anlam kazanmıştır (Azizağaoğlu & Altunışık: 2012: 39). Solomon'a (2003: 26) göre fordist dönemdeki tüketicinin davranış tipi değişmiştir. Tüketici fordist dönemdeki edilgen rolünü rafa kaldırıp aktif hale gelmiştir.

Tüketimin dönüştüğü yeni çehreyi en iyi şekilde görebilmek için yeni orta sınıfa bakmak uygun olacaktır. Çünkü, 1980'lerde yaşanan değişimlerin bir ürünü olan yeni orta sınıf kendisini yaşam tarzları, tüketim alışkanlıkları, boş vakitlerini değerlendirme seçenekleri noktasında hem alt hem de üst sınıflardan ayrı bir noktada konumlandırmaktadır (Şimşek, 2020: 82). Şimşek (2020: 28), yeni orta sınıf için "Alt'a bakar, üst'ü seyreder. Alt'tan korkar, üst'ten çekinir." demiştir.

Bireylerin beğeni ve tercihleri toplumsal statüsünün belirleniminde önemli bir yere sahip olmakla birlikte çevrelerine ideallerindeki resmi çizmede sembolik bir amaç taşımaktadır (Yıldırım, 2019: 258). Tüketim unsurları bireylerin toplum içindeki konumuna işaret eden göstergeler niteliğindedir. Sınıf ayrımlarında bireylerin tüketimdeki tercihleri ve beğenileri belirleyici unsurlardan biri haline gelmiştir. Yeni orta sınıf tercih ettikleri tüketim unsurlarıyla ayrılmaktadır: giyim tarzları, yeme-içme alışkanlıkları, bilgisayar-telefon gibi araçları kullanmaları, boş zaman aktiviteleri gibi çeşitli tüketim alışkanlıklarıyla farklılık göstermektedir (Şimşek, 2020). Tüketimin yeni bir görünüş kazandığı yeni dünyada insanlar birbirleri hakkındaki fikirlerini oluştururken karşısındaki kişinin seçip edindikleri kıyafetlere, gittiği mekânlara, bir arabaya sahip olup olmamasına -sahip olmak da yeterli gelmemektedir bu noktada gözler arabanın markasına çevrilmektedir- göre değerlendirmeye ek olarak boş zamanlarını nasıl değerlendirdiklerine de dikkat etmektedir.

Yani tüketim tercihleri kimlikleri oluşturmaktadır, bireyler tükettikleriyle varlık bulmaktadır. Yani bu kimlikilmekilmek imgelerle işlenmektedir (Solomon, 2003: 40). Saydığımız gibi irili ufaklı tüm tüketim tercihlerimiz sınıfın belirlenmesine hizmet etmektedir. Birey tüketim eylemini gerçekleştirirken aynı zamanda, bir kalemle çizilmiş gibi pürüzsüz bir imaj yaratarak önüne koyduğu hedeflere ulaşmak istemektedir (Sennett, 2021: 110). Sınıf habitusu, beğeni ya da seçim yoluyla sınıfın bedenleşmesini sağlar.

Bireyler bütün çabalarını bir statüye sahip olabilmek adına sarf etmektedirler. Bunu sağlayabilmek amacıyla karşılarındaki bireylerin gözünde kendilerini özel kılmaya çalışırken edindikleri ürünlere ve deneyimlere yüksek bütçeli ödemeler sarf edebilmektedir. Buradaki satın alma eylemi çift yönlüdür: çünkü somut olanın arkasında sosyal statü de kazandırmaktadır (Yıldırım, 2019: 258). Örneğin yeni orta sınıfın özel sitelerde yaşayabilmek için ödedikleri yüksek ücretleri bu çerçevede değerlendirebiliriz. Çünkü herhangi bir müstakil evde veya apartman dairesinde yaşamaya kıyasla özel sitede yaşamak maddi anlamda erişilmesi güç olduğu için yüksek statü göstergesidir. Yeni orta sınıfın, birçok noktada diğer sınıflardan ayrıldığından bahsedildi. Bu ayrılma sadece mekanların fiziksel tercihlerinden ibaret değildir. Buna ek olarak binaların ve evlerin estetik tasarımlarıyla da ayrıştırmıştır (Şimşek, 2020: 64). Bu konu ikinci bölümde daha ayrıntılı bir şekilde tartışılacaktır.

Tüketim kalıpları statüler hakkında en önemli belirleyiciler haline gelmiştir. Bireylerin tüketim davranışları sosyal konumları hakkında önemli bilgilere erişmeyi olanaklı kılmıştır. Üst sınıflara çıktıkça görürüz ki bir şeye ne kadar sahip olmaktan ziyade neye sahip olduğun önemsenir hale gelmiştir. Daha da yüksek statüye tırmanmak isteyenler yeni beğeni ve yaşam tarzlarına başvurumaktadırlar (Pérouse & Danış, 2005: 104). Her ne kadar bireyler kendilerini diğer kesimlerden ayrıştırıp farklılaşmaya çalışsa da farklı bir grubun içine dâhil olmaktadır, tam anlamıyla bir farklılaşma, özerkleşme mümkün değildir. Uzaklaşırken başka bir şeye yaklaşıyoruz. Artık beğenilerimiz de tercihlerimiz de bunların doğrultusunda yaşam tarzlarımız da homojenize olmuştur (Akalin, 2016: 939).

1.2.2.2. Yeni Orta Sınıf İçin Gündelik Hayat ve Yaşam Tarzı

Bourdieu'ya göre beğeniler sınıflar arasında farklılık göstermektedir. Bu beğeniler ve tercihler zinciri yaşam tarzını ortaya koymaktadır. Bu yaşam tarzı, bir sınıfa mensup olan bireylerin gündelik yaşam pratikleri ile sergilenmektedir. Bireyin sahip olduğu sermaye tiplerini, ortaya koydukları beğeni yargılarında gözlemleyebiliriz (Güven, 2016: 65). Farklı sınıfların kendi içlerinde sahip oldukları yaşam tarzları sınıflar arasındaki mevcut olan ayrımlara işaret etmektedir. Yani yaşam

tarzları bir gösterge niteliğindedir. Yaşam stilleri ve habitusları çerçevesinde bireylerin boş zamanı değerlendirme faaliyetleri, konut edinme ve gıda, spor gibi diğer tüketim alışkanlıkları toplumsal statü ve sınıf göstergesidir (Bourdieu, 2015: 32).

Veblen'e göre tüketim eylemi temelde gösteriş amacı taşımaktadır. Bu sayede sınıfsal farklılaşmada ön sıralara gelinebileceğini ifade etmektedir. Bireyler sadece o ürünleri ya da deneyimleri tüketmemektedir. Aynı zamanda kendilerine sağladıkları imajı, sembolleri tüketmektedir. Toplum içerisinde sosyal statüye sahip olmada sadece yüksek ekonomik sermayeye sahip olmak yeterli değildir. Bu ekonomik sermayeyi sembolik sermayeye dönüştürebilecek şartları sağlamak gerekmektedir. Eğer ki bu yolu izlemezse hedeflediği sosyal statüye ulaşması mümkün olmamaktadır. Yeni orta sınıf üyeleri de gündelik hayatlarını ve yaşam biçimlerini Veblen'in ifade ettiği gösterişçi tüketim çerçevesinde kurgulamaktadır. Veblen'in kavramlaştırmasıyla "aylak sınıf" sahip olduklarını çevresindekilere gösterebilmek uğruna tüketime seferber etmekten çekinmemektedir (Veblen, 2005: 48).

Çünkü Veblen'in 'gösterişçi tüketim kavramı' kendisini boş zaman eylemlerinde ve yaşam tarzlarında ortaya sermektedir (Veblen, 2005: 57-58). Belirli durumlarda gösterişçi boş zaman faaliyeti, ekonomik zenginliği sergilemenin ve buna bağlı olarak da statü talep etmenin en etkili yoludur (Veblen, 2005: 38).

Yeni orta sınıfa özgü belli tüketim tercihleri doğrultusunda çerçeveleri çizilen yaşam tarzı vardır. Artık yaşam tarzları bir paket halinde sunulur hale gelmiştir. Bu sınıfa dâhil olmak isterken her ne kadar kendi tercihimizle uyguluyor olsak da görünenin altında bir zorunluluk yatar (Sennett, 2010: 60). Yeni orta sınıfın benimsediği yaşam tarzını Bali, "life style" olarak ifade etmiştir. Bu yaşam tarzı lüks bir içeriğe sahiptir. "Genel hatları itibarıyla kaliteli lokantalarda yemek yeme, giyim kuşama özen gösterme, en iyi puroları içme, şaraptan anlama, boş zamanlarını tablo, nadir kitap, antika eser, dolmakalem, klasik araba koleksiyonu yaparak geçirme gibi süzölmüş zevklerden oluşan bir bütün" (Bali 2002: 146). Bireylerin içinde bulundukları sınıflara özgü belirli yaşam standartları çerçevesinde belirlenmiş olan belirli harcamaları söz konusudur. Toplumsal olarak örölmüş olan bu sınırlar doğrultusunda tüketim davranışlarını gerçekleştirmezlerse içinde bulundukları sınıf

tarafından yadırganma, sınıf dışı bırakılma tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktan tedirgin olabilmektedirler. Buradan hareketle bireylerin gösterişçi tüketim eylemlerini sergilemelerinin arka planında çevrelerindeki kişilerin örtük baskısı da etkili olmaktadır (Veblen, 2005: 82-83). Bu sınıfı üst sınıftan ayıran bir diğer husus da çalışmanın onlar için bir seçim değil bir zorunluluk olmasıdır. İstedikleri gibi hayatlarını sürdürebilmek için çalışmaları gerekmektedir (Özonur, 2010: 191-192).

Bireylerin tüketim alışkanlıkları ve gündelik hayatı mekân ile sıkı bir ilişki içindedir. Bu sebeple son dönemlerde yeni orta sınıfın evi ile kurduğu ilişki farklı disiplinlerin odak noktası haline gelmiştir. Bu bölümde postfordist dönemin ve yeni orta sınıfın genel özelliklerinden bahsedilmiştir. Sıradaki bölümde ise yeni orta sınıfın “ev”i ile kurduğu ilişki ve günden güne yoğunluğu artan bir çalışma modeli olarak özellikle yeni orta sınıfa hitap eden evden çalışmanın ortaya çıkışına dair bir değerlendirme sunulacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

YENİ ORTA SINIF İÇİN EVİN ANLAMI VE YENİ ÇALIŞMA MEKÂNI OLARAK EV

2.1. Bir Mekân Olarak Ev

Tarih boyunca mekân insanlık için önemli bir yere sahip olmuştur. Çünkü insan doğduğu andan itibaren mekânla ilişki kurmaktadır. Mekân çok kapsamlı bir kavram olduğu için birçok disiplin tarafından incelenmeye değer görülmüştür. Disiplinler arası olan bu kavram, farklı amaçlarla kullanılması sebebiyle farklı düşünürler tarafından çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Farklı bakış açılarının ortaya koyduğu bu tanımlamalar mekânın anlam bakımından zenginliğini ortaya sermektedir. Bu metin kapsamında mekân kavramı görece daha yoğun olarak sosyolojik bağlamda ele alınmaya çalışılacaktır.

2.1.1. Mekân ve Yer Tartışması

Mekân kavramının terminoloji açısından incelenmesi söz konusu olduğunda diller arasında farklılık olduğu görülmektedir. Bu bağlamda örneğin, İngilizce’de ‘*space*’ ve ‘*place*’ ayrımı yapıldığını görürüz. Mekân ve yer kavramları arasında anlam farklılığı olduğuna dair bir tartışma mevcuttur. ‘*Space*’ kavramı sınırları belirlenmiş bir boşluğun doldurulmasını ifade ederken ‘*place*’ kavramı ise boşluğu işaret etmektedir. İngilizce’de olduğu gibi Almanca’da da benzer bir durumla karşılaşılacaktır. Almanca’daki “*raum*”, İngilizce’deki “*space*”e karşılık gelerek tanımlı olan bir boşluğu ifade etmektedir (Rasmussen, 2010’dan akt. Usta, 2020: 26-27).

Mekân üzerine derinlemesine düşünen isimlerden biri olan Heidegger için de ‘mekân’ ve ‘yer’ kavramları birbirinden farklı anlamlar ifade etmektedir. Bu sebeple bu iki kavramı farklı tanımlamıştır. Mekânın soyut olarak algılanan boşluktan ibaret olduğu düşüncesini savunmaktadır. Buna karşın yer’i ise var oluş (*dasein*) ve ikamet etme (*dwelling*) kavramları üzerinden açıklamaktadır; bu sebeple de yer’in yaşantısal

bir niteliği olduğunu savunmaktadır. Buradan hareketle yer'i ev ile ilişkilendirmektedir. Heidegger'in anlayışına göre yer sadece matematiksel olarak kavranan mekân değildir, matematiksel niteliğine ek olarak insan deneyimleri ile varlık kazanmaktadır. Bireyin deneyimlerinde çevre ve zamanla kurduğu ilişki üzerinden mekânın varoluşunu temellendirir. Bu bağlamda kurulan ilişkiler kök salmayı mümkün kılmaktadır. Ve “ev” Heidegger için kök salmanın -bir bitkinin köklerini toprağa zamanla gelişip büyüyerek sıkı sıkı tutması gibi- temelidir. Yani yer, insan deneyimini barındıran ve mümkün kılan mekândır (Heidegger, 2008). Schulz, mekânı yere dönüştüren ilişkileri ve bağlamları karşıt olgular arasında oluşan gerilim ile açıklamakta ve insan-yer ilişkisini var olmanın kökenine dayandırmaktadır. Yer kavramının bir çeşit çevreye bağlanma ihtiyacından kaynaklandığını ifade etmektedir (Usta, 2020: 27). Creswell'e göre de mekân ve yer farklı şeyler ifade etmektedir. Yer insanların ilişki kurdukları, bağlandıkları, anlamlı konumu ifade etmektedir. Yer fiziksel olandan, topraktan farklı bir şeyi ifade etmektedir. İnsanlar mekânlara anlam yüklediklerinde ve bir biçimde onunla ilişki kurduklarında, ona değdiklerinde, mekân bir yer haline gelir. Creswell, mekânın yer'den daha soyut bir kavram olduğunu savunur. İnsanlar mekânlara anlam yüklediklerinde ve bir biçimde onunla ilişki kurduklarında, ona değdikleri takdirde mekân bir yer haline gelmektedir (Barkul & Gürtaş, 2012: 3).

Yer kavramını mekân kavramının önüne geçiren bu anlayış biçimi irdelendiğinde mekânın nispeten daha soyut ve boş; buna karşın yer'in insanların deneyimleri vasıtasıyla anlamlandırılmış olduğu düşüncesi söz konusudur. Mekân özel bir ayırt edici anlama sahip olmayan, herkesin zihninde aynı tezahürü oluşturan boş alanlar olarak düşünülürken yer, mekân dediğimiz boş alanlarda insanların ilişki kurmalarıyla, yaşadıkları deneyimlerle anlam kazanmaktadır. Yani mekâna yer kimliğini kazandıran insanların edindikleri deneyimler ve kurdukları ilişkilerdir (Usta, 2020: 28).

Yukarıda örnek verdiğimiz gibi mekân ve yer kavramları zaman zaman birbirlerinin önüne geçirilmiştir. Ancak Türkçe'de böyle belirgin bir ayrım olmadığını söyleyebiliriz. Bu sebeple tez kapsamında yer ve mekân kavramlarına ilişkin ayrım yapılmayıp mekân kavramı kullanılacaktır.

2.1.2. Mekân Üretimi

Mekân sadece Kartezyen düşünceyle açıklanabilecek kadar basit değildir; mekânın boş, salt fiziksel bir alan olduğunu söylemek bizi hataya düşürür. Çünkü, mekânın ortaya çıkmasını sağlayan birçok etken vardır. Mekânın dış etkenlerden soyutlanması, yalıtılması mümkün değildir. Bunların tam tersine mekân canlı, değişim gösteren, bir sürekliliği olan bir yapıya sahiptir. Lefebvre'ye (2020a) göre, mekân kullanım ve mübadele değerine sahip olduğu için tek bir etken üzerinden değerlendirilememektedir. Mekânın zaman ile birlikte zemin hazırladığı kullanım değerleri toplumsal değişime bağlı olarak dönüşmektedir. Mekânı çok yönlü ve bütünlüklü olarak anlamaya yönelik bir tutum takınmak gerekmektedir. Mekân psikolojik, ekonomik, sosyolojik, ideolojik birçok boyutu bünyesinde barındırmaktadır. Bu sebeple bir olguyu araştırırken onu etkileyen diğer faktörleri es geçmememiz gerekmektedir. Lefebvre mekânın ne olduğuna dair cevaplar aramıştır. Ona göre mekân dediğimiz bu kapsamlı kavram “ne ‘yaşantı’ nın basit bir çerçevesidir ne sadece içine konulan şeyi neredeyse ilgisizce kabul etmek zorunda olan bir biçim ya da kapsayıcıdır. Mekân toplumsal bir morfolojidir” (Lefebvre, 2020a: 118). Yani toplumsal ilişkilerimiz bir mekân içeriğinde meydana gelmektedir, ilişkiler mekândan bağımsız değildir.

Bir kullanım değerine sahip olan mekân tüketilmeye açıktır. Mekân tüketim nesnesi olmanın yanında üretim aracıdır. Mekân hem tüketilen bir üründür hem de bir üreticidir. Mekânın üretimi konusunda Lefebvre'in görüşleri önemli ve incelemeye değerdir. Lefebvre'e (2020a) göre mekân diyalektik bir oluşumdur. Bunu en iyi mekânın üretiminde görürüz. Mekân üretimi, toplumu oluşturan her şeyi üretmeyi kapsamaktadır. Yani mekân varoluş sürecine ev sahipliği yapmaktadır. Bu noktada mekân hem ürün hem de üretici durumdadır. Bu sebeple üretimde pasif değil dinamik bir işleve sahiptir.

Mekân üretimi, daha önce üretilmiş bir toplumsal mekânda gerçekleşmektedir. Mekân üretimi, yaratmadan gerçekleştirilir; bu durum da yeniden üretimi ifade etmektedir (Lefebvre, 2020a: 139). Yani mekân üretimi gerçekleşirken yeniden

üretilmeye açıktır. Bu aslında hiç sonu gelmeyen bir süreci ifade etmektedir. Bu vesileyle mekân tarihi hiçbir zaman tamamlanmaz. Daimî bir dönüşüm içerisinde olan mekân, sürekli olarak inşa halindedir. Çünkü mekân üretimi, anlık bir durum değildir, bir süreci kapsamaktadır. Lefebvre der ki, “Zaten dönüşmüş bir mekân zaten beşiktir, vuku bulacak şeyin doğum yeridir” (Lefebvre, 2020a: 264). İnsanlar ölür ama mekânsal üretim hep yeniden gerçekleşir. Her ne kadar mekân sürekli yeniden üretilse de hiçbir mekân doğal başlangıç yerinden kopmamaktadır, onun izlerini bünyesinde taşımaktadır. Bugünkü toplumu ve üretim ilişkilerini anlamak istiyorsak eş zamanlı olarak geçmişe de bakmamız gerekmektedir. Geçmişteki toplumların yapısı, bugünün toplumunun yapısının bugünkü halini almasında önemli bir etkiye sahiptir. Çünkü geçmişin kalıntıları bugün de gelecekte de varlığını koruyacaktır (Lefebvre, 2020a: 93). Her toplum kendi mekânını üretmektedir. Yaşanan büyüme ve gelişmeyle birlikte, daha önce var olan mekânlar yok olmamaktadır, eskinin üzerine yenileri eklenerek katmanlaşmaktadır. Yeniden üretilebilir olma durumu, toplumsal ilişkilerin sürdürülebilmesini sağlamaktadır. Mekân dediğimiz yapı hiçbir zaman yok olmamaktadır. Yeniden üretilmiş olan mekânda eskinin izleri varlığını sürdürmektedir (Lefebvre, 2020a: 182). “Mekân içinde önceden var olan, ardından gelenin dayanağı olarak kalır” (Lefebvre, 2020a: 241). Bu sebeple bu bölüm boyunca yeni orta sınıf için evin, ev tabanlı çalışma sisteminden önce ve bu süreçte taşıdığı anlamlar değerlendirilecektir.

Lefebvre’e (2020a) göre, mekân hem zihinsel hem fiziksel hem de toplumsal olarak üretilmektedir. Toplumsal üretim önemlidir. Lefebvre mekânı algılanan, tasarlanan ve yaşanan mekân olmak üzere üç boyuta ayırır. Bu üç boyut ile mekân üçlüsü olarak tanımladığımız bütünsel bir mekân teorisini ortaya koymaktadır. Mekân, bu üç boyut ile diyalektik bir şekilde üretilir. Hepsi bir arada etkileşime girdiğinde anlamlanır. Lefebvre tarafından mekân üretiminin üç farklı anını içerecek şekilde yeniden kavramsallaştırmıştır: mekânsal pratik, mekân temsilleri, temsil mekânları. Mekânsal pratik maddi, somut fiziksel gerçeklerle ilişkilidir. Mekân temsilleri mevcut siyasi ve ekonomik düzen etrafında üretilmiş mekândır. Temsil mekânları ise gündelik yaşam pratiklerinin sergilendiği mekândır, bu pratiklerle inşa edilmektedir.

Üretim tarzlarının farklılaşması yeni mekânsal üretimin gerçekleşmesini tetikleyen unsurlardandır. “Her üretim tarzı kendine uygun mekâna sahip olduğundan, bu geçiş sırasında yeni bir mekân üretilir” (Lefebvre, 2020a: 61). Mekân, üretim tarzları için de hem bir neden hem de bir sonuçtur. Mekân da onlarla birlikte değişir ve gelişir. Evden çalışma ve ev ilişkisini irdelemek bu sebeple önemlidir.

2.1.3. Mekân ve Beden

“Burada rahmi yaratan, cenin değil mi? Her şey içerinin itkisi, içtenliğin fiziksel olarak baskın çıkmasıdır. Yuva, şişen kabuğun o dışa doğru zorlayan bir meyvasıdır” (Bachelard, 1996: 121). Bachelard’ın yaptığı benzetmedeki gibi her beden, mekân içerisinde varlık sürdürmektedir ve bu kendiyle birlikte mekânını da değişime uğratmaktadır. Belirgin olarak beden somut varlığına ek olarak mekânı işaretlerle çevrelemektedir. Ona kendi renginden bulaştırmaktadır (Lefebvre, 2020a: 118). Mekânı beden için rahim olarak ifade eden bir diğer isim Merleau-Ponty için mekânın biçimi, ışığı, rengi, dokusu, atmosferi gibi farklı özelliklerinin tümü bireyin bedeninde bir yankı uyandırdığında anlam kazanmaktadır (Merleau-Ponty, 2012’den akt. Adıgüzel Özbek & Ertürk, 2017: 80). Bir mekân ilk olarak tasarlanır, ardından fiziksel araç-gereçler ile inşa edilir. Ancak tam anlamıyla bir mekândan söz edebilmemiz için bir kullanıcıya sahip olması ve onun tarafından deneyimlenmesi gerekmektedir (Führ, 2008’den akt. Adıgüzel Özbek & Ertürk, 2017: 80). Heidegger’in (2008) düşüncelerinde varoluşa ilişkin değerlendirmelerinde zaman kavramı ön plandadır. Ama öznelere özneliklerinin şekillendirilmesinde mekânı ve mesken tutmayı önemsemektedir. Öznelere bir mekâna yerleşmeleri ve o mekânı anlamlandırma süreçleri mekânın ve öznenin şekillenmesinde/form almasında önemlidir.

Mekân ve insan arasında iki yönlü bir ilişki vardır. İnsan mekânın öznesidir, mekânı algılayıp hissedendir. İnsan mekân içinde olduğunun bilincindedir. Bu mekân içerisinde sadece olup bitene şahit olan pasif bir role sahip değildir, aynı zamanda mekân içerisinde eyleyici konumundadır. Beden mekâna ilişkin kodların oluşturulmasında ve sürdürülmesinde etkilidir. Beden var olanın, oluşmakta olanın

parçasıdır. Lefebvre'e göre eğer mekân öznenen bağımsız sadece geometrik bir mekân olsaydı, mekân algımız ve mekân tasarımıımız arasında büyük bir gedik açılırdı. Özneler zaman ve mekân arasındaki ilişkiyi beden aracılığıyla kavramaktadır. Özne, bedeni aracılığıyla içinde bulunduğu mekân üzerinden dünyayı algılama pratikleri gerçekleştirmektedir. Yani mekân algımızın çıkış noktası bedendir. Günlük pratiklerin mekânla birleştirilmesini sağlayan bedendir. Mekân beden tarafından deneyimlenmekte ve algılanmaktadır (Lefebvre, 2020a: 180). Her mekân öznesi için keşfedeceği bir dünya niteliğindedir. Beden de bu dünyayı tanımlama işlevini yüklenir. Mekân ve bedenin arasındaki ilişkiyle birlikte keşif sırasındaki deneyimler mekânı şekillendirir. Mekân ve özne arasındaki bu dinamik ilişki birbirlerini beslemektedir. Öznenin deneyimleri mekânın anlam kazanmasına katkı sağlamaktadır. Beden tüm nesneler dünyasında olduğu gibi mekân içerisinde de deneyimleyen konumundadır. Hareket edebilirliği sayesinde deneyimleyebilen beden, içinde bulunduğu mekân üzerindeki eylemleriyle onun yeni bir çehreye bürünmesine katkıda bulunmaktadır. Bu şekilde mekânlar, matematiksel çerçevesinin yanında bir nevi nefes alıp veren yani yaşayan bir özelliğe de sahip olmaktadır (Adıgüzel Özbek & Ertürk, 2017: 81). Beden ve mekân arasındaki karşılıklı ilişki birbirlerinin üretimine olanak sağlamaktadır (Lefebvre, 2020a: 189). Merleau-Ponty'ye göre var olmak için mekâna, mekânın olması için de varoluşa ihtiyacı vardır. Yani var olmanın gerçekleşebilmesine zemin hazırlayan bir unsur vardır: mekân. Aynı şekilde mekân da mevcudiyete ulaşabilmek için var oluşun temellerine ihtiyaç duymaktadır. Şekillenebilmek iki tarafın da hazır bulunmasına bağlıdır. Çift taraflı bir muhtaç olma durumu söz konusudur (Gürkaş & Barkul, 2012: 8). Bedenin hem özne hem de nesne olmayı eş zamanlı taşıması mekân ile karşılıklı bağ kurmasını sağlamaktadır. Bir nevi, “bedenim olmasaydı, benim için mekân da olmazdı” (Merleau-Ponty, 2005'ten akt. Adıgüzel Özbek & Ertürk, 2017: 81). Mekân çok karmaşık bir yapıdır. Bu yapıyı çözümleyebilmek ve okuyabilmekte beden aracı konumunda bulunmaktadır. İnsanlar eylemleriyle birlikte içinde bulundukları mekâna kendi imzalarını atarlar. Böylece mekân içindeki unsurlara anılar ilişmektedir (Bachelard, 1996).

Mekânın beden ile ilişkisi yukarıda sunulmaya çalışılmıştır. Bu ilişkisellik gündelik oluşumlarda birbirini kuşatıp desteklemektedir. Ev tabanlı uzaktan çalışma

ile birlikte bireylerin ev içerisindeki gündelik pratikleri değişmiştir. Bir sonraki alt bölüm bu konu çerçevesinde şekillenecektir.

2.1.4. Mekân ve Gündelik Yaşam

Mekânlar toplumsal olarak üretilerek gündelik pratiklerin zeminini oluşturmaktadır. Deneyimlenen, eyleme dökülen şeyler mekân üzerinde gerçekleşmektedir. Mekânın canlılık, akışkanlık, karmaşıklık ve daha birçok niteliği bütünlüklü olarak gündelik hayat içerisinde görülebilmektedir. Gündelik hayat dediğimizde herkesin aklında irili ufaklı cevaplar oluşmaktadır. Ama gündelik hayatın tam olarak neye karşılık geldiği noktasında bazı kafa karışıklıkları mevcuttur.

Aslında gündelik hayat, tekrar edilen eylemlerden meydana gelmektedir: çalışma zamanlarındaki, boş zamanlardaki çizgisel ve döngüsel tekrarlarla gerçekleşen eylemler bütünüdür (Lefebvre, 2020b: 30). Tekrar edilen eylemler, gündelik hayatın kilit noktalarıdır. Kişilerin hayatını oluşturan duvarlar bu parçalarla –bu çizgisel ve döngüsel tekrarlarla– örülmüştür. Bu çizgisel ve döngüsel tekrarlar gündelik hayata içkindir (Bektaş, 2015: 271). Vazgeçilemediği farkında olunan bu tekrarlar ve rutinler insan hayatında bir güven sağlamaktadır. Döngüsel zamanın başlama ve bitiş noktası yoktur, bir devir daim söz konusudur. Döngünün doğuşu farklı bir döngüden kaynaklanır veya yok olur. Döngü tekrar eden edimlerden meydana gelmektedir (Lefebvre, 2013: 56). Bu döngüsel eylemler kümesi gündelik hayatı meydana getirmektedir. Gündelik hayat nedir sorusunun en basit cevabı; geniş pencerenin içindeki küçük olayların bir araya gelmesiyle ortaya koyduğu büyük olaylardır (Highmore, 2011: 5).

İnsan gündelik hayat ile çevrelenmiştir, onun içinde ya da dışında deyip sınırlar belirleyemeyiz. Yani insan gündelik hayattan kopamaz. Bahsi geçen faaliyetler bütününe kaynağı ve serpilip geliştiği, gündeme geldiği yer burasıdır. İnsanlar o ritmin içinde kendiliğinden yol alır. Hedeflere/ideallere gündelik hayat pratiklerinden yürüyerek ulaşılır, filizlendiği topraklar gündelik hayattır (Lefebvre, 2013: 49-50). Lefebvre gündelik hayatı temsil niteliği bağlamında bir tiyatroya benzetir. Tiyatro da

seyirciler için yaşamın tamamını sunmasa da yaşama dair bir çerçeve sunabilir (Lefebvre, 2012: 141). Lefebvre'e (2020b) göre değişim ve dönüşüm gündelik olanda başlayıp, gündelik olanda devam etmektedir.

Sanayi öncesinde, sanayi dönemine kıyasla üretimin gündelik hayat içerisindeki rolü daha baskındır. Çünkü sanayi öncesinde çalışma evin çevresinde gerçekleşmekteydi. Bu yüzden çalışma hayatını özel hayattan uzak tutmak çok da mümkün olmamaktaydı. Sanayi öncesi yaşamda gündelik hayat ve çalışma hayatı birbiriyle harmanlanmış durumdaydı. Bu sebeple çalışma olarak nitelendirilen kavram gündelik hayattan bağımsız değildi. Ancak sanayileşmeyle birlikte çalışma yerinin, ev ve aile hayatı ile ayrılmasıyla gündelik hayat ve boş vakit de bundan etkilenmiştir. Artık gündelik hayat ayrı ayrı ne çalışma hayatında ne özel hayatta ne de boş vakittir. Çalışma hayatı, özel hayat ve boş vakit gündelik hayatın üç saç ayağını oluşturmaktadır. Bir araya gelerek bir bütünü meydana getiren bu parçaların kendi aralarındaki bağ önemlidir (Lefebvre, 2012: 36-37).

Sanayi toplumlarında boş zaman olarak nitelendirilen zaman diliminin önemi artmıştır. Çünkü, boş zaman ve işte olduğu gibi kavramlar birbirlerinin zıtlarıyla birlikte var olurlar. Bu karşıt kavramlar birbirlerinin varlıklarını desteklemektedir (Lefebvre , 2020b: 145). Boş zaman çalışma zamanı üzerinde temellendirilir. Eğer ki çalışma zamanı diye bir şey olmasaydı boş zamandan da bahsedilemezdi. Kendisini bunun üzerinden temellendirir. Bu sebeple boş zamanda bir bağımlılık söz konusudur. Yani boş zaman çalışma zamanının arta kalan kısmında varlık kazanır. Çalışma zamanını tanımlamaya katkıda bulunan birçok unsuru ondan ayırabilirsek de boş zamanı çıkaramayız. Bunun sebebi yapboz parçaları gibi, birbirlerini tamamlamalarında yatmaktadır (Baudrillard, 2017: 205).

Boş zamanın çalışma zamanının üzerinden temellendiriliyor ve anlamlandırılıyor olması aslında boş zamanın tam olarak serbest olmadığına işaret etmektedir. Boş zaman içerisinde gerçekleştirilecek olan aktivitelerden kişiyi stresten, yorgunluktan uzaklaştırarak onu çalışma zamanı için hazırlaması beklenmektedir. (Omay, 2008: 123-125). Yani kapitalist sistem içerisinde boş zamanda, çalışma

esnasında ortaya çıkan yabancılaşma ve stresi uzaklaştırmak hedeflenmektedir (Samsun, 2017: 185).

Boş vakit gündelik hayatımız içerisinde olmasına karşın gündelik olmayandır. Gündelik olandan kendimizi soyutlayıp gündelik hayatın dışına çıkamayız. Örneğin, boş vakit elde edebilmek için çalışırız ama boş vakit çalışma zamanımızın dışındadır. Lefebvre için bu durum “cehennemi döngü”dür (Lefebvre, 2012: 46). Boş zaman da bir tüketim nesnesi olduğu için onu elde edebilmek için doğrudan veya dolaylı yoldan çaba gösterme zorunluluğu vardır. Boş zamana doğal olarak sahip değiliz, onu elde etmemiz gerekmektedir, yani boş zaman aslında uğruna çaba harcayarak kazanılan bir zamandır (Baudrillard, 2017: 197).

İşten eve geldikten sonra veya izin günlerinde dahi çalışanların zihinleri işlerindedir. Çalışanlar boş zamanlarında işi için daha donanımlı olabilmek, işyerinin beklentilerini karşılayabilmek adına çeşitli gelişim faaliyetlerine yönelmektedir. Burada da bir denetleme ve yönetme kendisini hissettirmektedir (Sarıpek, 2016: 122). Zaman biçimsel anlamda çalışma zamanı ve boş zaman olarak ikiye ayrılrsa da bu söylem olmaktan ileriye gidememektedir. Çünkü çalışma zamanının içeriklerinin boş zamana kaydığı görülmektedir. Oysaki boş vakit ve gündelik hayatın çizgileri içinde bulunan çalışma hayatından belirli ölçülerde birbirinden ayrılmalıdır. Bu şekilde boş vakitten daha fazla verim almak sağlanabilmektedir. Boş vakit bizim kaygılardan, zorunluluklardan arınılan bir zaman dilimini işaret etmektedir. Boş zaman daha ziyade rahatlama, dinlenme, dış dünyadan uzaklaşma temellidir. Boş vaktin ayakları rahatlama ve zevk üzerinde temellenmelidir (Omay, 2008: 128). “Boş zaman belki de onu doldurmak için yapılan tüm oyuncu etkinliklerdir, ama öncelikle zamanını kaybetme özgürlüğü, gerekirse onu "öldürme", saf kayıp olarak harcama özgürlüğüdür” (Baudrillard, 2017: 198).

Boş zamanın ifade ettiği anlam ve kullanım değeri değişime uğramıştır. Geçmişte bireysel hazlara ve gelişime hizmet eden bu zaman dilimi şimdi tüketim dünyasının hizmetindedir (Aytaç, 2002: 233-238). Baudrillard’a göre postfordist dönemdeki tüketim toplumu her şeyi tüketmeye meyillidir. Boş vakit de bu toplum için tüketilmeye değer görülen unsurlar içerisinde yerini almıştır. Boş zamanın içeriği

boş değildir. Bu zamanda gerçekleştirilen etkinlikler daha ziyade toplumsal statüyü belirleyen unsurlardan biri haline gelmiştir. Boş vakit etkinlikleri bireye bir statü atfetmektedir. Çünkü, seçilen boş vakit etkinliği bir gösterge niteliğindedir (Baudrillard, 2017: 203). Birinci bölümde de ifade edildiği üzere yeni orta sınıfın tüketim vurgusu boş zamanı değerlendirme açısından da önemlidir.

2.1.5. Bir Mekân Olarak Ev

Maslow'un gereksinimler hiyerarşisine göre barınma, güvenlik insanların temel fizyolojik ihtiyaçlarıdır. Göçebe hayatta da insanlar dışarıdaki tehlikelerden korunmak amacıyla bir mağaraya ya da benzeri alanlara sığınmaktaydılar. İnsanlar ilk olarak bu tarz temel ihtiyaçlarını giderme gereksinimi hissetmiştir. Göçebe yaşamdan yerleşik yaşama geçerek dışarıdaki tehlikelerden korunmak, yuva hissine ulaşmak amacı güdülmüştür. İlk evrede evde barınma, besin-alet üretimi ve tüketimi gibi temel gündelik faaliyetler gerçekleştirilmektedir; yani ihtiyaçların giderilmesi amaçlanmıştır. Ev sadece barınma ve ekonomik temelli değildir. Eve duyduğumuz hayranlık sadece sağladığı fiziki anlamdaki işlevsel faydalarından kaynaklı değildir (de Botton, 2014: 67). Ev ile ilk karşılaşmada evin geometrik nitelikleri tüm gerçekliğiyle bize sunulmaktadır. Bu geometrik nitelikler somut bir şekilde mevcuttur. Ev onu meydana getiren taşlar, direkler, evin iskeleti gibi şeylerden oluşmuştur. Gözle görülür somut geometrik niteliklere sahip olan ev, aynı zamanda insan bedenini bünyesinde barındırdığı için insan ruhuna ilişkin soyut anlamları da taşımaktadır (Bachelard, 1996: 73). Ev dış dünyanın bütün kaosundan uzaklaştığımız, kendimizi huzurlu hissettiğimiz, aidiyet duyduğumuz 'yuva'dır. Birey dış dünyada üzerine giymek durumunda kaldığı tüm zorunluluklardan eve gelince soyunur, kendisi olma imkânına kavuşur; en mahrem alanıdır (Gürkaş & Barkul, 2012: 4). Ev hem nesnel hem de öznel bir yapıya sahiptir. Çünkü herkesin ev olarak benimsediği bir mekân vardır ve aynı zamanda ev her birey için biriciktir. Bu sebeple eve somut anlamların yanında soyut anlamlar da yükleriz. İnsanlara duygusal anlamlar ifade eden evin sadece fiziksel bir anlamı olmaması onun çok daha kapsamlı bir yapı olduğuna

işaret etmektedir. Psikolojik çerçevede de insanlar için çok önemli bir yere sahip olan ev, ne kadar zaman geçerse geçsin bizim için anlamını korumaya devam eder.

Ev, hangi yaşta, hangi statüde olursa olsun bütün insanlar için ayrıcalıklı bir öneme sahiptir. Bir eve baktığımızda içinde yaşayan insanların yaşam biçimlerinden izler görürüz. Çünkü ev dediğimiz yapı ev sahiplerinin yaşam tarzlarının izlerini taşımaktadır. Hangi eve taşınırsak taşınalım izlerimizi beraberimizde götürürüz. Birey belleğinde yaşama biçimine dair bilgileri, deneyimleri depolar. Bu sebeple ev bireyin belleğinin kendi ürünü olarak ortaya çıkar. Ve bireyin sahip olduğu eve dair belleğinde depoladığı bilgilere baktığımızda o bilgilerin çocukluktaki evine kadar gittiği görülmektedir. Çocukken yaşanan evde o ilk mekân deneyimi bireyin zihnine kaydedilir (Öymen Özak & Pulat Gökmen, 2009: 149-151). Çocukluk evimiz edindiğimiz ilk deneyimlerle birlikte o evdeki her oda, her mobilya, her köşe yıllar sonra bile bizim zihnimizde canlılığını korur. Hatıraların biriktirildiği ilk yerdir ev. Birey yaşadığı evle arasındaki ilişkiyle kurduğu özel bağ mekânsal belleği oluşturmaktadır. Ev dediğimiz yapı sadece şu ân'a dair fikirler vermez bize. Ev aslında geçmişten izler taşır, şu ânın dinamiklerini barındırır, geleceğe dair tüyolar verir. “Ev, insan yaşamında, kazanılmış şeylerin korunmasını sağlar, bunları sürekli kılar. Ev olmasaydı, insan dağılıp giderdi” (Bachelard, 1996: 34-35). Mekân içerisinde yaşadığımız ve edindiğimiz deneyimler, anılar yoluyla o mekânın bizim hayatımızdaki yeri daha kalıcı hale gelmektedir. Ev geçmişin izlerinin silinmesi önünde bir duvar gibi durup zamanla kök salmalarına imkân sağlamaktadır. Ev iki yaka arasındaki bir köprü gibi geçmiş ve geleceğin uçlarını birbirine bağlar, bu sayede hafıza hep canlıdır (Tekin, 2019: 269).

“Yaşayanlar için bina inşa etme isteğimizin de ölümler için bina inşa etme isteğimizin de temelinde aynı arzu yatar: Hatırlama arzusu. Nasıl kaybettiğimiz kişileri hatırlamak için lahitler, mozoleler yapıyorsak, benliğimizin kaybolmuş parçalarını bulmak, unuttuğumuz yanlarımızı hatırlamak için de evler inşa ediyor, bu evlerin içini dekore ediyoruz. Evlerimizdeki tablolar, sandalyeler -güncel olmaları ve yaşayanların gereksinimlerine hizmet etmeleri dışında- tarih öncesinden kalma dev kayaların gördüğü işlevi görüyor. Evimizin içindeki dekoratif unsurlar da kimliğimize dikilmiş birer anıt aslında” (de Botton, 2014: 137)

Ev sadece somut kavramla da açıklanamayıp soyut kavramlara da başvurmak gerekmektedir. Çünkü, ev denilen yapı deneyimlerin ve ilişkiselliklerin harman olduğu yerdir; geçmişini sunup geleceğe göz kırpmaktadır (Öymen Özak & Pulat Gökmen, 2009: 48). Halbwachs'ın (2016: 133) paylaştığı gibi evimiz “mekânsal bir çerçevedir”. Fakat bu çerçeve geometrik veyahut da mimari sınırlara sahip değildir. Bahsi geçen çerçeve karşılıklı ilişkilerin yaşandığı, bazı rollerimizin hayat bulduğu yerdir. “İçinde yaşanmış bir ev, cansız bir dam altı değildir, içinde oturlan mekân, geometrik mekânı aşar” (Bachelard, 1996: 72). Ev ve birey arasındaki ilişki, tüm fiziki unsurların üstünde manevi değerleri barındırmaktadır.

Aynı zamanda ailevi ilişkiler de burada yaşanır. Ev, aileyi bünyesinde barındırır ve aile üyeleri arasındaki ilişkiye şahitlik eder (Baudrillard, 2010: 21). Aynı zamanda aile bireyleri vasıtasıyla ilk sosyalleşmenin gerçekleştiği alandır. Aile denen grubu temsil ettiği gibi özelde bireyi de temsil etmektedir. Bireylerin davranışlarının şekillendiği ve kökleştiği yapıdır.

Ev aileye kucak açar ama bu kadarla yetinmez. Yani, sadece deneyimler için bir alan olmanın yanında deneyimlerin birlikte yaşanarak izlerini bünyesine kazındığıdır (Tekin, 2019: 262).

Bachelard'a (1996) göre insan ilk doğduğundan itibaren bir yer edinir ve ev bizim dünyadaki ilk evrenimizdir, bu sebeple ilk kişisel mekân deneyimimizi burada yaşarız; dış dünya ile temasımız ilk olarak burada gerçekleşmektedir. Evin dışındaki hayata adım atana kadar bizim için ilk ve tek dünya olan ev, dışarıya adım attığımız andan itibaren diğer mekânları anlayabilmemiz açısından bize ışık olur. Yolumuzu aydınlatan bu ışık, deneyimler sonucunda kazanılmıştır. Evler düşlerin yeşermesi ve anıların geleceğe aktarılması için gerekli zemini sağlamaktadır (Bachelard, 1996: 29).

Evin hem maddi hem de manevi bir değeri olduğu için geleceğe çift yönlü aktarılmaktadır. Bourdieu'ye göre evler bireylerin kendi zevkleri, beğenileri çerçevesinde ortaya çıkarılması dolayısıyla diğer tüketim nesnelerinden ayrışmaktadır. İnsanlar evlerini fazlasıyla önemsedikleri için harcama yapmaktan çekinmezler ve ideallerindeki evi gerçekleştirebilmek için çabalarlar (Akbiyık, 2019: 547). Bu noktada tüketim nesnesi olarak evin sınıf kavramı ile ilişkisini yeni orta sınıf üzerinden

değerlendirmek önemlidir. Bu sebeple bir sonraki alt bölümde yeni orta sınıf için evin taşıdığı anlam üzerinde durulacaktır.

2.2. Yeni Orta Sınıf Açısından Ev

Mekân bahsettiğimiz üzere sürekli değişiyor ve dönüşüyor. Mekân değişirken aslında en temel ve özel alanımız olan ev de değişmektedir. İlk etapta ev insanlar için barınma ihtiyacını karşıladığı bir yerken şimdi barınma ihtiyacını ‘da’ karşılamaktadır. Ev temel ihtiyacın ötesinde bir değişim ve dönüşüm göstermektedir. Yani artık görünenin ötesinde, ev barınma işlevlerinden çok daha fazlasını bünyesinde taşımaktadır.

Değişen zaman, iş yaşamıyla ev kavramının anlamını da değiştirmiş ve dönüşümlere maruz bırakmıştır. Sanayi devrimiyle insanlar için ev, işten döndüklerinde barınma amacıyla kullandıkları bir alan halini almıştır. Ancak yaşanan ekonomik, toplumsal ve kültürel değişimlerle birlikte ev birçok sistemi içerisinde barındırmaya başlamıştır. Dolayısıyla insanların yaşamlarının ve ihtiyaçlarının değişmesiyle doğru orantılı olarak artık bir evden beklentileri de değiştirmiştir. Ev bir tüketim nesnesi haline gelmiş, sınıf ve statü ifade etmeye başlamıştır. Bir yönüyle seçtiğimiz ev bir ayırım sağlayıcı, etiket haline gelmiştir. Yeni orta sınıfın ev tercihleri de tüketim alışkanlıkları doğrultusunda belirlenmiştir. Ama yeni orta sınıfın ev ile ilgili tercihlerine değinmeden önce tüketim kavramına değinilecektir.

2.2.1. Yeni Orta Sınıfın Ev Tercihleri

Yeni orta sınıf için tüketim faaliyetlerinin ne derecede önemli olduğundan bir önceki alt bölümde bahsedilmiştir. Yeni orta sınıfın yaşam mekânına dair tercihleri de tüketim ekseninde şekil almaktadır. Çünkü, sahip oldukları yüksek statüyü birçok alanda olduğu gibi yaşamlarını sürdürmek için tercih ettikleri konutlarda da sergilemek isterler. Sahip oldukları üstünlüklerini ifade etmenin bir yolu olarak da kent merkezinden uzakta inşa edilmiş olan lüks konutlara yönelmeyi seçmişlerdir.

Oluşturulan yeni ihtiyaçlar, yeni idealize edilen yaşam biçimine ulaşmada araç olmaktadır. Ev de tüketim nesnesi haline gelip bu göstergelerden biri olmuştur. Ev artık salt yaşam alanı değildir. Buna ek olarak içinde yaşayan kişiye bir kimlik de sağlamaktadır. Yani sembolik bir anlam da taşımaya başlamıştır. Bu anlamlar kişilerin statüsü hakkında bir ipucu vermektedir (Sadıkoğlu & Özsoy, 2016: 228).

Yeni orta sınıfın kendisine yaşamak için seçtiği ve yoğunlaştığı mekânlar toplumsal bir ayrışmanın resmini çizmektedir. Yeni orta sınıf kalabalık, güvensizlik gibi çeşitli faktörler sebebiyle kent merkezinden uzaklaşmayı tercih etmektedir. Kendileriyle benzer yaşam tarzındaki insanların bulunduğu yerlerde yaşamaya yönelirler. Bu amaçla kent merkezinin aksine çeşitli hizmetler ağını da bünyesinde barındıran lüks konutlar tercihler ağını oluşturmaktadır (Marmasan, 2014: 228-229).

Burası ideallerin toplandığı bir alan olarak dizayn edilmiştir. Bütün bu çabalar, sunulan hizmetler “müşteri”lerin kendilerini ayrıcalıklı bir konumda hissetmelerini sağlamak amacını taşımaktadır. Verilen hizmetlerdeki özelliklerin artması ve çeşitlenmesiyle birlikte doğal olarak evlerin fiyatları da artış göstermektedir. Bu sebeple bu evlere herkes sahip olamamaktadır, sadece seçilmiş kişiler elde edebilmektedir (Akalin, 2015). Bu da orada yaşayanlara kendilerini özel hissettirmektedir. Hem konutların sunum biçimi hem de kullanıcı profilleri farklılaşmıştır. Fakat değişim bu kadarla sınırlı değildir, beraberinde konut ve kullanıcı arasındaki ilişki de farklı bir boyut kazanmıştır (Sadıkoğlu & Özsoy, 2016: 228).

1980’li yıllar yeni konut tipleri olan dışa kapalı konut tiplerinin ortaya çıktığı bir dönemdir. Bu konut tipleri ortaya çıkışından itibaren çeşitli kavramlar ortaya serilmiştir. Bu konut tipleri 80’lerde başlayıp 90’larda zirve yapan yeni orta sınıfın odağında olmuştur. Aynı zamanda bu süreçte bireylerin yaşam alanları ile hem aralarındaki ilişki hem de bu konudaki tüketim davranışları değişmiştir. Türkiye’deki kapalı/kapılı siteler 1980’lerle birlikte yükselmekte olan sınıflar için kendilerine özgü bir yaşam alanı oluşturabilmenin ürünüdür. Değişimlerle birlikte yeni ortaya çıkan yeni orta sınıfa uygun, bu sınıfın yeni yaşam stillerini ve taleplerini karşılayabilecek şekilde tasarlanması amaçlanmıştır. Bu tip siteler, standartları genelden farklılaşan tüketiciye sundukları sosyal imkânlar noktasında farklılaşmaktadır. Bahsettiğimiz

yaşam alanlarının ilk göze çarpan özelliği güvenlik hizmetleridir. Kapalı konutlar duvarları, çevresindeki çitleri, güvenlikleri, kapıdaki şifreleri ile kamusal alanlardan ayrılmakta, kendini tehlikeli ya da yabancı olandan korumaktadır. Ortak kullanım alanlarının olduğu belli bir kamusalılığı da içerisinde barındırmaktadır. Bu durum daha ziyade özelleştirilmiş bir kamusalıktır (Akalin, 2016: 935). Yeni orta sınıfın üyeleri, kendi grupları dışındaki kesim ile karşılaşmaktan kaçınmaktadır. Bu sebeple bu karşılaşmayı engellemek ve yahut en aza indirmek amacıyla gündelik hayatı bu doğrultuda düzenlemeye çalışmaktadır. Toplumda kendilerine benzemeyen gruplardan ayrılmak isteyen bu sınıfın yöneldiği yollardan bir tanesi de yeni konut tercihleridir. Konut tercihiyle birlikte bir statüye mensup olduğunu göstermek istemektedir, kendileriyle eş statüdeki kişilerle beraber yaşamayı isterler. Kent merkezine yoğunlaşan orta sınıfın aksine, yeni orta sınıfın tercihleri değişerek kent dışına kaymıştır (Marmasan, 2014: 228). Yeni oluşturulan konut alanları da bir çeşit getto alanlarına benzetilebilir. Çünkü içerisinde homojen bir kültür hâkimdir ve dışa ve dışarıdaki müdahalelere bir kapalılık söz konusudur. Sitedeki bireyler de dışarıyla ilişkilerini asgari düzeyde tutmayı istemektedirler. Bu yeni nesil gettolar ilk akla gelen klasik yoksul gettolardan şu noktada önemli bir fark ortaya koyar: yaşam koşullarını iyileştirmek amacıyla burada yaşayanlar bunu kendileri seçmiştir (Marmasan, 2014: 231).

Seçkin olarak değerlendirilen sınıf kendileri haricindeki sınıflardan ayrılmayı seçmeleri sebebiyle bu uğurda yüklü miktarda para sarf etmeyi kabul ederler. Bu sınıfın dışında kalan kesim ise kendi iradeleri dışında hayat bulan bu yalıtılmışlığın sonuçlarına göğüs germek durumunda kalır. Bu sınıf maddi yeterliliklere sahip olmadığı için seçkinlerin yaşamayı tercih etmedikleri alanlarda kendi gruplarıyla bir arada yaşamaya bir nevi mecburdurlar. Seçkinlerin çitlerle, duvarlarla örülü dünyasına girişleri yasaktır. Eğer ki göz ardı edip bu dünyaya giriş yaparlarsa hemen o alanın dışına çıkarılır (Bauman, 2012: 28).

Bu tip bir mekânsal ayrışma ekonomik anlamda eşitsizlikler ile doğru orantılı şekilde meydana gelmiştir. Yüksek gelir düzeyine mensup olan yeni orta sınıf da her zaman yüksek statüye ulaşmayı hedeflemektedir. Bu yönde ilerleyebilmek adına yaşam pratiklerini de bu yönde planlamaktadır. Bu noktada insanlar kendileriyle eş

statüdeki insanlarla bir arada yaşamak istemekte ve bunu tercih etmektedir. Böylece mekânsal bir ayrışmanın yolu tutulmuş olur. İşte bu noktada görece seçkin yerleşmeler olarak benimsenen dışa kapalı güvenli siteler karşımıza çıkmaktadır. Bu tip yerleşmeler homojen yapıdaki grupların beraber olmasına imkân tanıyıp diğer kesimleri saf dışı bırakmıştır. Güvenlikli konut seçimlerinde etkili olan çeşitli beklentiler söz konusudur: prestij, statü, güvenlik, mahremiyet, boş zamanları değerlendirmeye imkân sağlayacak alanlar, sosyal olanaklar gibi (Sadıkoğlu & Özsoy, 2016: 232-233). Yeni tasarlanmış olan bu mekânların sunduğu estetik ve cezbedici imkânlar yüksek meblağlara tekabül etmektedir. Gelir seviyesindeki yükseliş ve kapalı sitelere yönelim doğru orantılı olmuştur. Artan bu talep doğrultusunda hedef kitlesi için hazırlanan ürünler hem çeşitlendirilmiş hem de özel yaşam biçimleri sunmuştur. Bu yaşam alanları bir noktadan sonra ideal yaşam alanları çehresi kazanmıştır (Akalin, 2016: 924). “Bu lüks siteleri konut olarak seçen yeni orta sınıf, aynı zamanda seçkinliğe de kira ödemektedir” (Marmasan, 2014: 230) Bu tarz dışa yani kamuya karşı sınırları belirlenmiş olan lüks siteler özel anlamlar da içermektedir. Bu siteler bireye aynı zamanda bir imaj, seçkinlik ve statü sağlamaktadır.

Bachelard, kentlerdeki yatay da değil de gökyüzüne doğru ilerleyen yapıların insanları doğadan uzaklaştırıp makinenin bir uzvu haline getirdiği düşüncesini ortaya koymuştur. Bu dikey yöndeki ilerleyiş sebebiyle konut ve uzam arasındaki bağ incelmektedir. Bireylerin içinde bulundukları kenti deneyimleme olanakları da azalmaktadır. Yüksek binalar, içinde bulunduğu çevreden uzaklaşarak göğe doğru yükselmektedir. Bu tip binalarda yaşayanlar için kent ile ilişki içinde olmak arka planda kalmıştır, artık esas olan sadece yukarıdan bakmakla sınırlıdır. Bachelard’ın da paylaştığı üzere bina bir makine niteliği kazanmıştır. Bu değişim burada yaşayan bireyler ve bireylerin yaşam pratikleri üzerinde etkide bulunmuştur. Bahsi geçen yaşam alanları birçok olanağı kullanıcılarına sunsa ya da sunuyor gibi görünse de bir o kadar şeyden de kullanıcıları mahrum bırakmaktadır (Bachelard, 1996: 54).

2.2.2. Bir Tüketim Nesnesi Olarak Ev

Ev temel ihtiyaçlarımızı karşılayan bir özelliğe sahipken şimdi farklı anlamlar ifade etmeye başlamıştır. Ev'in temel ihtiyaçların ötesindeki anlamları sebebiyle ev'den ziyade konut kavramı kullanılmaya başlanmıştır. Mekânla kurulan ilişkiler değişime uğramıştır (Akbiyık, 2019). Artık bir nevi tüketim nesnesi haline gelerek anlamını bu noktada kazanmaya başlayan ev, belli bir gösterge ifade eden metaya dönüşmüştür. Bu durum da onu birçok tüketim nesnesinde karşılaştığımız gibi belli bir süre kullanılıp sonra değiştirilmeye başlanmıştır. Kısa süreli kullanımlara bağlı olarak bu geçicilik durumu ev-hafıza ilişkisini de olumsuz etkilemiştir (Tekin, 2019). Postfordist dönem öncesinde değişimden sakınırken şimdi değişim bizim ayrılmaz parçamız olmuştur. Tüketim toplumunda tüketim, kullan-at çerçevesinde gelişmektedir. Ev kuşaktan kuşağa aktarılırken şimdi bir yenisi ile değiştirilmek normalleşmiştir. Birey için en mahrem olan alan yani evi ile arasındaki ilişki değişmiştir. Diğer birçok tüketim nesnesi gibi alınıp satılır hale gelmiştir. Hep daha yeniye yönelim gösterilmektedir. Yani Heidegger'in bakış açısındaki gibi “inşa etmiş olduğumuz için oturmuyoruz, oturdukça inşa ediyoruz” (Heidegger, 2008: 68). Geldiğimiz noktada tüketim kültürünün hâkim olduğu düzlemde bu tez sarsılmıştır, yeni bir anlam hâsıl olmuştur. İnsanlar için evin anlamının değiştiği gibi, insanların evle kurdukları ilişki de farklı bir yöne seyretilmiştir. Evin kullanım değeri, sahip olduğu göstergenin gerisine düşmüştür. Ne kadar yüzer-gezer olduğu ölçüsünde tüketime hizmet etmiş olur (Tekin, 2019: 268-269).

Artık evin standart özelliklerle inşa edilip bir konut niteliği kazandırılmasıyla eski anlamı sekteye uğramıştır. Geçmişte ev öznel yargılarımızla, beğenilerimizle inşa edilirdi. “Usta iyiden iyiye tanırmış işvereni (...) Hali vakti yerinde mi, kaç çocuğu var, başka olacak mı? İşveren de ustaya, istediği evle ilgili düşündüklerini anlatırlarmış (...) Sonra da tasarlanan ev, doğrudan yapılacağı yere çizilir, işverenle usta, yerinde kesinleştirirlermiş gerçekleştirilecek olanı (...) Yapılacak olanı, işverenin yaşamı, kültürü, yaşam biçimi, istekleri, beklentileri belirliyordu” (Bektaş, 2014: 10). Şimdiyse raflara dizilmiş tek tip maket ürünler gibiler. Bu durum ev ve birey arasındaki duygusal bağı zedelemektedir. Ek olarak evin sahip olduğu toplumsal/manevi değerleri de aşındırmaktadır. Geçmişte bireyin ev ile kurduğu kalıcı

ilişkinin aksine gündelik hayat pratiklerinin olduğu bir “yüzer-gezer” alan haline gelmektedir (Tekin, 2019: 266). Bu tek tip üretilmeye başlayan birbirinin benzeri konut tipleri, yine kendileri gibi anonim kullanıcılar için tasarlanıp üretilmektedir (Öymen Özak, & Pulat Gökmen, 2019: 147). Bireylerin idealindeki ev tasavvuru da küreselleşmenin etkileriyle zaman ve mekândan bağımsızlaşarak standart çizgilerle örülmüştür.

Yeni orta sınıfın perspektifinde konut diğer tüketim nesnelerinin kullanıcılarına sağladığı gibi bir seçkinlik sağladığından yukarıda bahsettik. Fakat bilindiği üzere bir nesnenin kullanıcılarına sağladığı etiket-değer nesnenin son kullanım tarihine kadardır. Çünkü, sürdürülebilirliği sağlayamayan eylemler geçicilikle yazgılıdır (Akalin, 2015: 499). Fakat her ne kadar Marx’ın (2016) “katı olan her şeyin buharlaşıp uçtuğu” bir evren söz konusu olsa da, anlık değişimlere maruz kalınsa da ev yine de özel mekândır. Değişen teknolojiyle gelen esnek çalışmanın getirdiği evden çalışma modeli, insanların evlere yönelik hem duygularını hem yükledikleri anlamları, düşünceleri, evden beklentileri değiştirmiştir. Bireyin ev ile ilgili algıları da değişim göstermektedir. Çalışma hayatının da evin içine girmesiyle birlikte evin temel konfor alanı olmaktan çıkıp çıkmadığı aşağıdaki bölümde incelenecektir.

2.2.3. Evin Çalışma Mekânı Haline Gelişi

Bireyler doğduğu andan yaşamının sonuna kadar birçok rolü üzerinde taşımaktadır. Her girdikleri ortamda belli bir rolün ceketini üzerlerine giyerler. Bazen de birden fazla rolü aynı anda taşırmaktadırlar. Her girdikleri ortamda o an taşıdıkları rolü oradaki izleyicilere sunar ve ciddiye alınmayı beklerler. Bir gösteri misali karşısındaki kişilerden onlara sundukları karakterin özelliklerini gerçekten taşıdıklarını düşünmelerini sağlamak amacıyla çabalarlar.

Latince’de “kişi” sözcüğünün anlamlarından biri “maske”dir. Buradan hareketle aslında tüm bireylerin yaşamlarının her kısmında belirli bir rolü sergilediğini söyleyebiliriz. İnsanlar işte üstlendikleri bu rollerle birbirleriyle ilişki kurmakta, birbirlerini tanımaktadır. Rolümüzü sergilediğimiz süre esnasında takındığımız maske,

o an olduğumuz kimliğin ta kendisidir, yani o an zihnimizde hedeflediğimiz kişiliğimizdir. Sahneden inip maskemizi masanın üstüne koyana kadar o rolün ifade ettiği anlamlar en hakiki benliğimiz halindedir. Doğduğumuz anda içinde bulunduğumuz dünyaya sıfır noktasında, işlenmemiş bireyler olarak geliriz; deneyimlerimizle birlikte sahip olduğumuz kişiliğe ulaşırız (Park, 1950: 249-250'den akt. Goffman, 2004: 31).

Goffman tarafından, insanlar kendilerini izleyen kişilerin karşına çıktığında orada sergilediği faaliyetler “performans” olarak ifade edilmiştir. Performansın karşısındaki kişilere, yani seyircilere sergilendiği yer ise sahne olarak adlandırılmaktadır (Goffman, 2004: 33). Birey sahneye çıktığında seyirciler önündeyken gerçekleştirdiği eylemler sembollerle bezenmektedir. Bunun nedeni ise, sembollerin anlamlı bir hale gelebilmesi etkileşim yoluyla karşı tarafa iletilebilmesine bağlıdır. İfade ve iddia etmek yeterli değildir, eylemlerimiz de ifadelerimizi destekler nitelikte olmalıdır. İzleyicinin beklentisi de bu yöndedir (Goffman, 2004: 41).

Bireyler seyircilerin huzuruna çıktığında sahnede izleyicilere kendilerini istediği çerçeveye uygun olarak sunmaya çalışır. Onların izlenimlerini belli bir çizgide yürütme çalışır. İfadelerini bu çerçevede dizayn eder. Bazı şeyleri öne çıkarırken bazı şeyleri arka planda tutmak için bastırır, onların yeri sahnenin arkasıdır. Sunmak istediklerini sergilerler sahne önünde. Sahneye çıkmadan önce son rötuşlar sahne arkasında yapılmaktadır. Sahne arkası bireylerin özüne dönebildiği, kendileri olabildiği, rahatladığı, taktıkları maskeyi çıkardığı yerdir. Performanslarını sundukları sahne önü ve arka bölge görünmez çizgilerle birbirinden ayrılmıştır. Sahne önü ve arkası bu denli özerk alanlardır. Arka bölge, oyuncunun seyircinin dâhil ve müdahil olamayacağı mahrem alanıdır (Goffman, 2004: 112-113). Sahne arkası olarak ev, işin eve taşınmasıyla birlikte belirli ölçülerde sahne önüne taşınmaya başlamıştır. Bu yeni durum karşısında kamera merceğinin gördüğü açısı sahne önü, çalışanların kendilerini sunduğu yer ve ekrandaki kamuya göstermekten imtina ettikleri kameranın arkasındaki kısım ise sahne arkası olmuştur. Aynı zamanda evdeki rollerine artık bir de çalışan rolleri eklenmiştir. Evdeki mahremiyet algıları da değişime uğramıştır. Ev tabanlı tel-çalışma deneyimi öncesinde kapının önü ve kapının arkası ayrımı vardı. Oysa şimdi mahremiyet kameranın merceğinin ardına sığınmıştır. Evden çalışma ile

birlikte iş yerine ait olan gözler eve girmiştir. Denetim ve gözetim ağlarını eve uzatmıştır. Küreselleşen dünyadaki gözetim, akışkan bir şekilde hareket etmektedir. Sabit bir mekâna ve zamana bağlı değildir. Bireylere özgü olan özel yaşamın alanları da gözetlenmeye başlanmıştır. Bunun en büyük destekçisi teknoloji ve teknolojinin her geçen gün ilerlemesidir (Bauman & Lyon, 2016: 16-20).

Günümüzde birçok alanda olduğu gibi gözetim de teknolojik gelişmelerle yakından ilişkilidir. Günümüzdeki gelişmeler bilgisayar destekli gözetimi olanaklı kılmıştır. Bu sayede mesafeler artık gözetleme için bir sorun teşkil etmemektedir (Bauman & Lyon, 2016: 27). Eskinin tersine mahrem olanlar artık kamusal alanda da sergilenmektedir. Bu durum da bahsi geçen eylemi kamunun tüketimine açık hale getirmektedir. Hem zamansal hem de mekânsal sınırların olmadığı bir ulaşılabilirlik kılmaktadır. Aynı zamanda insanlar tahayyülünde kamusal ile mahrem konusundaki fikirleri değişmektedir (Bauman & Lyon, 2016: 35-36). *Home ofis* ile birlikte kamusal olan, en mahrem alan olan evin içine girmiştir.

Mahremiyet gizli olma, özel olma özelliğini es geçerek kamusal alana dâhil olmaktadır. O kadar alışmışız ki açık yaşamaya, günümüzde bizim için mahrem olan şeylerin ifşası veyahut o alana müdahale edilmesi bizi çok da fazla rahatsız ya da tedirgin etmemektedir. Tam tersi bundan mahrum kalma fikri bireyleri rahatsız etmektedir (Bauman & Lyon, 2016: 41). Orta sınıf için kendini güvende hissetmek anlamına gelen mahremiyet şimdi bir tarafıyla teşhire dönüşmektedir. İtiraf sözlü iken teşhir ise fotoğraf, video gibi araçlarla sağlanmaktadır. Orta sınıfın diğer alt gruplarının aksine yeni orta sınıf içe dönük olmaktan ziyade dışa dönüktür. Uzaklık teknolojik gelişmelerle birlikte artık bir sınırlama olmaktan çıkmıştır. Gerçek zamanlı iletişimin elektronik araçları sayesinde kesin bir biçimde sığa indirgenmiştir (Bauman & Lyon, 2016: 108). Şumnu'nun çalışmasında da görülüyor ki insanlar evlerine girecek kişileri belirli kriterlere göre belirlemektedir; herkesi evlerine davet etmez veya almaz. Bu noktada mesafeli ve korumacı bir davranış sergilerler. Çevrimiçi platformlarla ise evlerinin dışarıya açılmasına izin veriyorlar, hatta görece daha az temkinliler (Şumnu, 2020). Bu tez kapsamında işin eve dâhil olmasıyla “evdeki mahremiyetin ne kadarı ortaya serilebiliyor, ne kadarına sıkı sıkıya bağlı kalınıyor” sorusu üzerine eğilmek planlanmaktadır.

2.3. Yeni Çalışma Düzeninde Evi Yeniden Deneyimlemek

İnsanoğlu yaşamını idame ettirebilmek için var olduğundan beri çalışma eylemini sürdürmüştür ve sürdürmeye de devam etmektedir. Tabi ki doğal olarak bu çalışma biçimleri dönemin şartları ekseninde farklılık göstermektedir. Örneğin, ilkel toplumlara indiğimizde insanların avcı-toplayıcılık yaparak temel gereksinimlerini karşılamayı hedefledikleri görülmektedir. Günümüze doğru geldiğimizde ise çalışma eyleminin amacını bireylerin yaşamlarını sürdürmesi için gerekli geliri elde etmenin ötesinde anlamlar kazanmak olarak ifade etmek mümkündür. Sanayi devrimi sonrasında teknolojinin de gösterdiği ilerlemeyle ihtiyaçların, meslek gruplarının vs. değişimi de gözlenmiştir. Bu noktada karşımıza yeni emek piyasaları çıkmaktadır. Enformasyon teknolojilerinin gelişimi ve yaygınlaşması vesilesiyle oluşan ağ toplumunda çalışma ilişkileri ve meslekler de dönüşmüştür. Bu dönüşüm toplumsal ve kültürel yapıda da birtakım değişimler yaratmıştır (Erdoğan, 2012: 17-19). Küreselleşen dünyada genel çerçevede zaman; özelde de çalışmaya ayrılan zaman diliminin yeni planlama biçimleri oluşturulmaya başlanmıştır (Sennett, 2010: 21). Postfordist çalışma biçiminin uygulamaya girmesiyle birlikte hem bireylerin arasındaki ilişki değişmiştir hem de sınıf, statü kavramları açısından yeni döneme girilmiştir. Marx'ın sözleri burada akıllara gelmektedir: “Elle işletilen değirmen size derebeyli toplumu verir; buharla işleyen değirmen, size sanayici kapitalist toplumu verir” (Erdoğan, 2012: 19).

2.3.1. Ev Tabanlı Çalışma

Fordist sistemin yukarıda bahsettiğimiz sebeplerle buhrana girmesiyle üretim anlamında yeni arayışlara yönelmek gerektirmiştir. Bu noktada küresel çapta yaşanan krize çözüm olarak postfordist üretim anlayışında farklı niteliklerde de olsa daha önce var olan, ama bugün daha fazla kullanılmaya başlanan ev tabanlı çalışma karşımıza çıkmaktadır. Fakat ev tabanlı çalışma yeni bir pratik değildir, geçmişi çok daha eskilere, sanayi devrimi öncesine uzanmaktadır. Yani, uzaktan çalışma sanıldığının aksine ortaya çıkışını teknolojinin gelişmesine borçlu değildir. Günümüzde bilişim teknolojilerindeki gelişme ile bu çalışma şekli hizmet sektörüne de kaymıştır (Berkün,

2012: 33). Klasik evde çalışma biçiminde teknolojik unsurlar kullanılmamaktadır. Bu çalışma yönteminde çalışanlardan yüksek yetkinliklerden ziyade el becerilerini kullanabilecekleri işleri gerçekleştirmeleri beklenmektedir ve daha ziyade tarım ve tekstil sektörü yoğunluk göstermektedir. Parça başı üretim yapılan enformal sektörlerde evde çalışan kişiler herhangi bir hukuki gerekliliklerle işverene bağlanmadığı için işveren tarafından herhangi bir denetim ve yönetim söz konusu olmamaktadır (Altınay, 2021: 26).

Geleneksel evden çalışan kesim daha ziyade kadınlardı. Çünkü hem kadınların ev dışında fabrikalarda çalışılmasına hoş bakılmıyordu hem de evdeki sorumluluklarıyla ilgilenmeleri gerekiyordu. “Hangi sınıftan olursa olsun kadınların pek çoğu yarı zamanlı çalışan tam zamanlı anne”. Kadın nüfusunun çalışma hayatındaki giderek artan yeri ve önemi çalışmanın belli yönlerinin esnekleşmesine vesile olan unsurlardan biridir (Sennet, 2010: 60).

Aynı zamanda teknolojik gelişmelerin etkisiyle geleneksel çalışmanın merkezinde bulunan işyerinden uzakta çalışma söz konusu olmuştur. Bu sürecin yolculuğuna göz atılacaktır.

Ev tabanlı çalışmanın tarihsel sürecinde ilk olarak sanayi devrimi öncesinde aile-temelli tarımsal üretimin hâkim olduğu görülmektedir. Bu dönemde insanlar işlerini evlerinde veya evlerinin çevrelerinde gerçekleştirmekteydiler. Sanayi Devrimine kadar devam eden bu işleyiş kitlesel üretimin gerçekleştirildiği fordist üretim anlayışının hâkim olduğu döneme geçilmesiyle birlikte etkinliğini kaybetmiştir. 1970’lerde fordist üretim sisteminde meydana gelen çatırdamaların ardından sanayileşme sonrasında gerçekleştirilen ev endüstrisi, şu an geline aşama ise esnek çalışmanın imkân sağladığı ev tabanlı çalışmadır. Bu akış bize ev tabanlı çalışmanın uzun soluklu bir yolculuğa sahip olduğunu göstermektedir. Geçmiş bu kadar eskiye dayanan ev tabanlı çalışma sistemi biçim değiştirerek, katlanarak varlığını sürdürmektedir (Kaya & Burtan Doğan, 2016: 1082). Günümüzde artık o kadar yerini sağlamlaştırmıştır ki, yasalar uyarınca da bu çalışma şekli ile ilgili bir tanımlamaya gidilmiştir. Ülkemizde de 2016 yılında 4857 sayılı İş Kanunu’nun 14. Maddesine

eklenen fıkralarla düzenlenerek “Çağrı Üzerine Çalışma ve Uzaktan Çalışma” başlıklı 14/4 maddesi oluşturulmuştur. Bu maddede uzaktan çalışma şu şekilde tanımlanmıştır:

“İşçinin, işveren tarafından oluşturulan iş organizasyonu kapsamında iş görme edimini evinde ya da teknolojik iletişim araçları ile işyeri dışında yerine getirmesi esasına dayalı ve yazılı olarak kurulan iş ilişkisidir” (T.C. İş Kanunu, 2016: 14)². İlgili düzenlemede çalışanlar, iş görme edimini evinde ya da teknolojik iletişim araçları aracılığı ile işyeri dışında herhangi bir yerde yerine getirmesi gerekmektedir (ISMMMO, 2020:7).

2.3.1.1. Tele Çalışma

Birçok kavramda olduğu gibi tele çalışma kavramı ile ilgili yapılan tanımlamalarda da kafa karışıklığı söz konusudur. Ev tabanlı çalışma ve tele çalışma kavramları birbirine karıştırılmaktadır. Oysaki tele çalışma uzaktan çalışma sisteminin bir çeşididir. Tele çalışma, esnek çalışma tiplerinden biridir. Tele çalışma kavramı şirket merkezinden uzakta ve teknolojik araçlarla şirket üyeleriyle iletişim sağlandığı çalışma biçimi şeklinde tanımlanmaktadır (Sullivan, 2003: 158-165). Bilgi ve iletişim ağlarına tüketicinin daha kolay ulaşabiliyor olması tele çalışmayı eskiye oranla daha yaygın hale gelmesini sağlamıştır. Çünkü tele çalışma sırtını teknolojiye dayayan bir çalışma biçimidir. Tele çalışma sistemine yönelik talep sürekli artmaktadır. Tele çalışmanın bu denli revaçta olmasında bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişim fazlasıyla etkilidir. Postfordist döneminde bu alandaki sıçrama, tele çalışma sisteminin daha yaygın bir çalışma biçimi olmasını sağlamıştır (Rocha & Amador, 2018: 153). Tele çalışmaya yönelme her geçen gün artması niceliksel bir ilerleyiş sergilemektedir. Aynı zamanda çeşitlilik göstermektedir. Tele çalışma sınıflandırmaları yapılacak olan çalışmaya uygun biçimde yapıldığı takdirde amacına ulaşabilir. Tele çalışma biçimleri üç kola ayrılmaktadır: Ev tabanlı tele çalışma, tele merkez tabanlı tele çalışma ve hareketli tele çalışma. Bu tele çalışma biçimlerinden uygun olanı seçebilmek için

² İlgili kanun için:

<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=4857&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>

Çalışanların ve şirketlerin ihtiyaçlarına odaklanmak gerekmektedir (Alkan, 2006: 267). Bu tez kapsamında bizim için ev tabanlı tele çalışma daha ön plandadır.

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından teknolojik alanda devrim niteliğindeki gelişmeler ortaya çıkmıştır. Birçok sektörde bilgisayara dayalı otomasyon sistemine geçiş yaşanmış ve hızlı bir şekilde yaygınlaşmıştır. Meydana gelen teknolojik gelişmeler, üretim tüm unsurlarının -yeri, biçimi, çalışan portföyü- değişimine eşlik etmiştir. Bu dönem için “değişim” değişmeyen yegne unsur olarak değerlendirilmiştir. Tabii ki çalışma şekli de belli ölçülerde bundan etkilenmiştir. Esnekliğin hâkim olduğu bir döneme girilmiştir (Kaya & Burtan Doğan, 2016: 1074). Postfordist dönemde “esneklik” kavramının birçok alanda olduğu gibi çalışma hayatının da merkezine yerleşerek ne kadar etkili olduğundan birinci bölümde bahsedilmiştir. Bu kavram fordizmdeki katı kuralları benimseyen anlayışla karşıt noktalarda durmakta ve çalışmanın birçok aşamasında esnek uygulamaların kapsama alındığını ifade etmektedir (Erdoğan, 2012: 38). Postfordizmin ıktıları yaşamın birçok alanında etkisini hissettirmiştir. Tabii ki çalışma hayatı da bu esneklikten payına düşeni almıştır; bunu da geleneksel tanımlamalarından sıyrılan iş ve işyeri kavramlarında görürüz. Artık klasik çalışma biçimlerinin yerini günün koşullarına daha iyi cevap veren çalışma şekilleri almıştır. Enformasyon teknolojilerindeki gelişme ve erişilebilirlikteki artış çalışanların zamansal ve mekânsal anlamda bağımlılığını ortadan kaldırmıştır. Bu durum da yeni bir emek piyasasının gündeme gelmesine kaynaklık etmiştir (Erdoğan, 2012: 75). Ağ teknolojilerinin gelişmesi ile çalışma eylemi standart bir mekâna bağımlı olmadan gerçekleştirilebilir seviyeye gelmiştir. Bu tip gelişmelerin katkılarıyla çalışma anlayışlarındaki farklılaşma bizi ev tabanlı tele çalışma sistemine getirmiştir. Sanayi devriminin sağladığı olanaklar sayesinde ulaşımda meydana gelen gelişmelerle çalışma yeri ev ortamından ofise kayarken, yeni dönemde bilişim teknolojilerinin kat ettiği gelişim yolu çalışma yerini eve götürmüştür. Bu alışma sisteminin başlıca özelliği çalışanların görevlerini yerine getirebilmek için geleneksel ofis ortamında bulunma zorunluluğunu ortadan kaldırmasıdır. Kişi kendi seçeceği herhangi bir mekândan işini bilgisayar ekranları üzerinden gerçekleştirilebilmektedir. Bu noktada işe yüklenen anlamlar geleneksel bağlamdan uzaklaşmaktadır. İşin nerede ve ne zaman yapıldığına dair fikirler ve

tanımlamalar yeniden tasarlanmaktadır (Erdoğan, 2012: 75-76). Bilgi ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen gelişim ve yayılma, çalışmanın hapsediği sınırlı mekân ve zamanın dışına çıkmasına vesile olmuştur. Tele çalışma sistemi, teknolojinin sunduğu imkânları sebebiyle çalışma hayatındaki standart mekân-zaman sınırlarının aşılabilir olduğunu göstermiştir. Çünkü, iletişim teknolojisi alandaki yaşanan ilerlemeler ve gelişmeler işin evde yapılabilirliğini daha mümkün hale getirmiştir. Telefon, bilgisayar gibi araçlar ile aradaki iletişim ağları örülmüştür. Buradan hareketle Toffler'ın "elektronik ev" kavramı karşımıza çıkmaktadır. Toffler toplumu 3 dalgaya ayırır: Birinci dalga tarım, ikinci dalga sanayi, üçüncü dalga enformasyon teknolojilerindeki gelişmelerin yaşandığı üçüncü dalga döneminde üretim faaliyetlerinin hem merkezileşmesi hem niteliğinin değişmesi söz konusu olmuştur. Üretim fabrika ve ofislerden çıkarak evlere geri dönmüştür (Toffler, 1992). Bilgisayar, tablet, telefon ve türevi teknolojik ürünler ile uzaktan çalışılabilmektedir. Bu tip donanımların ev ortamında bulunmasıyla bazı sektörlerde işlerin evde yapılarak faaliyetlerinin teknolojik kanallarla bağlı olduğu kurum yetkililerine iletilmesi tele çalışma şeklidir.

Yeni kapitalizm (ve küreselleşmenin) temel ilkesinin esneklik olduğundan önceki bölümlerde bahsedilmiştir. Peki bu esnekliği postfordist dönemde en belirgin şekilde kimler deneyimlemektedir? Sennett bu grubun evden çalışanlar olduğunu savunmaktadır. Bunun sebebini ev tabanlı çalışan bireylerin, esnekliği mekân ve zamanda kabul edilmiş standart dilimlerin dışına çıkarak çalışmayı deneyimlemesine dayandırmaktadır. Sennett evden çalışanları "*bütün esnek zamanlı çalışanlar içinde en esneği*" (Sennett, 2010: 61) olarak tanımlamaktadır.

Esnek zamanlı çalışma biçimi ilk bakışta çalışan kesime ödül olarak sunulsa da gerçek bununla sınırlı değildir. Daha ziyade bu yol ile şirketler çalışanlarını daha rahat etki altına alabilirler. Evden çalışmayla yöneticiler/işverenler çalışanlarına ödül verdiklerini düşünürler. Çalışanlarına sundukları mekânsal ve zamansal esneklik ile çalışanlarına karşı otoritelerini kaybetme ihtimali onlarda bir tedirginlik yaratır. Bu sebeple de ofis ortamında olmayan çalışanların üzerindeki hâkimiyetlerini kaybetmemek adına birtakım kontrol mekanizmaları ortaya konmuştur. Her ne kadar zamansal ya da mekânsal bir esnekleşme olsa da çalışan, şirketine sunduğu emek

sürecinde tam anlamıyla kontrolü kendi elinde tutamamaktadır. Yapılan çeşitli araştırmalar, ofis ortamından uzakta çalışanlar üzerindeki gözetimin ofis ortamındakilerden daha yoğun olduğu sonucuna ulaşmıştır (Capowski'dan akt. Sennett, 2010: 61). Bir şirket, çalışanlarına her ne kadar esnek çalışma koşulları sunuyor olsa da iktidar, merkezdeki yoğunluğunu korumaktadır. Geliştirilmiş teknolojik araçlar, firmaların Foucault'nun panoptik gözetleme olarak tanımladığı durumu mümkün hale getirmiştir. Çünkü teknolojik araçlar, çalışanların ortaya koydukları performansları eş zamanlı olarak yetkililerinin bilgisayar ekranlarına taşımış ve dolayısıyla diğer dönemlerden farklı bir denetleme biçimiyle karşı karşıya kalınmıştır (Sennett, 2021: 43).

Çalışan gerçekten bağımsızlığa ulaşabilmekte midir? Bu sorunun cevabı bir ikiliğe gebedir. Teknolojik gelişmelerin sunduğu imkânlar ile çalışanlar bir telefon sesi, bir mesaj veyahut bir imleç ile her an ulaşılabilir haldedir. Bu yolla çalışanların anlık denetlenebilirliği sağlanmıştır. İşverenin elindeki bu imkânlar sebebiyle çalışanların sınırları işverenlerin kararlarıyla yakından ilişkilidir. İlk bakışta ev tabanlı tele çalışma sistemi çalışanlara çok fazla özgürlük alanı, otokontrol imkânı sunuyormuş izlenimi verse de bunun birtakım denetim mekanizmalarından bağımsız olmadığı aşîkârdır. Bu durum da çalışan üzerinde bir nevi baskı oluşturmakta ve çalışanlar tarafından bu durumun iş yoğunluğu oluşturduğu düşünülmektedir (Bathini & Kandathil, 2019: 412).

Evin barınma ihtiyacının çok ötesine geçerek tüketim nesnesi haline geldiğinden yukarıda kısaca değînildikten sonra çalışma hayatında yaşanan esneklik ve değîşimlerden kısaca bahsedilmiştir. Sıradaki alt bölümde ise evin öznel ve nesnel özelliklerinin yanı sıra ona yüklenen çalışma mekânı olma özelliğî ele alınacaktır.

2.3.2. Yeni Çalışma Düzeni ile Evin Değîşimi

Evden çalışma modelinin yeni bir deneyim olmadığı konusu yukarıda tartışılmıştır. Daha önce bahsedildiğî gibi ev tabanlı çalışmanın ortaya çıkışî ve zamanla tekrardan gündeme gelişî birçok nedenden kaynaklanmaktadır. Buna karşın

2019'un sonlarında Çin'in Wuhan şehrinde ortaya çıkan ve tüm dünyaya yayılan Kovid 19 pandemisi ortaya çıkışı ile birlikte bu çalışma biçimine yönelim artmıştır. Hem virüsün yayılımını en aza indirgeyerek toplumsal sağlığın korunabilmesi (Akça ve Tepe Küçüköğlu, 2020: 74) hem de tüm bu krizin ortasında işlerin sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla (Göktepe, 2020) birçok firma tarafından zorunlu olarak evden çalışmaya geçilmiştir. Fakat bu tez kapsamında ayırım yapılmaksızın hem 2019 öncesi hem de 2019 sonrasındaki çalışmalar incelenecektir.

Evden çalışma ile ilgili yapılan çalışmalarda ağırlıklı olarak zaman ve mekânın esnekleşmesi, evden çalışmanın olumlu-olumsuz yanları, aile ilişkilerine etkisi, sosyal hayata etkisi, iş doyumu konuları işlenmiştir.

2.3.2.1. Zaman ve Mekânın Esnekleşmesi

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki kayda değer ilerleme ve gelişmelerle birlikte çalışma saatleri ve mekânları esnekleşmektedir (Kıcırcı, 2019: 187). Mekânsal bağlamdaki esnekleşmeyle birlikte ev tabanlı tele çalışma deneyimleri incelendiğinde ev olarak nitelenen yerin zamanla iş yerine evrildiği ve bu durumun birtakım sorunları gün yüzüne çıkarabildiği gözlenmiştir. Zira evdeki ve işteki günlük yerine getirilmesi gereken görev ve sorumluluklar birbirine karışmaktadır. Kimileri için ev içerisinde olmalarına rağmen işleri ile ilgili sorumlulukların ön plana geçmesi söz konusu olmuştur (Erdayı, 2021: 1229). Hatta yeterince vakit ayıramadığı takdirde rol çatışmasından kaynaklı olarak aile içi sorunlar gündeme gelebilmektedir. Sahip olduğumuz rollerden birine uyum sağlamaya çalışırken diğer taraftaki rolümüzü ihmal edebilmekteyiz. Artan iş yükü ve ev ve işyeri arasındaki sınırların bulanıklaşması, ev için yeterli zaman ayırabilmeyi sekteye uğratabilir (Güler & Nalbant, 2022).

Ev tabanlı tele çalışmada nasıl çalışma mekânları esnetilebiliyorsa çalışma saatlerinin de esnetilmesi söz konusudur. Bundan dolayı çalışmaya ayrılan zaman ve boş zaman arasındaki sınır belirgin çizgilerini kaybetmiştir. Aradaki sınırların bulanık bir hal almasında iletişim teknolojilerinin rolü büyüktür. Kurumdaki görevlerimizi bilgisayar ekranı üzerinden gerçekleştirmek, çalışmaya ara verildiği zaman

dilimlerinde dahi bilgisayardan uzaklaşmamayı hayata dâhil etmektedir. Bundan dolayı da yapılan araştırmalara katılan çalışanlar işe ayrılan zaman dilimi ile boş zaman arasındaki ayrımın net bir biçimde ortaya konulamadığını belirtmişlerdir (Baydar, 2012: 66-70). Ev tabanlı tele çalışanların zamansal esnekliğin etkisiyle hem çalışma sürelerinde bir artış yaşandığı hem de iş ile ilgili yoğunluklarının boyut değiştirdiği bilgisi ile karşılaşmıştır (Bathini & Kandathil, 2019: 412).

2.3.2.2. Evden Çalışmanın Olumlu ve Olumsuz Yanları

Ev tabanlı tele çalışmayla birlikte bireylerin yaşamlarında bazı farklılaşmalar gündeme gelmektedir. Tele çalışma birçok yararlı özelliği olmasının yanında salt olumlu yönleri olan bir olgu değildir (Görücü, 2018: 302). Yani ev tabanlı tele çalışmanın hem olumlu hem de olumsuz yanları vardır. Bireyler bu iki yanı da beraber deneyimlemektedir. Ev tabanlı tele çalışma işveren ve çalışanlar açısından, birbirinden farklı olumlu ve olumsuz etkilere sahiptir. Evden çalışmayla birlikte belirli zaman dilimlerinde belirli alanlarda bulunma zorunluluğunun ortadan kalkmasıyla çalışma mekânının ev olması, şirketler açısından belirli faydalar sağlamıştır. Bunlardan bazılarını sıralarsak; çalışanların toplu bir şekilde bir alanda bulunmalarını sağlayan klasik ofis mekânları için harcanan bütçeden tasarruf etme, çalışanların verimliliğinde belli bir oranda artış gerçekleşmesi, devamsızlık yaptıkları günlerin azalması bunlardan bazılarıdır. Evden çalışma olumlu sonuçlar doğurduğu gibi olumsuz sonuçlar da doğurmuştur (Erdoğan, 2012: 80). Olumsuz kısmına gelecek olursak, çalışanların merkezden uzak olması işverenler açısından pek de olumlu karşılanmamaktadır (Alkan Meşhur, 2007: 266-267). Ancak tez metnimizin asıl kapsamı çalışan kesim olduğu için bu kısım bu kadarla sınırlı tutulacaktır.

Bahsi geçen çalışma sistemi çalışanlar açısından değerlendirildiğinde zamansal ve mekânsal çerçevede esneklik, çalışma planlamasında otokontrol gibi çeşitli avantajlar sağlamaktadır. Aynı zamanda ev eksenli tele çalışmayla birlikte ev ve iş arasındaki ulaşım için harcanan zaman sorunu gündemden düşmüştür. Bu sayede yola harcanan maliyetten de tasarruf edilmektedir (Bailey & Kurland, 2002; Klopotek, 2017; Rocha & Amador, 2018). Maddi olarak sağladığı kazanca ek olarak işe gidip

gelirken yolda harcanan süre zarfında yaşanan stres ve yorgunluk da ortadan kalkmıştır. Bunun yanında bireylerin bulundukları statüyü kaybetme, kariyer planlarındaki hedeflerine ulaşmama gibi korkular da eş zamanlı olarak hayatlarına dâhil olmuştur. Bu korkular iş ve aile arasındaki dengesizlikleri de eş zamanlı olarak bünyesinde taşımaktadır (Alkan Meşhur, 2006: 80).

Ev ve ofis farklı mekânlardır. Çalışmanın da ev içine girmesiyle beraber ev içerisinde farklı bir oda ihtiyacı doğmuştur. Bu bağlamda ortaya çıkan handikaplardan bir tanesi dinlenme alanı ile çalışma alanının arasında net bir ayırım yapılamamasıdır. Bu nedenle hali hazırdaki konutlarda mekânsal yetersizliklerin çalışmayı olumsuz bağlamda etkilediği düşünülmektedir (Adem & Aksu & Yücel & Ünder, 2021).

2.3.2.3. Özel Hayata Etkisi:

Bourdieu'nün da paylaştığı gibi mekânsal ve zamansal düzlemde yaşanan deneyimler toplumsal ilişki ağlarının örülmesinde yani yeniden üretiminde tartışmasız ilk sırada gelen araçlar niteliğindedir (Harvey, 2012: 279). Evden çalışma sisteminde çalışan bireylerin ev içindeki ilişkilerinin yeniden üretimi de bu noktada önemlidir.

Ev tabanlı tele çalışma bazı kesimler için, evde olma durumundan kaynaklı birtakım avantajlar sunmaktadır. Bu çalışma şeklinde evde daha fazla vakit geçirileceği için iş ve özel hayatı arasındaki dengeyi daha iyi kurabileceğine dair düşünceler de vardır. Bir kısım çalışana göre ev tabanlı tele çalışma ile bireylerin aile üyelerine ayırdıkları zaman dilimi artış gösterebilmektedir. Tartışmasız tüm gün evde olmak ve günün belli bir bölümünü dışarıda geçirmek arasında fark vardır (Galvez, 2018: 197). Bu konuda evden çalışmayı tam tersi bir şekilde deneyimleyen bir kesim de mevcuttur. Evin aynı zamanda iş yeri sorumluluklarıyla çevrelenmesi sebebiyle aile üyeleriyle ilişkilerinin yani özel hayatının olumsuz yönde etkilendiğini belirtenler de bulunmaktadır. Turan'ın çalışmasına göre ev tabanlı tele çalışanlar çalışma saatlerinin yoğunluğu sebebiyle iş ve özel hayat arasında istedikleri dengeyi kuramadıklarını belirtmişlerdir. İş ile ilgili anlık ortaya çıkan durumları çözebilmek için gerçekleştirilen eylemler sebebiyle aile ilişkilerinin olumsuz etkilendiğini ifade

edilmiştir (Turan, 2019: 110). İş hayatı ve özel hayat arasında yaşanan bu dengesizlik hali psikolojik olumsuzluklara yol açabilmektedir (Kıcır, 2019). Aynı zamanda ev tabanlı çalışmada çalışanlar işlerinden duyduğu tatminin azalması sorunuyla da karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu durum da psikolojik yorgunluğa sebebiyet vermektedir (Golden, 2007). Evden çalışma deneyimi öncesinde işe ve eve ait sıkıntı ve stresler ayrı mekânlarda deneyimlenmekteydi. Fakat yapılan bazı çalışmalarda evden çalışmayla birlikte iş yerinde karşılaştığımız iş ile ilgili sıkıntı ve stresin evin sınırları içine girmesi ile birlikte evdeki stresin arttığı belirtilmiştir (Galvez, 2018: 201-202).

Toplumsal iş bölümünde ev içindeki sorumlukların büyük bir kısmı kadınlar ile özdeşleştirildiği için evdeki bu görevleri yerine getirebilmek adına kadınların evden çalışmayı tercih ettiklerine dair araştırmalar da mevcuttur. (Kıcır, 2019: 178; Erdayı & Tekbaş, 2019: 69). Dedeoğlu'nun çalışmasında da gözlemlendiği gibi evden çalışan kişiler aile üyeleri veya yakınları tarafından çalışıyor olduklarına inandırmaya çalışma ihtiyacı hissetmektedirler (Dedeoğlu, 2020). Yaşanan artışta birçok unsur etkili olmuştur. Öğreneğin istedikleri yaşam standardına erişebilmek için eşlerden iki tarafın da çalışma hayatına girmesi yaygınlaşmıştır. Kadınlar birçok role ek olarak bir de anne rolünü taşıdığı için görece erkeklerden daha fazla zamana ve dolayısıyla esnek çalışmaya ihtiyaç duymaktadır.

Bireyler evlerinde kendileri olabilmek, özgür olabilmek istemektedirler. Üzerine dikilen gözleri kapının arkasına bırakmak istemektedirler. Fakat evden çalışmayla birlikte şirketteki arkadaşları, yöneticileri, müşterileri evlerine bilgisayar, telefon aracılığıyla misafir olmaktadır. Yani Sidar Ökdemir'in çalışmasında paylaştığı gibi artık değişen zamanla birlikte mekânın kamusalla bağı da farklı unsurlarla sağlanmaktadır. Bunu mümkün kılan dijitalleşmedir. Sidar Ökdemir bu durumu, özel alanın kamusallaşması, kamusal olanın da evcilleşmesi olarak tanımlamaktadır (Sidar Ökdemir, 2021).

Enformasyon teknolojilerinin sunduğu esnekleşmeyle evlerin içinde panoptik gözetim söz konusu olmaktadır. Bu durum yeni bir denetim şekline işaret etmektedir. Çalışanlar enformasyon teknolojileri ürünleriyle her an gözetlenebiliyor olma

ihtimaliyle hareket etmektedirler. Bu sebeple bir noktada kendilerini yine kendileri disipline etmeye çalışmaktadırlar (Barker, 2005'den akt. Özcan, 2014: 7-8).

2.3.2.4. Sosyal Hayata Etkisi:

İnsan, sosyal bir varlıktır. Ofislerde çalışan kişiler için ofisler de belirli sosyalliklere eriştikleri bir ortamdır. Ofis ortamından farklı bir yerde bilgisayar aracılığıyla işle ilgili görevlerimizi gerçekleştirme imkânına erişsek de ofis ortamındaki sosyal ağlarımızdan da uzaklaşmış oluruz (Sennett, 2021: 40). Ev tabanlı çalışmanın çalışanlar açısından dezavantajları ele alındığında, sosyal izolasyon konusu dikkat etmek çekmektedir (Gönüllü, 2021: 53-54). Bu sebeple de çalışanlar aralarındaki iletişim ofis ortamındakine kıyasla azalmıştır. Aralarındaki iletişimdeki bu sınırlılık hem mesleki anlamda bir etkileşimi azaltmakta hem de deneyim aktarımını güçleştirmektedir. Bu sebeple katılımcılar evden çalışmanın mesleki anlamda kişisel gelişimlerini sekteye uğrattığı bilgisini paylaşmıştır (Marica, 2018: 79). Ofislerden çekilerek çalışmaya evlerinden devam eden çalışanlar ofis ortamındaki arkadaşlıklarından yani sosyal ortamlarından da uzaklaşmış olmaktadır. İş ortamında kurduğumuz arkadaşlık ilişkileri başta olmak üzere diğer sosyal ilişkilerden uzaklaşmak iletişim kurma yetilerinin de geri plana düşmesine sebep olmaktadır (Bulińska-Stangrecka & Bagieńska, 2021; Erdoğan, 2012: 86; Kavi & Koçak, 2010: 82). Gönüllü'nün çalışmasındaki katılımcıların bir kısmı bu durumu asosyallik olarak değerlendirmiştir (Gönüllü, 2021). Hallin'in gerçekleştirdiği araştırma sonuçlarına göre, evden çalışma ile yüz yüze gerçekleştirilen iletişim azalırken buna alternatif olarak dijital ağlar ile kurulan iletişimin arttığı gözlenmiştir (Hallin, 2020).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YENİ ORTA SINIFIN EVİNİ ÇALIŞMA MEKÂNI OLARAK DENEYİMLEMESİ

Bu bölümde katılımcıların ilk olarak demografik bilgilerine ilişkin veriler paylaşılacak, ardından görüşmeler esnasında yarı yapılandırılmış mülakat sorularına verdikleri cevapların betimleyici bir değerlendirmesi okuyucuyla paylaşılmaya çalışılacaktır.

3.1. Çalışma Grubundaki Katılımcılara İlişkin Demografik Bilgiler

Mülakatlar öncesinde katılımcılara iletilen katılımcı bilgi formunun doldurulması talep edilmiştir. Bunun amacı kültürel ve ekonomik sermayelerine dair göstergelere ulaşmaktır. Bu yolla örneklem grubunun yeni orta sınıfı temsil ettiğini kanıtlama amacı güdülmüştür. Bu bölümde katılımcı bilgi formundaki bilgilere yer verilecektir.

Nitel araştırmanın özgün sonuçlar verebilmesi adına çalışma grubunun azami çeşitliliği barındırması amaçlanmıştır. Yüksek lisans tez kapsamında yapılan bu araştırma boyunca biri pilot olmak üzere toplam olarak 15 kişi ile yarı yapılandırılmış görüşme yapılmıştır. Katılımcıların 9'u kadın, 6'ı erkek olmak üzere toplamda 15 kişiden oluşmaktadır. Katılımcıların yaşları 25 ve 43 arasında değişmektedir. Görüşme yapılan kişiler seçilirken ilk etapta çalıştığı mekân ve çalıştığı sektör göz önünde bulundurulmuştur. Katılımcıların isimleri ve diğer şahsi bilgileri gizli tutulmuş, sadece metin içerisinde kişiyi tanıyacak bilgilere yer verilmiştir.

Tez içeriğinin öznesi olan yeni orta sınıfın kültürel sermayesine dair bilgi alabilmek açısından aldığı eğitimler ve meslekleri çok önemlidir. Bu sebeple katılımcıların eğitim durumuna dair bilgi edinmek amacıyla en son hangi okulu bitirdikleri ve meslekleri sorulmuştur. Katılımcıların cevapları Tablo 1'de listelenmiştir.

Tablo 1. Katılımcıya Ait Demografik Bilgiler

Katılımcı	Yaşınız	Cinsiyet	En Son Bitirdiğiniz Okul	Meslekleri
K1	32	Kadın	Lisans	Takım Lideri
K2	25	Kadın	Lisans	Uluslararası Strateji Geliştirme Uzman Yardımcısı
K3	30	Erkek	Lisans	Yazılım Uzmanı
K4	26	Kadın	Lisans	Mimar
K5	32	Kadın	Lisans	İK İş Geliştirme Şefi
K6	27	Kadın	Yüksek Lisans	Endüstri Mühendisi
K7	26	Erkek	Yüksek Lisans	Uluslararası Strateji Geliştirme Uzmanı
K8	43	Erkek	Lisans	Bilgi İşlem Müdürü
K9	32	Erkek	Yüksek Lisans	Teknik Satış Mühendisi
K10	35	Kadın	Lisans	Müşteri Hesap Uzmanı
K11	30	Kadın	Yüksek Lisans	Ar-ge Yöneticisi
K12	30	Kadın	Lisans	Sağlık Emniyet Çevre ve Kalite Sorumlusu
K13	42	Kadın	Yüksek Lisans	Avukat
K14	24	Erkek	Lisans	Yazılım Mühendisi
K15	33	Erkek	Lisans	Satın Alma Sorumlusu

Her iki kesimin de deneyimlerine ulaşabilmek adına hem evli hem bekar katılımcılarla mülakat görüşmesi yapılmıştır. Tablo 1’de görüldüğü üzere katılımcıların 8’i evli, 7’si bekindir. Evli olan katılımcıların eşlerine dair bilgiler Tablo 2’de sunulmuştur. Katılımcıların 6’sı eşlerinin çalışmakta olduğunu, 2’si eşinin

çalışmadığını belirtmiştir. Katılımcıların eşlerinin de mesleğinin ne olduğu sorusu sorulmuştur. Katılımcıların cevapları Tablo 2’de listelenmiştir. Katılımcıların evden çalışma sürecinde aynı ortamda kaç kişiyle birlikte çalıştığını öğrenmek amacıyla eşlerinin evden çalışıp çalışmadıkları konusuna değinilmiştir.

Tablo 2. Katılımcının Eşine Ait Demografik Bilgiler

Katılımcı	Eşinizin En Son Bitirdiği Okul	Eşiniz Çalışıyor Mu?	Çalışıyorsa Yaptığı İş/Meslek	Eşinizin Pandemi Sürecindeki Çalışma Durumunu Hangisi En İyi Açıklar?
K1	Lisans	Evet	Takım Lideri	3
K3	Lisans	Hayır	Finans Uzmanı	-
K6	Lisans	Evet	Makine Mühendisi	1
K8	Lisans	Hayır	Muhasebeci	-
K11	Yüksek Lisans	Evet	Kalite Mühendisi	2
K12	Lisans	Evet	Serbest meslek	1
K13	Lisans	Evet	Borsa Müşaviri	3
K15	Lisans	Evet	Lojistik	3

Eşleri çalışan katılımcılardan 2 tanesinin eşi pandemi sürecinde işe gitmiş, 1’inin eşi bazı haftalar gitmiş, 3’ünün eşi tamamen evden çalışmıştır.

Katılımcıların hem evdeki yaşam koşullarına dair bilgi edinmek amacıyla hem de yeni orta sınıf tercihlerine dair veri elde etmek niyetiyle yaşadıkları ev tipine dair bilgiler talep edilmiştir. Katılımcıların 14’ü apartman dairesinde, 1’i müstakil evde ikamet etmekte olduğu bilgisini paylaşmıştır.

3.2. Derinlemesine Görüşmelerin Betimleyici Analizi

Bu bölümde araştırmanın alt soruları çerçevesinde katılımcılara yöneltilen sorulara verilen cevaplar ile ilgili betimleyici bir analiz sunulacaktır.

3.2.1. Yeni Orta Sınıfın Yaptığı İş Üzerinden Kimliği

Yeni orta sınıfa, eriştiği bu kimliği kazandıran en önemli unsurlardan bir tanesi sahip oldukları mesleklerdir. Bu sebeple katılımcılara sahip oldukları meslekler sorulmuştur. Katılımcıların bir kısmı mesleklerinden önce –sorulmamış olmasına rağmen- çalıştıkları kurumların ismini belirtmiştir. Görüşmecilerin cevapları aşağıda belirtilmiştir.

13 yıldır Global Bilgi Çağrı Merkezi Direktörlüğü'ndeyim. Takım lideriyim şu an, Süper Online İnternet bölümünün takım lideriyim. Ben takım liderliğine de yine dijital home ofisken geçtim. Yeni bir takım lideriyim. Daha önce de evden çalışıyordum. Şu an 22 kişilik bir ekibim var. Onların takım lideriyim. Onların vizyonlarını, gelişme alanlarını, takiplerini gerçekleştiriyorum. (K1, Takım Lideri, Kadın, 32 yaşında, Evli)

Evet, ben TRT'de çalışıyorum. Kamu yayıncısı kuruluşunda, Türkiye'nin tek kamu yayıncılık televizyon kuruluşunda çalışıyorum, Strateji Geliştirme Dairesi'nde. Görev tanımım da Uluslararası medya uygulamalarını ve TRT'nin muadili olan kamu yayıncılarını takip edip TRT için bir strateji oluşturulmasına katkı sunmak. (K2, Uluslararası Strateji Geliştirme Uzman Yardımcısı, Erkek, 25 yaşında, Bekar)

8 buçuk yıldır Türk Hava Yolları'nda çalışıyorum. Endüstri mühendisiyim. Çalıştığım yer de THY, mezun olduktan sonra direkt burada

başlamıştım. İK iş geliştirme şefi olarak görev yapıyorum. (K5, İK İş Geliştirme Şefi, Kadın, 30 yaşında, Bekar)

Yeni orta sınıftan meslek hayatlarında birçok yetkinliği bünyelerinde barındırmaları beklenmektedir. Bu sayede de farklı alanlarda değerlendirilebilmektedirler.

Aslında çevre mühendisiyim ama kaliteci olarak çalışıyorum. Yani yönetim sistemlerinde çalışıyorum. Sağlık, Emniyet, Çevre ve Kalite sorumlusu olarak çalışıyorum. Bütün belgeler, yönetim sistemlerinin kontrolü bende. Projeler ve stratejik planlamayla ilgileniyorum. (K12, Sağlık Emniyet Çevre ve Kalite Sorumlusu, Kadın, 31 yaşında, Evli)

Yabancı dil bilgisine sahip olmak yeni orta sınıfların istinasız taşımaları gereken bir yetkinlik olarak görülmektedir. Buna istinaden katılımcımız Türkçe karşılığı olmasına rağmen ilk etapta İngilizce karşılığını tercih etmiştir.

Bilgi teknolojileri müdürü olarak çalışıyorum. Infrastructure Operations dediğimiz altyapı ve birinci seviye teknik destek hizmetlerinden sorumluyum ekibimle beraber. (K8, Bilgi Teknolojileri Müdürü, Erkek, 43 yaşında, Evli)

3.2.2. Çalışma Mekânının Eve Dâhil Olması

Ofis ortamında çalışırken ev, özel hayatlarını yaşadıkları bir mekân idi. Çalışma hayatı bu sınırların dışarısında kalmaktaydı. Fakat evden çalışanların evleri artık iş hayatına da ev sahipliği yapmaktadır. Bu durumda iki alan birbiri içersine girmiştir.

Ev, sadece artık yaşam alanımız değil, artık iş alanımız da oldu. Evde eskiden işin dışında kalan kısmı değerlendirirken şimdi işle beraber. Hatta

çalışma saatlerimiz artık birbirine kaydı ve çalışma saatlerimiz çok stabil olmamaya başladı evden çalışmayla beraber. Öyle olunca normal yaşam dengesinde iş belki de daha ön plana çıkmaya başladı. (K15, Satın Alma Sorumlusu, Erkek, 33 yaşında, Evli)

Eve her ne kadar ofis hayatı entegre edilmeye çalışılsa da evdeki çeşitli faktörlerden tamamen soyutlanmamaktadır.

Masada çalışmaya başladım ama şey, sonra bir sıkıldım. Nasıl sıkılıyorsun; içeride birileri tv izliyor, sen çalışıyorsun ya da eve misafir geliyor, sen odada çalışmak zorundasın. Hep bir odaya kilitlemiş oluyorsun kendini, sadece molalarda çıkabiliyorsun. (K1, Takım Lideri, Kadın, 32 yaşında, Evli)

Evden çalışmayla birlikte evde daha uzun zaman geçirmeye başlanmıştır. Bu zaman artışı ile katılımcılardan biri eve olan aidiyetinin, bağının arttığını belirtmiştir. Aidiyet kurmak bireylerin oldukları yer ile kurdukları bağı güçlendirmektedir.

Yani eve daha çok bağlanmış oldum. (...) Eve sadece akşam geliyordum. Hafta sonu da çok fazla evde olmuyordum. Böyle olunca şu an ev tamamen bütün hayatım olmuş oldu. Bir de mesela öncesinde ailem şehir dışındaydı. Sürekli şehir dışına gitmek istiyordum. Yani o zaman daha fazla gitmeye meyilliydim. Şu an yani onlar gelse daha rahat ederim çünkü rahat. Ben artık bu evde tamamen kendi düzenimi kurmuş oldum. Önceden o kadar değildi. Şu an yaşam alanım gerçekten. (K7, Uluslararası Strateji Geliştirme Uzman Yardımcısı, Kadın, 26 yaşında, Bekar)

3.2.3. Evin Çalışma Mekânı Olarak Dönüşümü İçin Yapılanlar

Evler dizayn edilirken çalışma durumu göz önünde bulundurulmamaktadır. İş hayatı bu tasarımın dışında kalmaktadır. Çalışanların ev ortamında ofisteki çalışmayı sürdürebilmeleri için bazı araç gereçler temin edilmiştir. Bu araç gereçler bilgi işlem ekipmanları ve masa-sandalye gibi mobilyalar olarak ikiye ayrılmaktadır. Yeni orta sınıf üyeleri sahip oldukları meslekler itibariyle hemen hemen tüm işlerini dijital ortamlarda gerçekleştirmekte olduğu için diğer materyallere çok fazla ihtiyaç duymamaktadırlar. Katılımcılar bu durumu aşağıdaki gibi aktarmıştır:

Ya benim için zaten sadece mouse, laptop, bir de şarj aleti yetiyor çalışmak için. Şirket veriyor zaten laptopu, o kadar. (K3, Yazılım Uzmanı, Erkek, 30 yaşında, Evli)

Önce gittim bilgisayarımı aldığımda uzun bir internet kablosu almak durumunda kaldım. Elektrikçi şey dedi “Resmen yok satıyorum. Keşke daha çok getirseydim.” Çünkü herkes almıştı, çünkü artık herkes evden çalışıyor (...) Hepimiz gittik Ethernet kablolarımızı aldık. Bilgisayarlarımızı kurduk, şirketteki fotoğraflarımı çevreme koydum. Yani bir şirket düzeni yaptım masaya. (K1, Takım Lideri, Kadın, 32 yaşında, Evli)

Çeşitli malzemeler değil, ofis bilgisayarım. Zaten laptopumu yanıma alıyordum sürekli. Yine ofis bilgisayarımda devam ettim. Onun dışında yani evet işlerimiz zaten bilgisayar üzerinde olduğu için raporlar vs., birkaç çıktı olan şey vardı ama onun dışında çok fazla bir şey olmadı. Kişisel eşyalarımız sadece. (K7, Uluslararası Strateji Geliştirme Uzman Yardımcısı, Kadın, 26 yaşında, Bekar)

İşyerinden sadece ekipmanlarımı laptop, kulaklık işte o tarz şeyleri getirdim. Onun dışında özel bir ekipmanım yok. Zaten bilgisayar başında çalıştığımız için o süreçte, bunlar yeterliydi (...) Ama bir üçlü priz almamız

gerekti mesela. Hani bu balkonda çalışmamız için sürekli laptopları şarj etmemiz gerekiyordu. Oraya ufak bir masa koyarak ikinci bir masa ortamını yaratmamız gerekiyordu...Onun dışında çok fazla bir özel ekipmana gerek kalmadı. (K9, Teknik Satış Mühendisi, Erkek, 30 yaşında, Bekar)

Ben sadece not defterimi ve kalemimi aldım açıkçası. Benim dokümanlarım hep dijital olduğu için ben doküman vs. getirmedim. Sadece bilgisayarım, not defterim ve kalemim o kadar. (K12, Sağlık Emniyet Çevre ve Kalite Sorumlusu, Kadın, 31 yaşında, Evli)

Olabildiğince ofis şartlarını işlemeye çalıştım. Mesela çift monitör çalışıyorum. O şekilde olabildiğince ofis ortamına benzer bir ortam oluşturmaya çalıştım. (K14, Yazılım Mühendisi, Erkek, 26 yaşında, Bekar)

Evi çalışma şartları için uygun olmayan katılımcılar bazı eklemeler yaparak çalışmaya uygun hale getirmeye çalışmışlardır. Örneğin, bazı çalışanlar ilk etapta yemek yemeye tahsis edilmiş oldukları yemek masasını çalışma masası olarak kullanmıştır. Oysaki ev ortamındaki sandalyeler yemek yemeğe ya da evimize misafir geldiğinde kısa süreli kullanımlara elverişlidir. Fakat daha öncesinde farklı amaçlara hizmet eden bu araç gereçler gün boyunca çalışmak için ergonomik olmaması sebebiyle bazı sağlık problemlerine yol açmaktadır. Evden çalışmayı konforlu bir hale getirmek amacıyla ergonomik şartlara uygun sandalye edinilmiştir.

Bir çalışma sandalyesi aldım. Normal bir yemek masası sandalyesinde oturuyordum ben ve fiziksel olarak bu beni yormaya başladığında sandalye almaya karar verdim. Onun dışında çok özel bir şey almadım herhalde alışveriş olarak. (K2, Uluslararası Strateji Geliştirme Uzman Yardımcısı, Erkek, 25 yaşında, Bekar)

Kendime yeni bir koltuk aldım bel destekli. Dediğim gibi ben uzun saatler bilgisayar başında çalıştığım için, boyun ve bel ağrısı çekmeye başladım ciddi anlamda. O yüzden daha bel desteği olan bir koltuk aldım. (K4, Mimar, Kadın, 26 yaşında, Bekar)

Evler birtakım estetik kaygılarla dizayn edilirken şimdi daha ziyade çalışmayı kolaylaştıracak işlevsel eylemlere göre hareket edilmektedir. Katılımcılardan biri bu deneyimini şu şekilde ifade etmiştir:

Salonun bir kısmı ofis; hani bilgisayarlar duruyor, kablolar her yerde. Masanın üstünde normalde eşimin koyduğu biblolar şimdi hepsi yerlerde. Örtüsü varsa artık o örtü yok. Artık daha rahat nasıl çalışırız döndük (...) Böyle idare etmeye çalıştık işte dediğim gibi bilgisayarları kaldırmadık, tekrardan işte neyse masanın örtüsünü serelim öyle dursun ama baktık ki her şey kenara atıldı. Nasıl rahat edebiliyorsak; sabahleyin kalktığımızda nasıl işe başlayabiliyorsak ona döndük. (K15, Satın Alma Sorumlusu, Erkek, 33 yaşında, Evli)

Katılımcılar önceden ofis ortamında çalışıp daha sonra evden çalışma sistemine geçen kişiler arasından seçilmiştir. Bununla her iki durumu da deneyimlemiş olmaları amaçlanmıştır. Yeni çalışma sistemleriyle birlikte evin farklı alanları, çalışma alanı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Salon, misafir odası, yatak odası, çocuk odası, mutfak olarak kullanılan yerler evden çalışmayla birlikte bir de çalışma alanı vasfı kazanmışlardır.

Ben kendime bir çalışma ortamı ayarlamadım açıkçası. (Gülümseme) Mutfakta çalışıyorum daha çok. Çünkü şöyle bir de tabii daha önce evden çalışma gibi bir alışkanlığım olmadığı için böyle bir ayrı oda falan düşünmedik ilk başta. Toplantıları küçük odada, kızımın odasında yapıyorum. Şu anda boş oda; ileride tekrar ofise döneriz diye, açıkçası öyle bir hazırlık da yapmadık. Yani şu an mutfakta çalışıyorum. Mutfakla salon birlikte olduğu için salonda

alışıyor gibi oluyorum daha çok. (Gülme.) (K3, Yazılım Uzmanı, Erkek, 30 yaşında, Evli)

Birçok etken sebebiyle inşa edilen evlerin büyüklüğü gün geçtikçe küçülmektedir. Bu sebeple yukarıda katılımcının da belirttiği gibi evden çalışanlar, iş ile ilgili çalışmalarını gerçekleştirecek ayrı bir odaya sahip olamayabilmektedir. Bu sebeple bir çalışma alanı yaratabilmek amacıyla oda içerisinde minimal bir oda yaratmaya çalışılmaktadır.

Aslında belirlemek isterdim ama evim küçük olduğu için 2+1 ev olduğu için salonu kullanmak zorunda kaldım. Ama şöyle tabii ki bir ocuk olmadığı için, evde başka biri yaşamadığı için, kolayca sessizlik ortamı sağlayabildiğim için problem yaşamadım. Yani benim çalışma ortamım salondur. Ama kalabalık bir evde yaşasaydım uygun olur muydu, olmazdı bence. Ama benim için problem yok; benim için konforluydu, salonda çalıştım. (K12, Sağlık Emniyet evre ve Kalite Sorumlusu, Kadın, 31 yaşında, Evli)

Yani dikkatimin en az dağılmasını amaçladım. Çünkü dediğim gibi evde çalışırken çok fazla dikkat dağıtıcı unsur olabiliyor. Sonuçta odanızdasınız; yatağımız var, orda eşyalarınız var. Her şey dikkatinizi dağıtabilir. O yüzden özellikle ben köşeye yasladım. Biraz da mimar olduğum için mümkün olduğunca kendini bir köşede alan yaratmaya çalıştım odadan bağımsız olarak. Bu şekilde hani daha rahat hareket edebileceğim, işte yanında notlarım oluyordu, defterlerim, sadece işle alakalı eşyaların bulunduğu bir alan yarattım. (K4, Mimar, Kadın, 26 yaşında, Bekar)

Ev hayatımız ve iş hayatımız birbirinden farklı alanlardır. Alanlar arasındaki sınırı koruyabilmek için bazı yöntemler izlenmektedir. Görüşmeciler yöntemlerini aşağıdaki gibi paylaşmıştır.

Normalde evde hep eşofman altı falan çok rahat kıyafetler giyerdim eve geldiğimde, pijama gibi falan. Şimdi pandemiden sonra eve döndükten sonraki süreçte sadece 1 hafta öyle yapmışımdır. Ondan sonraki ikinci haftadan itibaren her gün normal pantolon -işe giderken, dışarı çıkarken ne giyiyorsam kıyafet olarak- hep böyle, şık demeyeyim de şık bir tarzım yok zaten. (K5, İK İş Geliştirme Şefi, Kadın, 30 yaşında, Bekar)

Daha çok sadeleştirdim, evde yaptığım değişiklik kendim için. Daha fazla ışık alan bir alan yaratmaya çalıştım. Özellikle sabah erken çalışmaya başladım beni motive etsin diye. Çünkü dediğim gibi yataktan kalkıp pijamalarla çalışmaya başlıyorsunuz (Gülme) ve o yüzden de hani bir şekilde moda girmek istiyorsanız. Bir de mesela genelde çalışma yatak odamda bir şey yememeye çalışıyorum. Salonda, mutfakta yemek alanı yapmaya çalışıyorum ki en azından o zamanı o odada geçirmeyeyim; o odadan biraz daha çıkmak için (...) Mesela bilgisayarın başında bir şey izleyeceksem genelde bilgisayarı alıp yatakta izlemeye çalıştım, dediğiniz gibi iki alan farklı olsun diye. (K4, Mimar, Kadın, 26 yaşında, Bekar)

Ofis ortamları dikkati odaklamak, motivasyonu arttırmak gibi belirli hususlar göz önünde bulundurularak tasarlanmıştır. Ofisin duvarlarının renkleri, mobilya tercihleri, mobilyaların dizilimi gibi unsurlar bu çerçevede belirlenmektedir. Örneğin, çalışma ortamı odaklanmaya uygunluk gerektirmektedir. Katılımcılar evlerinde de bu düzeni hayata geçirmeye çalışmaktadırlar.

Normaldeki şirketimdeki çalışma masamda da zaten bunu yapardım: Gerek çiçeğim, gerek küçük bir not gerek böyle renklendirici bir şey veya herhangi bir resim. Enerji aldığım şeyler, keyif aldığım, baktığımda beni dinlendirip huzur veren, bana keyif veren motivasyon noktaları. Dolayısıyla onları eve taşımış oldum aslında. (K11, Arge Yöneticisi, Kadın, 31 yaşında, Evli)

Herkes imkânları ölçüsünde çalışmalarına evlerinde yer açmaya çalışmışlardır. Ev ortamı müsait olan görüşmeciler ise ayrı bir çalışma odası kurduklarını belirtmiştir.

Bir çalışma odası yapma fikrimiz vardı ama erteliyorduk. Home ofis çalışmaya başlayınca ben, hemen bir çalışma masası edindik. Ekstradan şirketten ek olarak ekran getirme, işte panolar, kitaplıklar derken bir çalışma ortamı kurduk. Daha da ofis ortamına yakın olsun diye ilk etapta salondaki yemek masasında çalışıyordum ama sonrasında çalışma masasında aslında kendim için de daha focus alan oluşturdum diyebilirim. (...) Kullanılmayan bir odamız vardı. Orayı çalışma odası olarak kullanıyoruz. O şekilde oraya yerleştirdik diyebilirim. (K6, Endüstri Mühendisi, Kadın, 27 yaşında, Evli)

(...) Tabi eşim de bu süreçte evden çalıştığı için evde zaten yazıcı, fotokopi makinesi gibi her şey var, gerektiğinde oradan eşimin ofisinden kullandım. (K13, Avukat, Kadın, 39 yaşında, Evli)

Daha önceden evlerinde bir çalışma odasına sahip olan kişiler de iş ile ilgili birtakım eklemeler yaparak bu alanı daha da zenginleştirmişlerdir.

Şöyle ki, evde benim zaten kendime ait bir çalışma odam vardı, kütüphane de vardı. Orayı ayrıca bundan öncesinde de bir çalışma bölümü olarak zaten konumlandırıştık. Pandemi sürecinde sadece bir ekran büyüklüğü ile yenileyip şirketimdeki büyük ekran gibi bir ekranı alıp biraz daha genişletmek ile sınırlandı diyebilirim herhalde. Aynı zamanda şirketimiz de ofislerimizde çalıştığımız sandalyeleri bize göndererek ergonomimiz açısından da destekleyici bir yardımda bulundu. (K11, Arge Yöneticisi, Kadın, 31 yaşında, Evli)

3.2.4. Evin Çalışma Mekânı Olarak Dönüşümü İçin Planlananlar:

“Oradan kalkıp salona gidebileceğim bir alanım olsun”

Ev artık sadece bir ev değildir. Aynı zamanda bir ofis niteliği de kazanmıştır. Bu sebeple ev içinde ofise benzeyen ayrı bir ortam yaratmak istenmektedir.

Yani özellikle sadece laptopumu koyabileceğim değil ama aynı zamanda belki defterim, yani daha geniş bir masada bütün ekipmanlarımla birlikte daha karşımda dikkatimi dağıtmayacak unsurların olduğu daha sade ve ofise benzeyen bir ortam yaratmak isterdim açıkçası. (K9, Teknik Satış Mühendisi, Erkek, 30 yaşında, Bekar)

Neleri değiştirmek isterim, herhalde bir ofis yapmak isterdim. En azından toplantılarda sıkıntı olmaması adına, sonuçta aynı evde yaşıyoruz. Ne kadar ailem odasında da olsa toplantıya gireceğim zaman onlara toplantıya gireceğimi ve dikkat etmeleri gerektiği konusunda onları uyarmak zorunda kalıyordum. O yüzden böyle bir çalışma odası güzel olurdu. (K10, Müşteri Hesap Uzmanı, Kadın, 35 yaşında, Bekar)

Evdeki misafir odası adeta bir mabet niteliğindeydi. Misafirler gelene kadar tozlanmasını, dağılmasını önlemek için kapıları kapalı dururdu. Çocukların bu odaya girmesine izin verilmezdi. Fakat artık bu odalar eski büyüsunü kaybedip çalışma odası haline gelmeye başlamıştır. Evden çalışmanın kalıcı olması durumunda odaların işlevlerinde bir dönüşüm planlanmaktadır.

Açıkçası kendime bir çalışma odası yapmayı çok istiyorum (Gülme), böyle bir imkânımız var, misafir odamız var. Aslında orayı öyle bir çalışma düzenine çekmeyi düşündüm bir ara ama çok belirsiz yani. Mesela masaüstü bilgisayar almayı da düşündüm ama şöyle bir şey var, her an ofise geçebiliriz pandeminin azalmasıyla. Bu yüzden böyle bir yatırım yapmaktan şu an çekiniyorum açıkçası. Çünkü dediğim gibi yani Ağustos sonunda, yaz sonunda

döneceksek benim bu evde ayarladığım her şey ekstra bir şeye gireceğim. Bu yüzden şu an erteliyorum onu biraz daha. Belirli olursa belki kendime bir çalışma odası ya da daha düzenek yapabilirim. (K4, Mimar, Kadın, 26 yaşında, Bekar)

Katılımcıların paylaşımlarına göre ayrı bir çalışma odasına ihtiyaç duymanın arkasında çalışma alanı ile ev alanı arasında bir geçiş alanına ihtiyaç duyulması yatmaktadır. Evden çalışmanın doğurduğu bu ihtiyaç gelecek ev planlarını da şekillendirmektedir.

Yer bulabilirsem çalışma odası yapmak isterim kendime. Hani oradan kalkıp salona gelebileceğim bir alanım olsun diye. Bunu da anca ev değişikliği ile sağlayabilirim. Şu anda idare ediyorum. Problem yaşamıyorum ama bir çalışma odası yapmak gibi bir hayalim var. Yani bana home ofis çalışmak şunu doğurdu, bir ev alırsam ya da başka bir eve geçersen çalışma odası yapabileceğim bir evim olmasını isterim. (K12, Sağlık Emniyet Çevre ve Kalite Sorumlusu, Kadın, 31 yaşında, Evli)

Gün içerisinde birden fazla mekânda bulunuruz: Sabah servise binmek için beklediğimiz durak, iş yerine ulaşabilmek için kullandığımız servis, ofis, yemekhane, kahve içtiğimiz kafe-restaurant, kütüphane, spor salonu... Evden çalışan bireyler evde geçirdikleri vakit arttıkça dışarıda farklı mekânlarda deneyimlediği durumları evlerine taşıma planları yapmaktadırlar. Bu çerçevede katılımcılardan biri aşağıdaki paylaşımda bulunmuştur:

Açıkçası şöyle bir planı var; evin salonunda evin salonun bir duvarını işte kitaplık bar gibi böyle güzel bir şeyle kaplamak ve burayı biraz daha sanki bir kafe ortamı gibi, bar ortamı gibi tasarlamak istiyorum. İşte kız arkadaşım da epey planlarını, çizimlerini yaptık ve şu anda taslak hazır gibi bütçe gerektiriyor. (K2, Uluslararası Strateji Geliştirme Uzman Yardımcısı, Erkek, 25 yaşında, Bekar)

3.2.5. Evden Çalışma ve Esneklik: İşle İlgili Rutinlerdeki Değişiklikler

Evden çalışma ile katılımcıların hayatında mekânsal ve zamansal bağlamda bir esneklik yaşanmaktadır. İlk olarak katılımcıların mekânsal esnekliğine dair paylaşımları şu şekildedir:

Mobil çalıştığım yerlerden bir tanesi de anne babamın evi. Yeri geldi sabahtan anne babamın evine gelip orayı ofis olarak kullandım. (K8, Bilgi Teknolojileri Müdürü, Erkek, 43 yaşında, Evli)

Yani bazı arkadaşlarımız uzaktan çalışırken özellikle yazlığı olanlar yazlıklarına gitti, bahçelerinden masalarında falan çalıştı, online'dı. Özendim, keşke bizim de bir yazlığımız olsaydı, gidebilseydim. (K6, Endüstri Mühendisi, Kadın, 27 yaşında, Evli)

Ama bu süreçte mesela 1 buçuk yılda yaklaşık 1 aydan daha fazla da olabilir, Sakarya'ya gittim, birkaç kere gittim geldim, Giresun'a gittim. Mesela oralardan da çalıştım, oralarda masamdaki gibi bir düzen yoktu. Ütü masasında toplantıya girdiğimi biliyorum. (Gülme.) Çünkü halamın evinde masa yoktu, hala yok. Yani ütü masasında toplantıya girdim, birinde yere çökmüştüm mesela. Hiçbir şey yoktu ama önemli bir toplantıya gireceğimde arka planı şey yapıp yerde sadece yüzüm gözükecek şekilde toplantıya girdim. (K5, İK İş Geliştirme Şefi, Kadın, 30 yaşında, Bekar)

Katılımcılar evden çalışma ile zamansal boyutta ise evde çalışmayla birlikte çalışma sürelerinin arttığını ve esnekleştiğini belirtmişlerdir.

Yani zaten mesai saatimi, evden de olduğumuz için çok duymuşsunuzdur, sürekli elinin altında bilgisayar var ve sürekli bir iş muhabbeti var. Uzun süre açıkçası biraz hani erken kalkmalar, işi geç bitirmeler. Hani o tarz bir ekstra mesai oluştu açıkçası. (K6, Endüstri Mühendisi, Kadın, 27 yaşında, Evli)

Yani genel olarak uyku düzenimin kayması, hiçbir hani sürekli bir bilgisayara karşı bir sınav verir gibi çalışmak, kimseyle görüşmeden kimseyle bir sosyal etkileşime girmeden bu çok yorucuydu. Ama sonra biraz daha hani buna alıştım. (K2, Uluslararası Strateji Geliştirme Uzman Yardımcısı, Erkek, 25 yaşında, Bekar)

Bireyler gün içerisinde bitmeyen işleriyle ilgili çalışmalarına gece de devam ettiklerini belirtmektedir. Bu durum karşı tarafta da mesai saatleri dışı zamanlarda da –gece saati, hafta sonu- bir beklentiye sebep olmuştur. Bu durum gece saatleri çalışma saatleri arasında olmayan bireyler açısından rahatsızlık uyandırmaktadır.

O gün sonuna kadar ben genelde işte bitmediysem akşam gece de çalışıyorum. İş gece yarısı gönderiyorum, mail atıyorum. (...) gündüz çalışmıyor değilim ben. Gündüz de çalışıyorum, gece daha verimli çalışıyorum, işi gece bitirmiş oluyorum. Böyle olunca sanki ben sadece çalışıyormuşum gibi anlaşıp gece de ayrı iş veriyor. “Sen zaten gece çalıştığın için D” diyor; hâlbuki ben sadece gece çalışmıyorum. Gece ben ekstra yetiştiremediğim için çalışıyorum, her gece çalışmak gibi bir görevim yok. (...) Ben kendim çalışıyor olabilirim, bu ayrı bir şey ama gece bana işle ilgili mesaj atınca benim alanıma girilmiş gibi hissediyorum. Baya rahatsız edici yani onunla ilgili sıkıntılar yaşadım. (K7, Uluslararası Strateji Geliştirme Uzman Yardımcısı, Kadın, 26 yaşında, Bekar)*

Evi birden fazla kişi paylaştığı için iş ile ilgili rutinler ile ilgili planlar yapılırken ev ahalisi göz önünde bulundurulmaktadır.

Ya ben toplantı saatlerini kızımın uyku saatine denk getirmeye çalışıyorum. Çünkü o da merak ediyor, odaya girmek istiyor, girmedikçe bağırıyor, şey yapıyor bak diye. (K3, Yazılım Uzmanı, Erkek, 30 yaşında, Evli)

Çalışma aralarında çalışanların zihinlerini boşaltmaları, dinlenmeleri için mola adı altında kullandıkları bir zaman dilimi söz konusudur. Ofis ortamlarında bunu kullanan katılımcılar ev ortamında molaya eskisi kadar vakit ayırmadıklarını belirtmişlerdir.

İşle ilgili rutinlerimde mesela ofiste çalışırken öğle arası diye bir kavram vardı. Buna çok alıştık. Yani bir saatte olsa en azından kendimize özel bir vakit ayırabiliyorduk ve bu vakti gerçekten öğle arası olarak değerlendirebiliyorduk. Ama işe başladıktan sonra artık zaman kayması mı diyeyim ya da işten gelen taleplerin aynı ofis ortamında olmadığımız için farklı zamanlara denk gelmesinden ya da bize gelen bir mailin ofisteyken orada olduğumuz için aynı zamanda cevaplamazken evdeyken insanların bize bakış açısı değişmesin diye sürekli işimize önem verdiğinizi göstermek için, ki bunu yapıyoruz. Bu zamanlarda yani kendimizi çok özel vakit ayıramadık. (K9, Teknik Satış Mühendisi, Erkek, 30 yaşında, Bekar)

Katılımcıların evden çalışmayla birlikte işteki mola olarak nitelendirilen zaman dilimlerini değerlendirme biçimiyle evde bu vakti değerlendirme biçimleri değişiklik göstermiştir. Ofis ortamındaki mola vakitleri daha ziyade bireyin dinlenme, sosyalleşme gibi bireysel ihtiyaçlarını karşılamak üzerine kuruluyken şimdi evdeki belirli sorumlulukları yerine getirme üzerine inşa edilmiştir. Yani boş vakitlerin değerlendirilmesi farklılaşmıştır.

Çamaşır atıyorum mesela işe başlamadan önce, sonra bir ara bitince 1 buçuk saat geçmiş oluyor, bir kalkıyorum seriyorum veya topluyorum. Sonra zaten bulaşık varsa bulaşık veya kahve olurken bulaşık boşaltayım. Zamanı öyle daha iyi bir şekilde kullanmaya çalışıyorum. (K6, Endüstri Mühendisi, Kadın, 27 yaşında, Evli)

Ofis ortamında şirket yöneticileri ile bir arada bulunmaktadır. Çalışanların tavırları, davranışları, yapıp etmeleri göz önündedir. Yani çalışanlar denetim altındadır. Değişen teknolojik ilerlemeler ile birlikte bu denetleme farklı kanallarla da yapılabilirlik kazanmıştır.

Yani ama “hala çalışıyoruz arkadaşlar farkındasınız” gibi ima eden mesajlar, mesela pazartesi sabah genelde bir işle ilgili bir mesaj gelir 10 gibi falan. “Böyle bir iş var arkadaşlar ne diyorsunuz?” gibi falan diye. Yani tabii evet, işteki bu olmuyor, toplantı varsa yani çünkü şey işte evdesiniz falan diye müsait misiniz diye sorulmuyor haklı olarak da belki. İşte “Yarım saat sonra toplantı yapıyoruz zoom’da arkadaşlar, burada buluşalım.” deniyor. Yani ev dışında olanlar varsa yandınız. (Gülme). (K7, Uluslararası Strateji Geliştirme Uzman Yardımcısı, Kadın, 26 yaşında, Bekar)

Artık çalışarak geçirilen zaman diliminden ziyade mevzu bahis olan işin zamanında ortaya çıkması daha ön plana çıkmıştır. Bu sebeple denetlemenin azaldığını düşünen katılımcılar da vardır.

Daha az yaşıyoruz bence. Aynı ortamda olmadığı için sürekli göremiyor. Tabi ki hani arada telefonla aramalar, genelde telefonla arayıp kontrol etme ya da bu tarz cinsten tims’ten ya da zoom’dan görüşmeler oluyor ama bana göre çok daha az. Kendi çalışma düzeninde oturtuyorsunuz. Genelde bana bir projede iş veriliyordu. Ben onlara “Size bunu 2 gün içinde ya da 3 gün içinde teslim edeceğim.” diyordum. Arada bazı şeyler konuşmak için zoom yapıyorduk ya da telefonla konuşuyorduk, bu kadar ama geri kalan tüm vakit

ben tek başıma projede çalışıyordum. Rahat hissettim ettim ben. (K4, Mimar, Kadın, 26 yaşında, Bekar)

Benim yaptığım iş için en azından ortaya bir şey koyduğunuzda ne zaman yaptığınızın bir önemi yok; o işi ortaya koyuyorsanız, bir şey bittiyse evet çalıştım. O yüzden karşılıklı oturtuktan sonra bence herkes rahat. (K5, İK İş Geliştirme Şefi, Kadın, 30 yaşında, Bekar)

Aynı zamanda bireyler evde mola saatlerini yaşarken kendilerini ofis ortamındaki kadar rahat hissetmemektedirler. Çünkü, denetlemenin olmadığı durumlarda da yöneticilerin veyahut diğer kişilerin onlar hakkındaki düşünceleri katılımcıları tedirgin etmektedir. Vicdanları teyakkuzdadır. Yani görünmez bir denetim söz konusudur. Katılımcılar bu konudaki düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

Ofiste iken 8 saatin 8'ini çalışarak geçirmiyorsunuz (...) işte atıyorum 1 buçuk saatte bir yukarı çıkıp bir hava alma, işte muhabbet etme, işte öğle yemeği yaklaşık 45 dakika -1 saat, çalışırken arkadaşlarla konuşma. Yani bu gibi şeylerle vakit geçiyordu. Şimdi evdeyken mutfakta ya da salondayken insan kendini çalışmak zorundaymış gibi hissediyor. Sanki pişmanlık varmış gibi, hani işe gitmedim sanki. Benim hakkımda ne düşünürler, çalışmalıyım falan gibi düşünüyordum başlarda. Tabii sonra o geçti (Gülme) (K3, Yazılım Uzmanı, Erkek, 30 yaşında, Evli)

Belki tam olarak olmayabilir, %100 olarak hissetmeyebiliriz ama bize bir iş geldiği zaman bunu anında yapmamak bile belki bizi bu psikolojiye sokuyor olabilir. Ben öyle düşünüyorum. Çünkü ofisteyken elimde farklı bir iş varken anında yapmamam gereken bir işi hani belki 1 saat sonra, 2 saat sonra yapabileceğim bir işi, evde çalışırken aynı anda yapma duygusu geliyor. Bu da

belki beni psikolojik olarak sanki insanların denetlediği anlamına geliyor, yani o hissiyatı aldığım için olabilir. (K9, Teknik Satış Mühendisi, Erkek, 30 yaşında, Bekar)

Mesela şirkette iki dakika izin alıp bir yere gidip gelebiliyordun. Ama burada şimdi telefonuma cevap vermezsem, görüntümü kapatırsam acaba yöneticim benim dışarıda olduğumu mu sanacak? Ama oradasın sen, görüntün kapalı; ama o arada müsait olmadığın için görüntün kapalı. Ama orada yanlış düşünebilir, acaba B evde değil mi, niye görüntüsü kapalı, B* telefona neden cevap vermiyor. Orada arkadaşlarımızla molaya gidiyorduk, 30 dakika bile arkadaşlarımızla mola sürüyordu. Ama şimdi 30 dakika gözden kaybolamıyorsun; acaba dışarı çıktığımı mı sanacak, “Dışarı mı çıktı B*? Nerede? Niye yok?” diye. O benim molam aslında. Molamda çok yakın yerlere gidebilirim ama şimdi böyle daha korkulu oluyoruz ki yanlış anlaşılacak diye. Yani ben oturduğum yeri bile çok değiştirmek istemiyorum ki, yöneticim acaba “B* bilgisayarını almış, gitmiş başka yerde mi çalışıyor?” der mi diye, insan tabi düşünmüyor değil. Burada daha korkulu. (Gülme) Denetleme yok, ama yanlış anlaşılma artık biraz daha şey oluyor evde çalışmada. (K1, Takım Lideri, Kadın, 32 yaşında, Evli)*

Denetlenme duygusundan ziyade evde vicdanen kendimizi ve karşı tarafı aynı düşünceye getirebilmek için kontrol kurmaya çalışıyoruz. Çünkü neden; ben istemem ki bir üst yöneticim ya da çalışma arkadaşlarım benim herhangi bir çalışmamı aksattığını düşünsün. Yöneticim de istemez ki benim herhangi bir işi yapmadığını düşünsün. Karşılıklı olarak o da öyle bir şey hissetmek istemez, ben de istemem. (K12, Sağlık Emniyet Çevre ve Kalite Sorumlusu, Kadın, 31 yaşında, Evli)

Ben sigara da kullanıyorum. İşte molalar oluyor, onlar da içtiğimi biliyor ama evdeyken bir tık onları daha rahat yapamıyorsunuz. Hani biri yazarsa, bir şey olursa hemen dönemezsem; onun tedirginliği oluyor, yani en azından bende böyle oldu. Ben ofiste daha rahat olduğumu fark ettim. (K10, Müşteri Hesap Uzmanı, Kadın, 35 yaşında, Bekar)

3.2.6. Evden Çalışma ile Gündelik Pratiklerde Yaşanan Değişiklikler

Yukarıda paylaşıldığı gibi katılımcıların günlük pratiklerinde de birtakım değişiklikler yaşanmıştır. Bunlar çalışma zamanlarına göre şekillenmiştir.

Mesela işin evde olmasıyla birlikte ne bileyim, toplantıya göre yemek saatlerim düzenlendi ve yahut da eğer yemekten sonra çalışacaksam ona göre bir program hazırlıyoruz. Çünkü akşam da çalışıyorum. Eskiden çok akşam çalışmalarım yoktu. Şimdi artık akşam mesailer de oluyor. Çok spesifik bir değişiklik olmasa da işe göre ayarlıyorum yemek düzenlerini vs. (...) Onun dışında, yani şey birazcık daha aslında kendime faydası olacak şeyler yapmaya çalışıyorum. Yani kitap okumak olsun, iş varsa işi bitireyim. (K6, Endüstri Mühendisi, Kadın, 27 yaşında, Evli)

Evden çalışma öncesinde evin temizliği ve düzeniyle ilgili eylemler genellikle hafta sonu yapılmaktaydı. Fakat evden çalışma ile birlikte bu sorumluluklara ayrılan zaman dilimi de değişmiştir.

İşe gittiğim dönemde ev temizliğini genellikle cumartesi günleri sabahdan öğlene kadar koştur koştur bitirmeye çalışırdım, öğleden sonra kendim bir şeyler yapabileyim diye; bu tamamen darmadağın oldu. Sabah kalkıp kafama estiği saatte evi süpürüp, sonra işe başlayıp sonra işin tam ortasında hiçbir sebebi yokken aklıma sadece o geldiği için çamaşır yıkamaya başlayabiliyorum (Gülme). Aslında bu hani sıkıldığım için, işten sıkıldığınızda

işte ofiste olsanız bir yürüyüş yaparsınız, kahve içersiniz, arkadaşlarımızla şey yaparsınız. Evde bu olmadığı için daha çok sanki bunlar oluyor. Vakitsiz ev işleri yapmak. Ama bunları da yapmam gerekiyor. Yani hafta sonuna saklayayım falan dersem korkunç bir şey oluyor (...) Hani temizliğin sınırları, süresi belli iken ya da işte işin sınırları, süresi belli iken bunların hepsini bir anda yapmaya çalışmak. (K2, Uluslararası Strateji Geliştirme Uzman Yardımcısı, Erkek, 25 yaşında, Bekar)

Sağlıklı bir yaşam sürebilmek için bedensel hareketlilik çok önemli bir yere sahiptir. Lakin hayatın akışı içerisinde buna çok fazla vakit ayırmak mümkün olamamaktadır. Evden çalışmayla birlikte uzun saatler evde kaldıkları için bedensel hareketlilikleri daha da azalmıştır. Bu sebeple bireyler kendilerine kendi imkânları ölçüsünde ev içerisinde alternatif hareket etme yöntemleri belirlemiştir.

Gündelik pratiğimde ne değiştiğini fark etmedim en başlarda, sadece hareketsiz kaldığımı düşündüğüm için mesai bittikten sonra kışın şöyle yapıyordum, evde mesaiden sonra birkaç video açıp hareket etmeye, yani spor yapmaya çalışıyordum. Yazla beraber mesai bittikten sonra canlı yürüyüşlere başladım. (...) Benim rutinimde değiştirdiğim en büyük şey, kendime yaptığım en büyük iyilik yürüyüş yapmak oldu. (Gülme) (K12, Sağlık Emniyet Çevre ve Kalite Sorumlusu, Kadın, 31 yaşında, Evli)

11-12 arasında şey... Her zaman demeyim ama genelde dışarı çıkma imkânım yok oturduğum yerde ama evimizin uzun bir koridoru var. Yürüyüş bandı falan olmadığı için koridorda yürüyorum. Yani böyle bir 40 dakikalık sarkaç gibi gerçekten müzikle yol yapıyorum. 40 dakika falan yürüyorum, çünkü ihtiyacım var. Hayatıma öyle bir yürüyüş eklendi. (K5, İK İş Geliştirme Şefi, Kadın, 30 yaşında, Bekar)

Her bireyin yerine getirdiği kendine özgü günlük pratikleri vardır. Evden çalışmaya başlayan bireyler ile çalışmayan ev üyelerinin gündelik pratiklerinde de değişimler olmak durumunda kalmıştır.

Şu anlamda zorluyor olabilir, alan kısıtlıydı ve sürekli toplantılarda birbirimize daha fazla tahammül etmemiz gerekiyordu, sessiz olmamız gereken durumlar oluyordu. Tabii ailede bir de çalışmayan biri olunca onun da bize daha dikkat etmesi gerekiyor. Annem mesela ev hanımı olduğu için hem biz onu çok fazla etkiliyorduk. O da bizi etkilememeye çalıştığı için sürekli farklı birkaç kaçış yolu arıyordu. Bazen farklı bir odaya geçiyordu. Biz orada toplantıya giriyorduk. O televizyon izlemek istediğinde biz başka yere geçiyorduk, o zaman belki programını izliyordu. O şekilde dönüşümler yapıyorduk. (K9, Teknik Satış Mühendisi, Erkek, 30 yaşında, Bekar)

Ofis ortamında çalışırken erken saatlerde kalkıp iş için yola çıktıklarından dolayı genellikle kahvaltı yapamamaktadırlar. Bir nevi bundan feragat etmektedirler. Şimdi evden çalışmayla birlikte birçok kişinin hayatına kahvaltı rutini girmiştir.

Günlük rutin açıkçası çok değişti. Sabah uyandıktan sonra, ben İstanbul'dayken 07:45'te başlıyordum işim. Dolayısıyla kahvaltı falan yapmıyordum, ofiste yapıyordum kahvaltıyı. Bir de 7'de ofise gidiyordum çünkü trafik falan oluyordu. Dolayısıyla 6 buçuk uyanış, 7 ofis gibi oluyordu. Arada hiç boşluk yok. Şimdi uyanıyor işte geniş geniş kahvaltı ediyoruz ve saat 9 gibi çalışmaya başlıyorum. O yüzden 1,5 senedir evde kahvaltı ediyorum. O değişti epey günlük rutinde. (K3, Yazılım Uzmanı, Erkek, 30 Yaşında, Evli)

Bireyler ofislerde çalışırken, ev akşamları gelip yemek yiyip birkaç saat dinlendikten sonra uyudukları bir mekândı. Şu an bireyler tarafından evde daha fazla vakit geçirince evdeki daha önce göze çarpmayan unsurların, eksiklerin varlığı hissedilmeye başlanmıştır.

Evde vakit geçirdikçe eve daha fazla eşya alalım geldi. (Gülme) Yani normalde daha çok alışveriş kıyafet üzerindeyken evde vakit geçirdiğim zaman sürekli eve alışveriş yapıyorum. Yani sadece yemek gibi değil de işte biraz daha dekorasyon, biraz daha çiçek alayım, biraz da böcek alayım falan gibi böyle şeyler oldu. Sonra vantilatör falan aldım. Çünkü, ev çok sıcak. Şu an klima almayı düşünüyorum. (Gülme) (...) Sürekli vakit geçirince insan evin eksiklerini anlıyor. Çünkü iş yerindeyken anlamıyorsun. Sürekli iş yerindeyim, eve sadece akşam geliyorum, yemek yiyorum, bir daha işe gidiyorum ama evde vakit geçirince evdeki şeyleri anlıyorsun. (K7, Uluslararası Strateji Geliştirme Uzman Yardımcısı, Kadın, 26 yaşında, Bekar)

Bu duvarda birkaç yerin delik olması bir sorun değildi, hani kapının altındaki eşikte boşluk olması. Mesela orayı doldurdum. Evde çalışınca biraz daha günlük hayatta sadece onları görüyorum. Çok daha fazla dikkat çekiyor. Evde çok daha fazla zaman geçirdiğim için bu biraz daha fazla rahatsızlık vermeye başladı. Ama sanırım genel olarak da böyle bir eğilim var. Yani bu küçük tadilatları yapmak üzere nalburiyeye gittiğimde benim gibi oraya gelmiş birkaç insanla sohbet ettim. Hani insanlar evden çalıştıklarında, sanki evde kaldıklarında bu tür şeylere daha çok takıldılar. Gözlerine batmaya başladı küçük sorunlar. (K2, Uluslararası Strateji Geliştirme Uzman Yardımcısı, Erkek, 25 yaşında, Bekar)

İster istemez, sürekli evin içinde vakit geçirince göze bir şeyler batıyor. Yani dışarda sosyal olmadığımız için, yani dışarıya çok çıkamadığımız için evi iyileştirmeye çalışıyoruz. İşte şuraya şunu alalım, bunu alalım. O açıdan değişiklikler oldu. (K14, Yazılım Mühendisi, Erkek, 26 yaşında, Bekar)

Eve gelince mesela odama eskiden o kadar dikkat etmiyordum. Odam eskiye nazaran çok daha düzenli. Eskiden bir şeyleri yığardım masanın üstüne

falan; annem kızardı. Sonra ben zaten görmediğim için, evde olmadığım için hiç umursamıyordum ama eve döndükten sonra ikinci ay falan olması lazım her şey gözüme batmaya başladı. Her yeri düzenledim ve annemle babamla konuşuyoruz: artık hep düzenli mesela hiç dağıtmıyorum. Çünkü benim yaşam alanım burası olduğu için her zaman düzenli oluyor. (K5, İK İş Geliştirme Şefi, Kadın, 30 yaşında, Bekar)

Evler genellikle estetik yargılara göre dizayn edilmekteydi ama evden çalışmaya başlayan katılımcılar işlevselliği geri planda bırakmış olduklarını ve şimdi buna yöneldiklerini belirtmişlerdir.

Kesinlikle hem onu es geçiyoruz hem de şey daha rahat ve konforlu evler çok fazla yapmamışız onu fark ediyoruz. Yani biraz görselliğe önem vermiştim çünkü evin içinde çok zaman geçirmiyorduk. Hani akşam yatmaya geliyorduk, salonda biraz oturuyorduk, sonra yatak odasına geçiyorduk. Ama sürekli evin içinde olduğun zaman onun farkına varıyorsun. Aslında ne kadar sadece görsel olarak bazı şeyleri yaptığını, konforlu olmadığını fark ediyorsun. (K10, Müşteri Hesap Uzmanı, Kadın, Bekar)

Evde geçirilen zaman artınca evin bölümlerinin kullanım sıklığı da değişim göstermiştir. Örneğin balkonda geçirilen zaman artmıştır. Balkon bir nevi dış dünyayla temas edilen bir alana dönmüştür.

Balkonda da vakit geçirme durumu artınca balkona da bir masa aldık daha şey olması için orayı da bir yaşam alanı olarak oluşturduk aslında. (K6, Endüstri Mühendisi, Kadın, 27 yaşında, Evli)

Evler bireylerin en mahrem alanlarıdır. Evden çalışmayla birlikte bu mahrem alan belirli ölçülerde esnemiştir. Bilgisayar ekranlarının merceğinin kapsadığı alan dışına sığınmıştır. Her ne kadar kamusala açılmış olsa da yine de bireyler

mahremiyetlerini belirli noktalarda korumaya çalışmaktadırlar. Görüşmeciler izledikleri yolları aşağıdaki gibi paylaşmışlardır:

Şöyle bir şey, arkanızda olan herhangi bir resimle karşı taraftan bakan insan kafasında belki farklı şeylerde teori üretiyor olabilir gerek iyi anlamda gerek kötü anlamda. Dolayısıyla burası kişisel yaşam alanım aslında. Hani iş anlamında da neticede herkese yakınlık ölçütünüz bir değil. Karşıya direk açık vermeden kendinizi en düz ve sade şekilde yansıtmamanın daha sağlıklı olabileceğini düşünüyorum. (K11, Arge Yöneticisi, Kadın, 31 yaşında, Evli)

Kendim bireysel çalışırken yine laptopu alıp koltuğun üstünde rahat rahat kendime bir ortam sağlayabiliyorum ama toplantılarım olduğunda daha profesyonel ve daha ciddi bir ortam oluşturmak için masaya ve sandalyeye geçişlerim oldu tabi ki. (K12, Sağlık Emniyet Çevre ve Kalite Sorumlusu, Kadın, 31 yaşında, Evli)

Ekran arka planı. (Gülme) Ekran arka planı çünkü etraf bazen şey olabiliyor. Çünkü tam şeyin karşısında kapının arkasında bir şeyler asılı oluyor falan, hani onlar daha güzel dursun diye farklı temalarda arka plan koyuyorum. Her zaman kamerayı açmıyorum mesela. Bazı toplantılarda, önemli toplantılarda açıyorum. Öyle zorunlu tutulmuyor kamera konusu. Toplu büyük toplantılarda ya da katılımcı olarak katılacağım toplantılarda daha çok açıyorum, her zaman değil, biraz daha duruma göre. (...) Biraz daha özel, özel mahremiyet açısından. Evin içindeki her şeyi paylaşmamak adına. (K6, Endüstri Mühendisi, Kadın, 27 yaşında, Evli)

Ev bireylerin kapısını kapatıp her şeyi sokak kapısının arkasında bıraktığı, tüm takındıkları rollerden sıyrıldığı yerdir. Bu sebeple evde en rahat olunan şekilde

davranılır. Fakat ev içinde “ev haliyle” olmanın yeni sınırları belirlenmiştir. Katılımcıların bu çerçevedeki paylaşımları aşağıdaki gibidir.

Ev halinde gözükmek istemedim. Daha profesyonel olduğumuzu, o an orada çalıştığımızı belirtmek için. Çünkü tabi ki dediğiniz gibi normalde hani tüm gün denetlerken şimdi sadece orada görünce de orda çok daha böyle pijamalarla oturmanın hoş olmayacağını düşündüğüm için (Gülme) daha resmi olsun diye. (K4, Mimar, Kadın, 26 yaşında, Bekar)

Evlerin pencereleri dışarıya doğru açılmaktadır. Birey istediğinde dışarıyı görebilmektedir. Oysaki artık zorunlu olarak açılan kameralar, evin içine doğru açılan bir pencere niteliğine bürünmüştür. Bu pencere açıldığında da birey bir sahneye çıkar gibi hazırlanıp kendisini, olmak veyahut sergilemek istediği kimliği sunmaktadır.

Benim kitaplık gibi gözüken dolabımda aslında tamamen lego oyuncaklar ve elektronik hobilerle yaptığım malzemeler, devreler vardı. Dolayısıyla bunlar beni yansıttığı için toplantıda bunların görünmesini çok istedim açıkçası. Bunlar benim kişiliğimi oluşturan şeyler. Sevdiğim bilişim malzemeleri orada, onlarla ilgili kitaplar orada, ödüller başarılarım onlar da orada sergileniyor. Çok düzenli değil ama dikkatlice bakıldığında ne işle iştigal ettiğim, nelerle ilgilendiğimi, nelerden memnun olduğum yani benim kim olduğum ile ilgili birtakım sembolik sergilemeler var. (K8, Bilgi Teknolojileri Müdürü, Erkek, 43 yaşında, Evli)

3.2.7. Evden Çalışma ile Birlikte Evin İlişkiler Üzerinden Deneyimi

Bireylerin içinde bulunduğu her alanda rolleri çerçevesinde yerine getirmesi gereken görev ve sorumlulukları olmuştur. Evin de kendine has gerektirdiği sorumluluklar ve görevler vardır. Evli katılımcılarımızdan biri ofiste çalışırken bu görevleri eşiyle birlikte ortak yerine getirirken, eşlerden birinin evden çalışmaya

başladığı durumlarda evin işleriyle evde çalışan kişi daha fazla ilgilenme durumunda olduğunu paylaşmıştır.

Ya biz evlendikten bir sene sonra evden çalışmaya başladım. İlk etapta ben de çalıştığım için evin sorumlulukları birazcık daha iki kişideydi. Ben evden çalışmaya başladıktan sonra, hep böyle söylenirim zaten (Gülme) ev hanımlığı modu da geldi biraz. Çünkü zaten sen evdesin, evin işi birazcık daha bana kaldı gibi oldu. Yani bende de şey oluyor; evet zaten o dışarda, şeyi düşünüyorum ben de o kadar trafiğe girdiğimde, o kadar yola girdiğimde ben de iş yapmak istemiyorum. Biraz daha empati kurarak ben üstlendim aslında evin daha çok süreçlerini. Birazcık daha bölüşülmüş iş, evde olan kişiye kaldı diyebilirim yani. (...) Daha çok yemek yapmaya başladım. (Gülme) (K6, Endüstri Mühendisi, Kadın, 27 yaşında, Evli)

Hayatın her noktasında olduğu gibi iş hayatında da çalışanların sinirlendiği, kızdığı, stresli olduğu, moralinin bozuk olduğu anlar söz konusudur. Eve geldiklerinde bu anlardan sıyrılmak, huzurlu vakit geçirmek istemektedirler. Ama evden çalışma ile bu anlar evlerin içine de dâhil olmuştur. Bu sebeple ister istemez katılımcıların aynı evi paylaştıkları aile üyeleri de bu durumdan etkilenmektedir.

Şöyle yansıyor, mesela bugün yapmak istemediğim birisine bir şey yapmam gerekiyor. Birini aramam gerekiyor. Görüşmek istemediğim bir insan, yani günlük hayatta işte olsa iş ortamında bunu o ortamda yapıp bitirirsin, eve geldiğinde rahatlarsın. Ben burada onu daha geç aramak için kafamı yastıkların arasına sokup bir süre bekliyorum, düşünüyorum. Ya bu bir stres, yani sürekli onu arayacağım stresi oldu. Dün de arayacaktım, dün aramadım, bugüne erteledim böyle bir hata. İşte sanki o işin icabıymış gibi; o gün giydiğimiz kıyafetle, bulunduğumuz mekânla iş icabı yapılması gereken şeyler, evde daha büyük bir strese dönüşüyor gibi. (K2, Uluslararası Strateji Geliştirme Uzman Yardımcısı, Erkek, 25 yaşında, Bekar)

Açıkçası yansıtmamaya çalışıyoruz. Özellikle buna önem gösteriyoruz. Fakat yani normalde işte yaşadığımız bir sıkıntıyı işyerinde çözerken o andaki yaşadığımız stresin belki 1 saat sonra bitecekken evde bu stresi yaşadığımızda o bir saat içerisinde bitecek olan olay da dahi olsa bir şekilde görüştüğümüz aile fertlerine yansıyor. Bu stresi normalde bizde işte çalışırken görmediği stresi evde direkt yüzümüzden daha iyi anlayabiliyor ya da telefon konuşmalarımızdan. O yüzden onları da çok olumsuz etkiliyor. (K9, Teknik Satış Mühendisi, Erkek, 30 yaşında, Bekar)

Anlık stresimi yansıttığım olabiliyor. Yani o anda bir şey bakıyorum, bir sorun var çözmeye çalışıyorum; işte oğlum ya da kızım gelip hani ısrarla bir şey söylediğinde falan bazen sinirlendiğim oluyor. “Bir gider misiniz, işim var.” falan gibi anlık streslerimi yansıttığım oldu ama genel olarak böyle kafamda bir şey büyütüp evde mutsuz gezmek falan öyle bir durum olmadı. (K13, Avukat, Kadın, 39 yaşında, Evli)

Yolunda gitmeyen bir veri, hedefler tutmayınca, istediği gibi ekibinin hedefleri olmayınca eşim agresifleşiyor, ben de öyle agresifleşiyorum. İster istemez yansıyor bu birbirimize. Yani şey o biliyor ki B'ın şirketle ilgili sorunları var veya ben biliyorum ama yine tahammül edemiyoruz. Yani diyorum “Asma yüzünü, yapacak bir şey yok”. Yani yansıyor ister istemez. Mesela mesai saatleri içerisinde takım üyesiyle tartışması, konuşmasında; “Sakin ol, bağırma, ben de çalışıyorum” diyorsun. (K1, Takım Lideri, Kadın, 32 yaşında, Evli)*

Kamusal hayatın parçası olan işin özel hayatın merkezi olan eve girmesi evdeki ilişkilerde birtakım değişimler yarattığı gözlenmiştir. Çünkü, işin eve dâhil olması ile birlikte işin eşlikçisi olan stres de evin içerisine girmiştir. Bireyler çalışma esnasındaki duygu değişimlerini uzun süreli olmamak kaydıyla evdeki aile üyelerine yansıttıklarını

belirtmişlerdir. Aynı zamanda birey her girdiği ortamdaki rolüne bürünür. Bu nedenle ev üyeleri artık bireylerin iş hayatındaki rolleriyle de karşılaşır. Bir katılımcımız şu sözleri bunu destekler niteliktedir;

Ne iş yaptığımı öğrenmiş oldular; çünkü ister istemez toplantılardaki konuşmalarına, hareketlerime şahit oldular. Daha önce iş yerinde beni gözlemleme fırsatı olmamıştı. Direkt olmasa da babamın bir yorumunu duydum. “B çok sinirliymiş.” dedi. İş hayatının getirdiği bazı durumlar olabiliyor. Bazı toplantılar toz pembe ve güneş açmış bir ortam olamayabiliyor. Görmemişti beni hiç çalışırken, ilk defa gördü. Annem de keza aynı şekilde, eşim de öyle.* (K8, Bilgi Teknolojileri Müdürü, Erkek, 43 yaşında, Evli)

Evden çalışan ve çalışmayan birinin aynı anda evde olması her iki tarafı da etkilemiştir. Çünkü bu bireylerin ev deneyimleri farklı bir temel üzerinde inşa edilmektedir. Katılımcılardan birinin yaşadıkları aşağıdaki gibidir.

Bu durum tabii etkiledi. Şöyle söyleyebilirim, 3 kişi aynı anda home ofis çalıştığımız için en çok annemi etkiledi. Çünkü biliyorsunuz normalde 3 kişi aynı anda dışarıdayken ve annemin evde tekken yaptığı normal standart günlük şeyler olsun, temizlikten tutun televizyon izlemeye ya da kendine vakit ayırmaya. Aynı anda 4 kişinin evde olması ve üçünün home ofis olması sabah daha fazla kahvaltı hazırlamasına, daha fazla iş yapmasına, temizliğini rahat yapamamasına, akşam yemeği hazırlığını öğlenden düşünmesine ya da öğlen yemeğini sabahdan düşünmesine neden oldu. Hani bizi değil de evde kalan ve çalışmayan kişileri çok daha olumsuz etkiledi diyebilirim. (K9, Teknik Satış Mühendisi, Erkek, 30 yaşında, Bekar)

Bireyler birçok role sahiptir. Evde anne, baba, çocuk, kardeş, eş iken çalışma hayatında bir çalışan rolünü taşımaktadır. Evden çalışmayla birlikte çalışan rolü de evin içerisine dâhil olmaktadır. Katılımcılar bu durumun zorlayıcılığı ile ilgili deneyimlerini aşağıdaki gibi paylaşmıştır:

Yansıyor tabii. Yani örnek veriyorum, toplantıya girdiniz ya da bir şey olduğu şeyle ilgili gerildiniz, orada işte yani anneniz diyor ki “Akşama ne yemek yapayım?” Benim o anki derdim o değil. Benim başka sorunun olduğu için orada bazen ister istemez, kırıcı olduğumuz noktalar da oluyor, olmuyor değil. Böyle bir dezavantajı maalesef var. (K10, Müşteri Hesap Uzmanı, Kadın, 35 yaşında, Bekar)

Tabii iş yokken evde yaptığımız bir muhabbet, 5 dakikalık 10 dakikalık muhabbet bile daha net bir şekilde ilerlerken hani annem bana bir soru sorduğunda mesela ben isteyken aklım onu bir dakika içinde belki cevaplamayabiliyorum, duymayabiliyorum. Hani o tarz ikili ilişkiler, konuşmalar, münasebetler daha da zor olmaya başladı. Bir yandan o iş yapmayan kişiye cevap vermeye çalışırken bir yandan da işini yürütmeye çalışıyorsunuz. O tarz sıkıntılar oldu diyebilirim. (K9, Teknik Satış Mühendisi, Erkek, 30 yaşında, Bekar)

Daha önce evden çalışma deneyimi yaşamamış ev üyelerinin evden çalışma düzenine vakıf olmamaları dolayısıyla katılımcıların o rollerini kabullenmeleri, algılamaları vakit almaktadır.

En zor olanlardan biri şu olabilir; evde olduğumda genelde çalışan değil, öğrenci falan üniversitedeyken. Şimdi o dediğin ikinci rolümün olmasını annem kabul etmiyor. Tabii orada oturuyorsun, çalışmıyorsun orada. (Gülme) Al meyve ye, falan öyle. Hani iyi yönleri de var, evet ama o an çalıştığımı kabul etmediği için benimle konuşuyor, işte evdeki televizyon açık. Bir yandan Esra Erol’daki olayı çözmeye çalışıyorum, bir yandan excel doldurmaya çalışıyorum falan; böyle o roller birazcık karışıyor. Çalıştığımı inandıramamak diye şey var yani bence. Telefonda konuştuğum akrabalarım da “Ne zaman arasak çalışıyorum diyorsun.” diyor; yani çalışıyorum çünkü. Bilgisayar başında torna sıkıyorum ama çalışıyorum burada; bilgisayar

başında bir şey yapmaya çalışıyorum, araştırıyorum. Düşük tonda, düşük viteste de olsa bir çalışma halindeyim. Genel olarak inandırıcılığı aile aynı evdeyse hele daha çok oluyor. (K2, Uluslararası Strateji Geliştirme Uzman Yardımcısı, Erkek, 25 yaşında, Bekar)

Şöyle söyleyeyim yakın zamanda yaşadığım bir örnek, yani mesela evde bir iş oluyor ve benim yardım etmemi istedi. Atıyorum eşyaların toplanması ve benim mesai saatim içinde işte kapıyı açıp işte gelip “Bana yardım et.” diyor. Hâlbuki ben o sürede onu yapamam. Şu an benim ofiste olduğum gibi düşünmesi gerekiyor ama evde olduğum için doğal olarak yardım et ya da şunu sen yap diyor ve sonra benim iş saatim kayıyor. Şimdi de akşam çalışmam gerekiyor yani. Beni çok yoran bir şeye dönüşüyor; gün böyle iş ev, iş ev şeklinde garip bir şeye dönüşüyor. (K4, Mimar, Kadın, 26 yaşında, Bekar)

Ben evden çalışıyorum ama evde değilim yani evdeyim gibi aslında ama yardım edemiyorum. İşte o zaman evde olmamızın hiçbir anlamı yok. Mesela birkaç gün tüm gün toplantıda oldum evde; böyle olunca çocuk da şey oluyor, babam evde ama ilgilenmiyor, benle oynamıyor gibi oluyor. Öyle olunca daha sıkıntılı bir durum oluyor. Yani o yüzden işte uzun toplantı olacağı zaman şirkete gidiyorum. (K3, Yazılım Uzmanı, Erkek, 30 Yaşında, Evli)

Ofis ortamında çalışan bireyler gün içerisinde vakitlerinin çoğunu evden uzakta geçirmektedir. Bu sebeple mesai sonrasında akşamları kısıtlı bir zamanı aileleriyle değerlendirebilmektedirler. Katılımcılar evden çalışmayla birlikte aile üyeleriyle daha fazla vakit geçirme şansı bulduklarını ifade etmişlerdir.

Özellikle ev halinde eşimle paylaşımlarımız arttı pozitif anlamda, o anlamda çok mutluyum. Birbirimizi daha iyi tanıma fırsatı bulduk. Çünkü normal ofis çalışma düzeninde kim ne derse desin evli de olsanız, anne

babanızın yanında da kalsanız görüştüğünüz günlük süre 2 saati, 3 saati geçmez; sabah yarım saat, akşam da 1-2 saat gibi düşünürsek. Bu evden çalışma dönemiyle beraber biz neredeyse uyanık kaldığımız tüm zamanımızı beraber geçirdik. Yine bulunduğum konumum ve iş durumu itibariyle günde çok az çalıştığımı düşünürsek, geri kalan tüm zamanlarda hep paylaşım yapma fırsatı buldum. Bunların pozitif yansıması oldu. En azından kendi adıma böyle söyleyebilirim. (K8, Bilgi Teknolojileri Müdürü, Erkek, 43 yaşında, Evli)

Onun dışında aileyle hani daha çok vakit geçiriyorum. Bu da daha iyi. Zaten eskiden şey değil, ben 5 yıl mesela 4 üniversitede, 1 yıl da çalıştım; hep dışarıdaydım. 5 yıl sonra direkt eve, ailemin yanına geçtim; daha çok motive etti. Onun dışında evle ilgili sorunlar olunca, aksaklıklar olunca direkt müdahale edebiliyoruz. Direkt zaten evin içindeyiz. Gün içinde işimiz olmadığı vakit alışveriş olsun, herhangi bir ihtiyaç olsun gün içinde halledilebilir. (K14, Yazılım Mühendisi, Erkek, 26 yaşında, Bekar)

Ben kızımın gelişimini, büyümesini kaçırdım diye düşünüyordum. Kaçırmadım, tabi daha önce nasıldı bilmiyorum olmadığı için. (Gülme) Eşimin doğumuyla beraber başladım gibi uzak çalışmaya. (K3, Yazılım Uzmanı, Erkek, Evli)

Eşlerin ikisi de evden çalıştığı durumlarda bir nevi eşler de yeni bir kimlik kazanarak birbirlerine iş arkadaşı olmuştur.

Her gün beraber bilgisayarı açıyoruz. Sabah 8’de açıyoruz “Kolay gelsin ile başlıyoruz”, akşam “Ne yorucu bir gündü” diye kapatıyoruz. Bazen ikimizin de telefonları aynı anda çalıyor. O da aynı departmanda lojistikte çalışıyor. (K15, Satın Alma Sorumlusu, 33 yaşında, Erkek, Evli)

Aslında gün içinde çok yoğun geçtiği için çaktığı zamanlar çok az da olduğundan, belki belirtmekte fayda var, uzun soluklu birlikte tabii ki çok vakit geçiremedik çok fazla gün içinde. Farklı odalarda birbirimizi görmediğimiz anlarımız çok oldu ama işte onun harici belki iş anlamında ve yani yaptığımız, uyguladığınız, çalıştığımız şeylerde birbirimizle fikir alışverişi faydalı oldu. Veya onun haricinde dediğim gibi bir iş arkadaşının da destek olduğu gibi bir kahve içmeye kalkarken “Sen de kahve ister misin?” diye sana bir kahve getiriyor olması vesaire gibi böyle fiziki ve manevi duyguları gayet keyifli. (K11, Arge Yöneticisi, Kadın, 31 yaşında, Evli)

3.2.8. Evden Çalışmanın Zorlukları: “Kaçacak bir yerin olmuyor; zaten evin iş oluyor”

Katılımcılar evden çalışma sisteminde ev ve iş arasındaki ayrımın sınırlarının ortadan kalktığını beyan etmiştir. Ofis ortamında çalışırken iş ile ilgili çalışma eylemleri belirli bir zaman ve mekân ile sınırlanmaktaydı. Oysaki bu çalışma sisteminde ellerindeki telefon, bilgisayar gibi araç gereçler işlerin sürdürülmesini sağladığı gibi bireyleri her an her yerde ulaşılabilir kılmıştır. Katılımcıların bir kısmı bu durumu olumsuz olarak nitelendirmiştir. Konu ile ilgili paylaşımları aşağıdaki gibidir.

Artık gerçekten ev iş hiç ayrımı kalmadığı için, zaten her an ulaşılabilir gibi bir şeyde olduğu için zaten hep öyle denmişti, hani “Size her an ulaşabilmeliyiz arkadaşlar.” denmişti... Normalde ofisten eve gelince ben işle ilgili şeyimi bırakıyordum. Zaten yorgun oluyorsun. Yemekte bir şey yok, ne yapıyorsam yapıyordum. Ama şu an gerçekten o ayrım neredeyse hiç olmadığı için, sürekli işteymişim gibi oluyor biraz. (Gülme.) (K7, Uluslararası Strateji Geliştirme Uzman Yardımcısı, Kadın, 26 yaşında, Bekar)

Postfordist dönemde iş ilişkileri bilgisayar ekranları üzerinden yürütülmektedir. Bu sebeple bilgisayar ekranları kapatılıp ofisten çıkıldığı anda bu

ilişki kesilmiş olmaktadır. Lakin evden çalışma deneyiminde bilgisayarların evde olması sebebiyle tam bir kopuş, uzaklaşma gerçekleşmemektedir. Bu durum bireyler tarafından bir dezavantaj olarak değerlendirilmiştir.

Şu biraz kötü oldu; akşamları da bakar oldum maillere, hafta sonu da bakar oldum. Yani bu saatleri çok kontrol altına alamaz oldum. Örneğin sabah geç kalktım diye yeri geldi akşam da açıp baktım, hafta sonunda baktım. Biraz o mesai kavramı çok kalmadı (...) Yani biraz mesai kavramını yitirdim diyebilirim. Öyle dezavantajı oldu. (K13, Avukat, Kadın, 39 yaşında, Evli)

Gündelik hayatta daha çok çalışıyorum, gerçekten anlaşılmasa bile işe daha çok vakit ayırıyorum ve kendime çok daha az vakit ayırıyorum. Normalde zaten rahat değiliz tam tersi olması beklenirken ya da insanlar çok da çalışmıyorlar diye beklerken aslında tam tersi oluyor, çok daha fazla işe yoğunlaşıyorum. Kendi çalışmak istediğim başka alanlara vakit ayıramadım evden çalışmaya başladığımdan beri. (...) Çünkü biliyorum işte o gün bitirmem gereken bir iş var. O bitmeden başka şeye vakit ayırırsam o iş hem yetişmeyecek hem vicdan azabı duyacağım böyle şeyler oluyor. (K7, Uluslararası Strateji Geliştirme Uzman Yardımcısı, Kadın, 26 yaşında, Bekar)

Katılımcılardan biri yukarıda belirtilen dezavantajın diğer yandan sağladığı avantajlar sebebiyle göz ardı edilebilir olduğunu söylemiştir.

Mesela şirkette akşam 6'da çıkıyorsam bilgisayarımı kapatıyorum, çıkıp gidiyorum. 6'dan sonra birileri bir şey istese de yapamam çünkü bilgisayar orada. Ama burada evde olduğumuz için hani böyle bir iş var, bunu halletmemiz lazım. Bazen akşamları mesai uzayabiliyor. Böyle bir dezavantajı var ama bu da işte karşılıklı. Win win şeyine göz ardı ediliyor. (K14, Yazılım Mühendisi, Erkek, 26 yaşında, Bekar)

Evden çalışmayla birlikte bireyler evin belirli alanlarını çalışma alanı olarak kullanmaya başlamışlardır. Evden çalışma öncesinde farklı anlamları olan odalara şimdi yeni anlamlar da yüklenmiştir. Katılımcı bu durumun kendisini zorladığından bahsetmiştir.

Kendi odanız olduğu için o odayı da yıllardır daha çok dinlenme maksatlı kullandığım için çalışma şeyi yapamıyorum. Sabah mesaiye başlamak özellikle çok zor oluyordu benim için. (K4, Mimar, Kadın, 26 yaşında, Bekar)

Katılımcılardan biri, tek bir alana birçok alanın yaşamını sığdırmaya çalışmanın etkilerinden bahsetmiştir. Bu durum psikolojik anlamda bireyleri bunaltabilmektedir.

Hepsi bir arada olduğu için çok bunaltıcı bence yani. Bazen ofise gitmek de, dışarı çıkmanın verdiği hazırlanma o daha da iyi olabilir. Sürekli aynı kıyafetler aynı gün içinde sürekli bu şekilde siz o yüzden kötü bence. (K4, Mimar, Kadın, 26 yaşında, Bekar)

Evden çalışmanın manevi yönde etkileri olduğu gibi bir takım maddi etkileri de olmuştur. Günün büyük kısmını ofislerde geçiren çalışanların elektrik, internet, temizlik, öğle yemeği gibi ihtiyaçları şirket tarafından karşılanmaktadır. Bu sebeple evden çalışmayla birlikte ev giderlerinde maddi yönde bir artış yaşanmıştır. Bu artışlar dezavantaj olarak değerlendirilmektedir. Konuyla ilgili katılımcıların ifadeleri şöyledir:

Dezavantajları neler? Şöyle bir şey var ofiste öğle yemeği vardı, internet vardı, elektrik, su, ısınma; tabi ki bunların hepsini şirket karşılıyordu. Ama evdeyiz ve şu anda bunların hepsini biz karşılıyoruz. Bu da artı bir gider olarak. Çünkü evde olduğunuz için daha fazla yiyorsunuz. Canınız bir şeyler istiyor, onları atıştırıyorsunuz falan. Bu konularda da şu ana kadar yardım

olmadığı için, dezavantajları bunlar. (K10, Müşteri Hesap Uzmanı, Kadın, 35 yaşında, Bekar)

Ama artık sürekli evdeyiz, maddi olarak da hayatımızda birçok şey değişti. Daha çok elektrik faturası ödüyoruz, daha çok market alışverişi yapıyoruz, daha çok su parası ödüyoruz ve doğalgaz. Çünkü artık evdeyiz, sürekli evdeyiz. Daha çok temizlik yapıyoruz. Masraflarımız çoğaldı tabii. (K1, Takım Lideri, Kadın, 32 yaşında, Evli)

İşte evdeki giderlerimiz arttı. Elektrik, doğalgaz hepsi arttı. Eskiden daha uygun internet paketi kullanırken internet paketimi değiştirdim. İşte daha yüksek internet paketi aldığım için internet bedelim de arttı. Evdeki mutfak harcamaları arttı. (K15, Satın Alma Sorumlusu, 33 yaşında, Erkek, Evli)

Evde geçirilen vakit arttıkça temizlik, yemek yapmak gibi eylemler de daha fazla yapılmaya başlanmıştır. Bu hususta katılımcıların evdeki iş yükü de artmıştır. Katılımcılar bu yöndeki deneyimlerini aşağıdaki gibi paylaşmıştır.

Dezavantajları evdeki görünmez ev işinin giderek artması ve görünmemeye devam etmesi. (Gülme) Benden sürekli iş istendiğinde hani bu çocuğun yemek yapması lazım, bu çocuğun evi temizlemesi lazım falan gibi şeyler söyleyesim geliyor. (Gülme) Evde yaşayınca daha da artıyor. Yani onu beklemez insan, evde yaşayan zaten her şeyi yaparsın falan gibi düşünür ama öyle değil. Evde olunca her dakika yemek yapman lazım. Ofiste en azından bir öğle yemeği yemiş oluyorsunuz. Bu bence en büyük dezavantajı, evin işinin artmış olması. (K2, Uluslararası Strateji Geliştirme Uzman Yardımcısı, Erkek, 25 yaşında, Bekar)

Şöyle eskiden çok evde olmadığımız için haftada iki defa elektrik süpürgesi ya da bir defa yetiyordu. Şimdi havaların ısınmasıyla cam da daha fazla açıyoruz. Bu sayı 2'ye, 3'e çıkmaya başladı. Ben mesela bazen öğle aralarında elektrik süpürgesi tutuyorum hemen. Çünkü toz olmaya başlıyor. Eskiden ev kapalıydı. Sabah bir çıkıyor, akşam geliyorduk. Şimdi içeride sürekli hayat olunca, tozlanma da oluyor. Ve hafta sonu daha büyük temizlik yapıyoruz ama hafta içi de o elektrik süpürgesi çalışmaya başladı. (K15, Satın Alma Sorumlusu, Erkek, 33 yaşında, Evli)

Kendi öğlen yemeğinizi kendiniz hazırlıyorsunuz, en çok dezavantajı o. (Gülme) İşyerinde kalabalıkla yemek yiyebiliyorsunuz veya her gün farklı farklı yemekler oluyor. Evde öğle yemeği, akşam yemeğinden ne varsa onu yiyebiliyorsunuz veya yeni bir şey pişirmek için vaktiniz yoksa sandviç yemek zorundasınız. Bence en büyük dezavantajı o. (K12, Sağlık Emniyet Çevre ve Kalite Sorumlusu, Kadın, 31 yaşında, Evli)

Ofiste daha hazırcıydık. Yemeğimizi yapan şirkette birileri vardı, çayımızı demleyen birileri vardı. Önümüzde sürekli bizi mutlu etmek için çalışan birileri vardı açıkçası, temizliğimizi yapan. Ama şimdi kahvaltı yapıyorsun, orası toplanması gerekiyor. Saat 12'ye geliyor, acıkacaksın yemek yapman lazım. Yani evli de olmayabilirsin acıkacaksın, bunun medeni durumla bir ilgisi yok. Sonra çay içme ihtiyacı duyuyorsun, çünkü sürekli konuşuyorsun boğazın koruyor. Ilık bir şeyler içmen gerekiyor, boğazını rahatlatman gerekiyor. Artık daha çok çalışıyorsun, hem evde çalışıyorsun hem işte. (K1, Takım Lideri, Kadın, 32 yaşında, Evli)

Evden çalışma sisteminde işe yeni başlayan bireylerin işe adapte olmaları, konu ile ilgili tecrübe kazanmaları belirli ölçülerde zorlaşmaktadır. Çünkü, gelişimlerini ve adaptasyonlarını destekleyecek iş arkadaşlarıyla sadece sanal mecralarda iletişim

kurabilmektedir. Hem destek alan kişi hem de destek veren kişinin bakış açısına göre bu durum bazı dezavantajlar taşımaktadır.

Bence olumsuz etkisi vardı. Özellikle ben büyük bir şirkette çalışıyorum ve ben yeni girdiğim için daha tecrübesiz olduğum için insanlarla kaynaşmak daha zor oldu. Yani onların çok oturmuş bir sistemi vardı. Benim ona dahil olmam evden çalışırken online toplantılarda benim için zordu. Çünkü çalışırken yanımda bana gösterecek biri yoktu. Telefonda sürekli soru sorabiliyordum ya da zoom şeklinde görüşmeleri yapıyorduk ama yine de ofiste başlasaydım çok daha iyi olacağını düşünüyorum. Yeni başladığım için o şekilde, belki uzun süre orada çalışsam bu kadar olumsuz etkilenmezdim. (K4, Mimar, Kadın, 26 yaşında, Bekar)

Dezavantajları düşündüğümüz zaman da işte birazcık daha görsel iletişimde birebir, yüz yüze iletişimde olmanın iş çözerken bir şeyler yaparken daha fazla etkili. Biz birbirimizi tanıyarak bir anda uzaklaştık ve birbirimizi karakterlerini biliyorduk ve uzaktan yine aynı şekilde devam edebildik. Ama mesela yeni başlayan arkadaşlarımız oldu bu süreçte, yüz yüze daha bugün görüştüğüm arkadaşlarımız vardı. Yani, yüz yüze grşemediğimiz arkadaşlarımız da oldu. Mesela onların adapte olması biraz daha zordu. O yüzden gerçekten insanların birbirini görerek çalışması o yönden çok iyi. (K6, Endüstri Mühendisi, Kadın, 27 yaşında, Evli)

Bizim yazılım geliştirmede junior dediğimiz, işe yeni başlayan arkadaşların gelişimi için yanlarında bir deneyimli kişinin olması gerekiyor. Öyle bir durumda junior çalışanların gelişimi bence yavaşladı ve aksadı açıkçası. Çünkü yan yana çalışma işte herhangi bir sıkıntı olduğunda hemen gidip sorup öğrenmeyi sağlıyor. (...) Sonuçta birinin gelişimi bazen benim, bazen başkasının sorumluluğunda. O yüzden mesela ben önceki haftalarda

yarım gün şirkete gitmeye çalışıyordum. Bir arkadaşla beraber çalışıyorduk. Çünkü uzaktan olmuyor. (K3, Yazılım Uzmanı, Erkek, 30 Yaşında, Evli)

İnsan dediğimiz varlık, doğasında sosyalliği bulundurmaktadır. Bu sebeple başkalarıyla iletişim kurmaya ihtiyaç duymaktadır. Katılımcılar evden çalışma süresince sosyalleşebilmenin eksikliğini duyduklarını dile getirmişlerdir. Çünkü ofis ortamları da bu sosyalliği besleyen alanlardan bir tanesidir. Ofiste çalıştıkları döneme göre sosyal ilişkilerinin azalmasını olumsuz bir durum olarak değerlendirmektedirler. İş hayatlarındaki sosyalliklerini geri kazanabilmek adına haftanın birkaç günü ofise gidip birkaç günü evde çalışmayı tercih etmektedirler.

Bugün şirkete gittim, uzun bir aradan sonra bir deneme amaçlı işteydik. Gerçekten herkeste şey vardı, yani insan görmeyi özlemişiz olayı vardı. Ben de böyle tek başıma olmam çok güzel, hani bir yerden sonra o tek başına olma hissi de biraz insanı rahatsız ediyor. İnsan görmek, iletişimde olmak, sosyal bir şey bulmak gerçekten çok değerli. Bu süreçte onun şeyini de çok net anladık ama yine de ortası olsa güzel olur. Herkes “2 gün şirkete gelsek, 3 gün evde olsak iyi olur” falan öyle bir konuşuyoruz. (K6, Endüstri Mühendisi, Kadın, 27 yaşında, Evli)

Ofise gittiğimizde evet o verimsiz bir zaman var ama o da bir sosyallik katıyor yani. İnsan bir sosyal ortamdan mahrum kalmış oluyor. Onun dışında yani en büyük eksisi o. İnsanın bir sosyal ortamdan mahrum kalması uzaktan çalışmayla. (K3, Yazılım Uzmanı, Erkek, 30 Yaşında, Evli)

Tabi iş anlamındaki sosyal hayatının olmaması dezavantajlardan. Çünkü nihai olarak insan faktörü bir yerde haklı olarak insanın birbirine ihtiyacı oluyor, desteğe ihtiyacı oluyor. Bazı işlerde sadece gerçekten hani bir mailleşme veya bir toplantıda bile görüntüyü açma bunların böyle kendince

bence minimal büyük etkileri var, önemli konular. Çünkü insan bir yerde bence gerçekten tamamen ruhsuzlaşmak belki ağır bir kelime olabilir ama bir yerde gerçekten böyle artık o tamamen o teknik bakış açısıyla hissizleşmeye başlayabiliyor. Dolayısıyla tabii orada onu kaybettiği zaman belki biraz daha sertleşme, biraz daha böyle kutuplaşma gibi etkiler devreye girebilir. Bunları kaybetmemek adına, yani insani özellikleri, insani ilişkileri aslında biraz bitirmemek adına o anlamda bence de evet, biraz daha insanların birbirini görmeye, manevi destek hissetmeye ihtiyaçları var. Hepimizin var. Dezavantaj olarak sanırım ki bunu söyleyebilirim. (K11, Arge Yöneticisi, Kadın, 31 yaşında, Evli)

Dijitalleşme her alana yayıldığı gibi sosyalleşmeyi de bünyesine almıştır. Bu kişiler sosyalleşmeye duydukları ihtiyaçları online mecralarda gidermeye çalıştıklarını belirtmişlerdir.

(...) Dolayısıyla bu sosyalleşme ihtiyacını kaçınılmaz olarak biz internette, online ortamlarda bulduk. Ya bu da çok yapay bir sosyalleşme çünkü orası hiçbir zaman tam anlamıyla gerçekçi değil. Gerçi insan yüz yüze bile tam anlamıyla gerçek insan olmayabilir ama sanal ortamda bir imaj yaratma çalışması çok ön plana çıkıyor. Kendimde farkında olmadan kendime bir imaj yaratıyorum, hiç olmadığım bir ben var orada. (Gülme) (K2, Uluslararası Strateji Geliştirme Uzman Yardımcısı, Erkek, 25 yaşında, Bekar)

O an görüşmek isteyip de görüşemediğim müsait olan kim varsa telefon açıp sohbet ediyorum. Yani o süreci devam ettiriyorum ama dijital olarak, telefonla eğer imkân varsa görüntülü. (...) Sosyalleşmeyi biraz dijital taşıdım ben ama benden kaynaklı olabilir. Çünkü diğer insanların böyle bir şey yaptığını görmedim. (K8, Bilgi Teknolojileri Müdürü, Erkek, 43 yaşında, Evli)

Sosyalleşme anlamında dezavantajı oldu diyebilirim. Tabi arkadaşlarımla işte görüntülü konuşma, telefonla konuşma o şekilde bu süreçte ilerledik. (K13, Avukat, Kadın, 39 yaşında, Evli)

Yukarıda bahsedilen iş ile ilgili düşüncelerin mesai saatleri dışında da insanların zihnini meşgul etmesi durumu katılımcılar tarafından olumsuz olarak değerlendirilmektedir.

Normalde evde yaşadığım süreçte tabi iş olmadığı zaman daha rahat davranabiliyoruz ama işle birlikte normal yapmak istediğim şeyler bile daha zor geliyor insana. Çünkü bir yandan işi düşünüp normalde yapman gereken şeyi yapamıyorsun. (K9, Teknik Satış Mühendisi, Erkek, 30 yaşında, Bekar)

Biliyorum bilgisayarım evde ve aklıma takılıyor; bu işi de yapayım rahatlayayım, bunu da yapayım bunu da yapayım derken saat 11-12 oluyor. (K1, Takım Lideri, Kadın, 32 yaşında, Evli)

İnsanlar evlerinde huzurlu hissetmeyi istemektedirler. Lakin çalışmanın dâhil olduğu eve aynı zamanda işin stresi de dâhil olmuştur.

Benim için şöyle söyleyeyim, ev huzurlu olduğum yer. Ben evde olmayı çok seven bir insanım aslında, evde vakit geçirmeyi ama işte bu süre zarfında ev biraz benim için stresli bir alan da olmaya başladı. Çünkü stres yaşadığım bir yer, çok sorunu yaşadım. O yüzden eskiden daha huzur bulduğum alandan çıkmaya başladı. Biraz daha dışarıda vakit geçirmek istemeye başladım. Genelde mesai bittiğinde en azından gidip bir yürüyüş yapmak istedim. Eve girmek istemedim bu sebepten dolayı. Birazcık anlam değiştirdi. (K4, Mimar, Kadın, 26 yaşında, Bekar)

Stresin sınırlarının belirsizleşmesi, stresin yaygınlaşması en büyük dezavantajlarından biri de bu. (K2, Uluslararası Strateji Geliştirme Uzman Yardımcısı, Erkek, 25 yaşında, Bekar)

3.2.9. Evden Çalışmanın Avantajları

Bunlara ek olarak katılımcılar evden çalışmanın avantajlarının olduğunu da paylaşmıştır. Zaman ve mekândaki esnekleşme durumunu bazı yönlerden değerlendirdiklerinde avantaj olarak tasvir etmektedirler.

Avantajları zamandan kazanmak ve esneklik, istediğimiz şekilde esnetebiliriz; gece çalışabiliyorum, sabaha bırakabiliyoruz. Gün içinde işlerimiz olabiliyor, bankada olsun. İş yerinde gidip izin alacaksın, işte falan filan şeyler var, belge var ama evin içinde öyle şeyler yok. Avantajları bunlar. (K14, Yazılım Mühendisi, Erkek, 26 yaşında, Bekar)

Normalde 6-7-8'de gidebileceğim bir yere erkenden gidebiliyorum veya sabah sağlık ocağına gidip tekrar gelip işime oturabiliyorum. Şirkette olsam bunları yapamıyor olacaktım. (K6, Endüstri Mühendisi, Kadın, 27 yaşında, Evli)

Bu mobilite çok büyük bir avantaj sağladı. Bunun da ekmeğini yediğimi söyleyebilirim. Örnek vermek gerekirse, bu 3 ay yurtdışında kaldım ve kimse ofiste olup olmadığımı çalışıp çalışmadığımı bilmiyordu, sadece çok samimi olduklarım ve onların yurt dışında olduğu ve Türkiye'de olmadığımı bilerek hareket ettiler. (K8, Bilgi Teknolojileri Müdürü, Erkek, 43 yaşında, Evli)

Aslında teknik olarak biraz daha rahatlamış gibi. Çünkü sonuçta normalde 6'da işten çıkıp 7'de eve geliyordum. Çok zordu. Şimdi bunu birazcık

esnek biliyorum işte öğlen misafir ağırlayıp sonra işe dönebiliyorum. Özgürlük alanımı kendim belirleyebiliyorum. (...) Film işte izlerken excel doldurabilirim mesela, hani çok yapmıyorum ama ne bileyim ilgilendiğim entelektüel bir uğraş mesela radyo dinliyorum, mesela evde sabah TRT 3 radyo açıyorum. Böyle klasik müzik havalarda uçuyor falan, işyerinde bunu yapamazsın. (K2, Uluslararası Strateji Geliştirme Uzman Yardımcısı, Erkek, 25 yaşında, Bekar)

Zamansal ve mekânsal esneklik sayesinde evden çalışmanın yukarıda bahsedildiği gibi bireylerin hem özel ihtiyaçlarını karşılamalarına imkân verdiği hem de yürüyüş yapmak, kitap okumak gibi aktivitelere vakit ayırabilmelerinin yolu açılmıştır. Katılımcılar bazen de bu vakitleri ev işleri ile değerlendirdiklerini ifade ettiler.

Aslında biraz periyodik olarak da değişti, yeri geldi çok daha rahat, esnek zamanlarım oldu yeri geldi hiç olmadı. Olduğu zamanlarda genelde havanın güzel olduğu zamanlarda dışarıda bir saat de olsa bir yürüyüş yaparak değerlendirmeye gayret ettim. Temiz havanın iyi gelmesi sebebiyle. Evde olduğum zamanlarda da yeri geldi kitap okudum, yeri geldi ara yemeğini yaptım. Evdeki iş potansiyeli durumuna göre yeri geldi çamaşırı attım gibi. (Gülme) Hem kendime hem evime böyle yaratıcı vakitler ayırdım. (K11, Arge Yöneticisi, Kadın, 31 yaşında, Evli)

Evden çalışmayla birlikte gelen en büyük değişikliklerden bir tanesi de işe gidip gelmek için yolda harcanan vaktin kendilerine kalmasıdır. Evden ofise ulaşabilmek için harcanan bir zaman söz konusudur. Bu yolda geçirilen süreler bir kayıp olarak değerlendirilmektedir. Bu sebeple yolda geçirilen zamanın bireylere kalması evden çalışmanın avantajlı yanlarından biridir. Bu zaman dilimi tasarruf olarak değerlendirilmektedir.

Normalde işe servisle gittiğim zamanlarda özellikle Ümraniye tarafına Tuzla'dan gidiyordum, Tuzla'da yaşadığım için. Sabahları yaklaşık 1 saat yol

gitmek zorunda kalıyordum ve dönüşte de 1 buçuk saatleri buluyordu trafik yoğunluğuna göre. Ve bu inanılmaz bize zaman kaybettiriyor. Çünkü bunun bir hazırlık süreci olduğu için daha az uyumanıza, daha fazla yorulmamıza sebep oluyordu. Ama bu artı toplamda 2 buçuk saati bulan süre gerçekten bize psikolojik olarak hem moral olarak hem beden yorgunluğunu bırakmamız adına çok yardımcı oluyordu ve daha motive şekilde ertesi gün daha rahat bir uykuyla daha rahat bir şekilde işimize aynı anda başlayabiliyoruz. (K9, Teknik Satış Mühendisi, Erkek, 30 yaşında, Bekar)

Mesela ben her gün baya erken kalkıp işe gidiyordum. O yolda benim gidiş bir buçuk saat sürüyordu, karşıya geçiyorum. Hem yol zamanından biraz kazanmış oldum. Mesela güne böyle başlıyordum: İki tane metro, metrobüs; baya bir motivasyon düşüyor, gidene kadar yoruluyordum. Baya kötü oluyordu ama şimdi o zamandan kazanmış oluyorum. İşte yine dönüş için mesai çıkışı saatlerinde çok kalabalık insanlar içinde, 1 buçuk saat yol gittikten sonra. Zaten mesela 7 buçuk, 8 daha yemek hazırla gibi şeyler böyle bayağı bir zaman alıyor. İster istemez motivasyonu da etkiliyordu ama şimdi o yok. Direkt yarım saat yetiyor sabah, 7'de uyanmak yerine sabah 10'da toplantı varsa 9 buçukta uyanıp kendime geliyorum; o şekilde hani yorulmadan işe başlayabiliyorum. Aynı şekilde akşam bitince yemekle uğraşmıyorum, evde birileri var yardımcı oluyor. Mesela direkt yemeğe geçiyorum, hani yine yol derdi yok. (K14, Yazılım Mühendisi, Erkek, 26 yaşında, Bekar)

1 saat işe git, akşam 1 saat gel yerine hemen bilgisayarımı kapatıp saat 17:00'de ya da kaçta bittiyse işimiz ondan sonra evdesin hemen. Yani o aradaki o lojistik ihtiyaçları olmadan anında ısınlanmış gibi evdeki o gündelik hayata devam edebiliyoruz. Babamla oturup akşamcı olmayı da seviyorum. Orada biraz hani oturma süreleri uzadı. Komşularla da keza öyle. (K8, Bilgi Teknolojileri Müdürü, Erkek, 43 yaşında, Evli)

Aslında bir bakıma kendime daha fazla vakit ayırabildim. Şöyle ki, normalde işe gidip geldiğimizdeki yol kayıplarında, zaman kayıplarında tabii eve gelip tekrardan işte yemek süreci işte. Ondan sonra ortalığın toplanması gibi böyle zaman kayıpları yerine o kazandığın zamanı biraz daha kendime ayırabildim. Spora başladım mesela. Normalde iş için yarım saat sürüyordu benim, mesela o yarım saatlik mesafeyi artık yoldan gelmek için değil, hemen mesai bittikten sonraki o yarım saati hemen hızlıca çıkıp işte gidip bir yarım saat, 40 dakika daha doğrusu, sporumu yapıp eve gelme ile doldurdum. Dolayısıyla bana böyle bir artısı oldu. (K11, Arge Yöneticisi, Kadın, 31 yaşında, Evli)

Evden çalışmanın eve stresi taşıdığını düşünen katılımcılar gibi evden çalışmaya başlayınca hayatlarındaki stresin azaldığını paylaşan katılımcılar da vardır.

İşyerinde bence stres daha fazla olduğu için, evde daha az stresli olduğu için ben mesela bedensel olarak ve ruhen daha kendimi iyi hissettim. Ama ilk başta hep söylediğim bir karmaşıklık duygusu oluyor ama onu oturduktan sonra mesela bedensel birçok ağrılarımın azaldığını hissettim, çok enteresan bir şekilde. Demek ki birçoğu strese bağlıymış. (K12, Sağlık Emniyet Çevre ve Kalite Sorumlusu, Kadın, 31 yaşında, Evli)

Açık ofiste çalışıyoruz ve katta bir sürü çalışan var, inanılmaz bir gürültü oluyor. Tabii ki bir yerden sonra duymuyorsunuz, yani böyle ne bileyim yol sesi gibi bir şey oluyor sizin için. Ama etrafımdaki insanların konuşmaları, telefondaki tartışmaları, insanların çay içiyor, sohbet ediyorlar işte dün ben Masterchef'i izledim şu oldu, bu oldu falan her şeyi duyuyorsunuz ve insanı duymak istemediğimiz şeyleri dinliyorsunuz veya biriyle telefonda kavga ediyor bunu da dinliyorsunuz. Ya bu sizi hiç ilgilendirmiyor olabilir ama stres oluşturuyor insanda, baş ağrısı yapıyor bende. (...) Eve geçince yani 1 buçuk

yılda böyle sadece 2-3 gün belki başım ağrımıştır. Demek ki oradaki gürültü, stres, yemek düzeni, uyku saatleri etkiliyor, hani bunu da söyleyebilirim. (K5, İK İş Geliştirme Şefi, Kadın, 30 yaşında, Bekar)

3.2.10. Değişen İdeal Ev: “Göz Doktoruna gittiğimizde o baktığımız küçük ev... Bahçeye çıkıp masanın üstüne bilgisayarımı koymalıyım.”

Bireyler çocukluğunda yaşadığı evlerden birtakım izler arar ileriki evlerinden de.

Ben hep aydınlık evlerde yaşadım, çocukluğumdan beri hep yüksek katlarda. Alçak, çok katlı bir apartmanın çok alt katında oturamam mesela. Fobi de olabilir bilmiyorum ama öyle bir durumum var. Hep böyle bir tık daha yüksekte oturmak bana daha güvenli geliyor. Mesela aydınlık ev, sabah kalktığımda camlarından içeri beyaz ışık girmesi benim için çok önemli. Yani kendimi daha iyi hissediyorum. (K12, Sağlık Emniyet Çevre ve Kalite Sorumlusu, Kadın, 31 yaşında, Evli)

Evden çalışma deneyimi öncesinde yeni orta sınıf kent merkezinde yaşamayı tercih etmekteydi. Fakat şimdi bu durum değişmiştir.

Bu dönemde tabii bende herkes gibi biraz bahçeli ve balkonlu ev ihtiyacı arayışı arttığını söyleyebilirim (...) Evet ya öncesindeki halde, böyle klasik bir kent merkezine yakın geniş ferah bir ev hayalim vardı. Şu an ki evim de ona çok yakın. (K2, Uluslararası Strateji Geliştirme Uzman Yardımcısı, Erkek, 25 yaşında, Bekar)

Apartmanda, rezidansta yaşayan birçok yeni orta sınıf çalışanın ideali, yaşamlarının bir bölümünde bahçeli müstakil bir evde yaşamaktır.

Hayalimdeki ev... Bir kere tek katlı olmasını istiyorum. Çok sıradan belki ama yani tek katlı olsun. Önünde çok büyük bahçesi olmasına gerek yok. Bir masa koyabileceğimiz bahçesi olsun. Onun dışında başka da bir şeyi yok. Yani benim için apartman dairesi olmasın bir, ya da apartman dairesi oluyorsa da mümkünse böyle büyük balkonu olan bir daire olsun. Ama tabii ki öncelik olarak apartman dairesinde olmamasını, tek katlı ev olmasını, önünde bir bahçesi olmasını isterim. (K15, Satın Alma Sorumlusu, 33 yaşında, Erkek, Evli)

Evden çalışmayla bu müstakil ev hayaline yeni bir işlev eklenmiştir: Ofis. Katılımcılar bu çerçevedeki fikirlerini şu şekilde paylaşmaktadır:

Dubleks bahçeli ev istiyorum, mümkünse yalı istiyorum. Yalı olmak zorunda değil, orman içerisinde olsun istiyorum. Göz doktoruna gittiğimizde o baktığımız o küçük evin orman içerisinde olmasını istiyorum. Herkes bilmez o evi. Müstakil bir ev olsun istiyorum. Yani bahçeli olması lazım, bir köpeğim olsun istiyorum, o yüzden. Çünkü bahçeye çıkıp masanın üstüne bilgisayarımı koymalıyım, orası ofisim olacak benim. (K8, Bilgi Teknolojileri Müdürü, Erkek, 43, Evli)

Benim hayalimde müstakil ev var. Villa veya dubleks değil. Bahçesi olan, bahçesinde dışarıyı görebileceğim. Deniz olmak zorunda değil (Gülme) Bir yeşillik, bir kuş sesi duyabileceğim, bahçesinde oturup çalışabileceğim bir alan isterim. Öyle olsa ömür boyu evde çalışabilirim herhalde (...) Yani eskiden müstakil bir ev hayalim tabii ki vardı ama çalışacağım, akşamları eve gideceğim diye düşünüyordum. Ama düşündüğümde çok da güzel olurmuş bahçesinde çalışmak. Semaver yakarım, hem de çalışırım. Güzel olurmuş. Yani evin şartları çalışmanın olanaklarını yükseltiyor. (K1, Takım Lideri, Kadın, 32 yaşında, Evli)

İdeallerindeki evlerinde her ne kadar bir ofis ortamı ayarlamaya çalışsalar da ofis ile ev hayatı arasına bir sınır çizmeye çalışmaktadırlar.

Açıkçası ben müstakil olmasını isterim eğer o kadar büyük bir hayalden bahsediyorsak. İki katlı olması ve dediğim gibi alt katın daha çok bana ait alanlar, mutfak, salon, yatak odası olduğu; üst tarafın daha çok bir çatı katı olduğu, sadece iş alanı olduğu bir alan bol ışık alan çatı katı olması, sessiz olması. (K4, Mimar, Kadın, 26 yaşında, Bekar)

Katılımcılar evden çalışma deneyimini yaşamamış olsalardı ev ile ilgili hayallerinin, planlarının farklılık göstereceğini belirttiler.

Bunu öylesine söyledığım bir şey olurdu bu söyledığım hayal ama şu anda daha güçlü bir şekilde söylüyorum. Çünkü önceden düşündüğüm ya öyle bir şey olsa ofisten oraya nasıl gideceksin, öyle bir şeyin şehir merkezinde olma ihtimali imkânsız. Ben Yenibosna'dan Zekeriyaköy'e mi gideceğim falan derdim. Ama şimdi zaten evden çalışıyorum dolayısıyla istediğim zaman hep çalışacağım için her gün okula gitmek gibi bir şeyim olmayacak, güç olmayacak benim açımdan, benim açımdan değiştiriyor yani. (İK İş Geliştirme şefi, Kadın, 30 yaşında, Bekar)

Kesinlikle çalışma alanı hiç olmazdı büyük ihtimalle. (Gülme) Belki hatta şehir içinde olurdu o zaman, büyük bir ihtimalle ofisime yakın bir yer olsun isterdim. Yine aynı şekilde bir apartman dairesi ama dediğim gibi eğer evden çalışacak olursam tamamen farklı bir tasarım yapardım onun için. Gerçekten evde geçirdiğimiz zaman çok artıyor. Hani o yüzden çok daha büyük, çok daha konforlu bir alan olmasını isterdim. O yüzden değişirdi. (K4, Mimar, Kadın, 26 yaşında, Bekar)

3.3. Genel Değerlendirme:

Nitel araştırma kapsamında yapılan derinlemesine mülakatlar esnasında katılımcıların paylaşımları neticesinde ulaşılan veriler ayrıntılı şekilde incelenmiştir. Bu bölümde katılımcıların mülakat sorularına verdikleri cevaplara ilişkin genel bir değerlendirme yapılacaktır.

Yeni orta sınıf kendini sahip olduğu meslekler, unvanlar üzerinden inşa etmektedir. Bu sebeple bireylerin mesleklerini nasıl sunduğuna dikkat edilmiştir. Katılımcılar yeni orta sınıfın aktif olduğu meslek gruplarında çalışmaktadır. Bu meslek gruplarında çalışanların çeşitli yetkinliklere sahip olmaları beklenmektedir. Çünkü farklı görevlerde değerlendirilmek istemektedirler. Katılımcıların cevaplarında dikkat çeken unsurlardan biri de sorulmamış olmasına rağmen mesleklerinden önce çalıştıkları kurumların isimlerini zikretmeleridir.

Bireylerin hayatında ev ve ofis birbirinden farklı ve ayrı iki alandı. Evden çalışma sistemi ile çalışan bireylerin hayatında bu iki alan bir araya gelerek evin içerisinde toplanmıştır. Bu sebeple de ev ortamında geçirilen zamanın artmasıyla katılımcılardan biri eve duydukları aidiyet hissinin arttığını belirtmiştir. Bir diğer katılımcı da ofis ortamından uzaklaşmanın, kuruma olan aidiyet duygusunu zayıflattığını paylaşmıştır.

Sanayileşmeyle birlikte ev ve iş postfordist döneme kadar birbirinden ayrılmıştır. Evden çalışma sistemiyle birlikte tekrardan iş, ev içerisine dâhil olmuştur. Bu sebeple ev yeniden bir dönüşüm içerisine girmiştir. Katılımcılar ilk adım olarak ofiste işlerini sürdürebilmek için kullandıkları araç-gereçleri evlerine dâhil etmişlerdir. Daha önce evlerinde iş ile ilgili bir çalışma eyleminde bulunmamaları sebebiyle kendilerine bir çalışma odası belirlemedikleri için yatak odası, salon, mutfak gibi farklı alanlar tercih edilmiştir. İmkânları ölçüsünde kendilerine çalışma alanları yaratmaya çalışmışlardır. Ve birbirinden farklı bu iki alan arasındaki sınırı belirli ölçülerde korumaya çalışmışlardır. Sonrasında evde daha fazla vakit geçirmeyle beraber daha önce evde farkına varmadıkları ama şimdi gözlerine batan unsurları değiştirmişlerdir. Ek olarak evden çalışma öncesinde bir takım estetik yargılara göre dizayn ettikleri evlerini şimdi işlevsellik boyutuyla da ele almaktadırlar.

Hayat akışlarında gerçekleştirdikleri değişimlere ek olarak ev ile ilgili ilerideki hedeflerinde de evi çalışma hayatlarıyla birlikte düşünmektedirler. Çünkü artık hem özel hayatları hem de iş hayatları aynı mekânı paylaşmaktadır. Bu iki unsur aynı mekânı paylaşsa da bireyler bu iki dünyanın ev içerisinde iki ayrı alanda yer almasını istemektedirler. Bu sebeple ev içerisinde ofis olarak kullanabilecekleri bir alan oluşturmayı hedeflemektedirler. Hatta daha önce farklı amaçlarla kullanılan misafir odasını bile ofise dönüştürmeyi planlayan katılımcılar da vardır. Buna ek olarak dışarıdaki mekân tasarımlarının evlerde uygulanması da planlananlar arasındadır.

Esneklik üzerinde temellenen evden çalışma sistemine geçen yeni orta sınıfların işle ilgili rutinleri de değişmiştir. Hem zamansal ve hem de mekânsal bağlamda bir esneklik yaşamışlardır. Mekân bağlamında sınırları belirlenmiş bir ofisten evlere geçilmiştir. Zamansal esneklikte ise çalışma süreleri ve yoğunlukları değişim göstermiştir. Bu durum katılımcılar tarafından çeşitli sebeplerle hem olumlu hem de olumsuz olarak değerlendirilmiştir. Aynı zamanda mola olarak değerlendirilen zaman dilimi de içerik noktasında değişim gözlenmiştir. Buna ek olarak katılımcılar molalarını gönül rahatlığıyla değerlendiremediklerini ifade etmişlerdir. Evden çalışmayla birlikte mahremiyetin sınırları da değişim göstermiştir. Her ne kadar mahremiyetin sınırları esnese de yeni sınırlar belirlenmiştir.

İşle ilgili rutinler değiştiği gibi gündelik pratikler noktasında da çeşitli değişimler yaşanmıştır. Katılımcıların evdeki sorumlulukları yerine getirme zamanları değişmiştir. Aynı zamanda ev içerisinde spor yapmak gibi pratikler eklenmiştir. Evde daha fazla zaman geçirmeleri sebebiyle evi daha yakından tanıma fırsatı bulmuşlardır. Daha önce göze çarpmayan hususlar bireylerin dikkatini çeker hale gelmiştir. Aynı zamanda evin kullanım biçimi de değişmiştir. Evden çalışmaya başlayan kişilerin gündelik pratiklerinin değişmesinin yanında evdeki diğer hane halkının gündelik pratikleri de değişmiştir.

Evden çalışan bireyler ev ile ilgili sorumluluk yüklerinin değiştiği bilgisini paylaşmışlardır. İşle ilgili yaşanan gerginlikler kısa süreli ya da anlık da olsa ev içerisindeki ilişkilere yansımaktadır. Eşiyle birlikte evden çalışan katılımcılar da mevcuttur. Bu tip durumlarda eşlere yeni roller de yüklenmiştir. Evden çalışan

bireylerle birlikte evde bulunup çalışmayan kişilerin de gündelik pratikleri değişime maruz kalmıştır. Ek olarak evden çalışmayanların, evden çalışanların mesai saatleri içerisinde çalışıyor olduğunu kavramaları, benimsemeleri tam anlamıyla gerçekleşmemiştir. Katılımcıların ofiste çalıştıkları dönemin aksine evden çalışmayla birlikte evde geçirilen zamanın artması, aile üyeleriyle paylaşılan zaman diliminde de artışa yol açmıştır.

Bireyler evden çalışma sisteminin hem olumlu hem olumsuz yanlarından bahsetmişlerdir. Ofis ve ev farklı alanlardır ve farklı akışları vardır. Fakat evden çalışma sistemiyle birlikte bu sınırlar bulanıklaşmıştır. Çünkü, postfordist toplumun elinde bulundurduğu teknolojik araç gereçler aynı zamanda kullanıcılarının her yerden zamansız ulaşılabilmelerini sağlamıştır. Evden çalışan bireyler bu durumu olumsuz olarak değerlendirmişlerdir. Teknolojik araçlar ulaşılabilirliği zamansız ve mekânsız kıldığı gibi aynı zamanda gün içerisinde çalışma ile ilgili eylemleri tam olarak sonlandırmak da mümkün olamamaktadır. Bu durum katılımcılar tarafından olumsuz değerlendirilmiştir.

Evlerinde ofis olarak kullanabilecekleri bir çalışma odası olmayan katılımcılar, evin çeşitli bölümlerini çalışma alanı olarak kullanmışlardır. Bu odalar daha önce farklı amaçlara hizmet ederken, yeni bir amaç eklenmesi birtakım zorluklar getirmiştir. Bununla birlikte aynı mekân içerisinde birden fazla alan varlığını sürdürmeye başlamıştır. Bu durum katılımcıları olumsuz yönde etkilemiştir. Katılımcılar bunu giderebilmek amacıyla çeşitli yöntemler uygulamıştır.

Tüm bunlara ek olarak evden çalışmaya geçen katılımcıların maddi yöndeki giderleri ve evle ilgili sorumlulukları artış göstermiştir. Evdeki sorumlulukların artışı da söz konusudur. Evden çalışma sisteminin getirdiği zorluklar sorusunu sordüğümüz da istisnasız tüm katılımcıların cevaplarının arasında sosyal ilişkilerin azalması mevcuttur. Katılımcılardan biri burada yaşanan kopukluğu dijital alanlarda tamamlamaya başladığını ifade etmiştir. Yukarıda mola saatlerinin değerlendirme biçimlerinde yaşanan değişim ve mola saatlerinin gönül rahatlığıyla kullanılamaması katılımcılar tarafından deneyimleri paylaşarak olumsuz olarak değerlendirilmiştir.

Evden çalışmanın getirdiği yenilikler tüm bu zorluklarla kısıtlı değildir. Katılımcılar bu sistemin sağladığı avantajların olduğunu da paylaşmıştır. Mekân ve zamandaki esnekleşmenin olumsuz etkilerinin yanı sıra olumsuz etkilerinin de bulunduğundan bahsetmişlerdir. Bu esneklik sayesinde ofis ortamında yapamayacakları eylemlerde bulunma fırsatları olmuştur. Aynı zamanda evden çalışmayla stresin eve taşındığını düşünenlerin yanında evden çalışmayla birlikte hayatlarındaki stresin azaldığını söyleyenler de mevcuttur.

Tüm bireylerin zihninde ideal bir ev tanımı vardır. Yeni orta sınıf olarak değerlendirdiğimiz sınıfın da ortak sebeplerle ve hedeflerle belirlemiş oldukları ideal bir ev tanımı vardı. Evden alışma sistemine geçen bireylerin ideal ev tanımlarında da birtakım değeriklikler olmuştur. Geçmişteki gibi bir ev hayali kurmakla beraber bu ideal ev içerine ofisleri dâhil etmişlerdir. Eğer ki evden çalışmayı deneyimlememiş olsalardı ideal ev çerçevelerinde “ofis”in olmayacağını belirtmişlerdir. Hayallerindeki ev de yeni bir inşa sürecine girmiştir.

SONUÇ

Mekân toplumsal, kültürel, ekonomik, ideolojik gelişmelerden etkilenmektedir. Mekân ve toplumsal değişimler arasında karşılıklı ve dönüşümsel bir ilişkiler ağı vardır. Mekân, üretilen, tüketilen ve sonrasında yeniden üretilen bir yapıdır. Mekân yeni anlamlar kazanmaktadır. Dolayısıyla yeni orta sınıfın ev tabanlı tele çalışmaya geçmeleri sonucunda da ev algılarında değişimler yaşamıştır. Yani toplumsal değişimler de mekâna yeni anlamlar kazandırmakta ve yeniden üretebilmektedir. Bu sebeple mekanlar içinde bulundukları dönemin izlerini taşımaktadır. Çünkü dönemin beklentileri ve gereklilikleri çerçevesinde dönüşüp değişmektedir. Ev tabanlı tele çalışanların yeni evleri içerisinde değiştirdikleri ve gelecekte değiştirmek istedikleri unsurlar da bunlara kanıt niteliğindedir. Mekânın kullanım değerinden ve değişim değerinden önceki bölümlerde bahsedildiği üzere hareketli bir yapı söz konusudur. Bu hareketlilik sebebiyle hem mekân içerisindeki hem de bireylerin mekân algısındaki değişimler ideal ev anlayışlarında da dönüşüme sebep olmuştur.

Bourdieu'nun birey ve habitus ilişkisinden yeni orta sınıfın özellikleri kapsamında önceki bölümlerde bahsedilmiştir. Ev de bir habitus olarak değerlendirilebilir. Evden çalışma öncesinde ev içerisinde oluşturulmuş yatkınlıklar bütünü farklıyken evden çalışma sonrasındaki oluşan yatkınlıklar bütünü de değişim göstermiştir.

Çalışma bugünün insanı için çok önemli bir yerde durmaktadır. Bilişim teknolojilerindeki gelişmeler çalışma şeklinde değişim yaşanmasına neden olmuştur. Yeni orta sınıf üyeleri için ev tabanlı çalışma sistemi ile ev tüketim merkezi olma halinden üretim merkezi olma haline geçmiştir. Çalışma her ne kadar sanal bir ortama taşınmış olsa da evin içinde yapılıyor haldedir. Bu durum insanların yaşamında farklı tecrübe edilmesine neden olmuştur. Çalışma bireylerin her anını kaplar hale gelmiştir. Gündelik hayat içerisinde zamanın ve mekânın kullanımı değişmiştir. Lefebvre gündelik hayat pratiklerini önemsemektedir. Çünkü, ona göre gündelik hayat içerisinde eyleme dökülen pratiklere bakıldığı zaman büyük sonuçların asıl anlamlarına ulaşılabilir. Bu sebeple bu tez kapsamında da gündelik pratiklere yer

verilmiştir. Ev tabanlı tele çalışma ile evde geçirilen vakit artmıştır. Ofis ortamında çalışan yeni orta sınıf üyeleri günün çoğunu ev dışında geçirmektedir. Bu zaman diliminin çoğunu ofislerde bir kısmını da sosyalleşmek adına bazı mekanlarda harcamaktaydı. Yani evdeki gündelik pratikleri de sınırlı eylemleri kapsamaktaydı. Yeni orta sınıf üyesi olan çalışanın gündelik pratikleri evlerinden plazalara uzanmaktaydı, oysa şimdi evler ipi göğüslemektedir. Fakat geçtikleri yeni çalışma sistemlerinde durum değişmiştir. Evde geçirilen vakit artınca eve yükledikleri anlamlar da farklılaşmış ve yoğunlaşmıştır. Evin değerinin yeniden anlaşıldığı söylenebilir. Ev tabanlı tele çalışma ile eve dahil olan görev ve sorumluluklar ile birtakım değişimler meydana gelmiştir. Çünkü ev içerisindeki ilişkiler, alışkanlıklar değişime uğramıştır. Bireylerin evden çalışma ile bedensel olarak evde olma halleri evden çalışma deneyimi öncesindeki evde olma hali ile aynı anlamı taşımamaktadır. Ev ve iş olarak iki farklı alanın tek mekânda toplanmasıyla arasındaki sınırların bulanıklaşması sonucunu ortaya çıkarmıştır. Bireyler her iki tarafta da farklı görev ve sorumluluklara sahipken yeni düzende birtakım bulanıklıklar ortaya çıkmıştır.

Evden çalışma ile birlikte zamansal ve mekânsal bağlamdaki esnekleşmeden bahsedilmiştir. Fakat tez kapsamındaki mülakatlardaki cevaplardan da görülüyor ki çalışmanın sınırlarının işverenler aleyhine esnediği gözlenmiştir. Zamanın yönetimini kapitalist olan taraf elinde bulundurmaktadır.

Bilişim teknolojileri çalışma şeklini değiştirmiştir. Çalışma bireylerin her anını kaplar hale gelmiştir. Çalışma bugünün insanı için çok önemli bir yerde durmaktadır. Çalışma her ne kadar sanal bir ortama taşınmış olsa da evin içinde yapılıyor haldedir. Bu durum insanların yaşamında farklı tecrübe edilmesine neden olmuştur. Zaman ve mekânın sınırları bulanıklaşmıştır. Ev tabanlı tele-çalışan yeni orta sınıf üyeleri iktidarın kontrol mekanizmasını içselleştirdiği görülmektedir. Bu sebeple de kendi otokontrollerini sağlar hale gelmişlerdir.

Bir yandan bireylerin hayatını kolaylaştıran teknolojik gelişmeler diğer yandan çalışanlar üzerinde denetim kurulmasına imkân tanımaktadır. Bilgisayar ekrandaki kameralar artık evin dışı açılan kapısı niteliğindedir. Her ne kadar evleri yarı kamusal

hale gelse de bu tez çalışması kapsamında bireylerin kendilerine yeni mahremiyet sınırları belirlediği gözlenmiştir.

İnsan ilk sosyalleşmeyi evinde deneyimlemektedir. Daha sonrasında dış dünyayla ilişki kurmaya başladıkça sosyalleşme mekânları da çeşitlenmektedir. Günün çoğunun geçirildiği ofisler de bu mekânlardan bir tanesidir ve çalışanlar burada kendilerine bir sosyal ağ oluştururlar. Ancak evden çalışmayla birlikte aynı mekânı paylaşamamaya başlamaktadırlar. Ofis ortamında çalışma döneminde yakın ilişki içerisinde bulunun bireyler arasına giren mesafe eski samimiyeti ve yoğun bağı sekteye uğratmaktadır. Bu dezavantajı ortadan kaldırabilmek için dönemin imkân tanıdığı şartlara yönelmişlerdir: online mecralarda görüşme ve sosyal medyada vakit geçirme. Sosyalleşme insanlar için bir ihtiyaçtır. Bireylerin değişen yeni çalışma düzeninde alışmış oldukları sosyalleşme de sekteye uğramıştır. Her ne kadar sekteye uğrasa da kendilerine yeni sosyalleşme imkanları yarattıkları görülmektedir. Farklı sosyallikler edinmeye başlamışlardır. Çünkü, bireyler başkasının varlığını hissetmeye ihtiyaç duymaktadırlar.

Ortaya koyulan bu tez sonucunda ulaşılan bulgular, ulaşılan cevaplar ile mevcut literatürün çok uzağında değildir. Bir sonraki aşamada şu soru açığa çıkabilir: Evden çalışma deneyiminin kalıcı hale gelmesiyle evden beklentileri ne yönde şekillenecek? Bu sebeple de evden çalışma deneyimiyle birlikte yeni yaşam biçimlerinin ihtiyaç duyduğu şekilde evler inşa edilmeli ve bu evlerin tasarlanmasında yeni stratejiler belirlenmelidir.

KAYNAKÇA

- Adem, R. & Aksu, C. & Yücel, G. & Ünder B.: 2021 **COVID-19 Salgını ve Evden Çalışma: Uzaktan Mimari Tasarım Üretim Deneyimi.** Architectural Design, 143-156.
- Adıgüzel, M.: 2011 **Bilgi Toplumu ve Küreselleşme Bağlamında Küresel Rekabet Ortamı.** Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Adıgüzel Özbek, D., & Ertürk, D. Z.: 2017 **Mekânı Anlama Üzerine Süreç Odaklı Bir Yaklaşım.** Tasarım+Kuram Dergisi, 79-89.
- Akalın, M.: 2015 **Orta Sınıf Yönelik Konut Reklamlarının Göstergebilimsel Yöntemle Analizi.** Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 487-514.
- Akalın, M.: 2016 **Mekânsal Ayrışmanın Bir Yeni Biçimi Olarak Kapalı/ Kapılı Siteler: Akkent Konutları Örneği.** Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 923-956.
- Akbıyık, M.: 2018 **Sosyolojide Gündelik Hayat: Mekân ve Reklam.** Doktora Tezi.
- Akbıyık, M.: 2019 **Yeni Orta Sınıfın İdeal Ev Tasvirlerine İlişkin Değerlendirme.** Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 546-555.
- Akça, M. & Tepe Küçükoğlu, M.: **Covid-19 ve İş Yaşamına Etkileri: Evden Çalışma.** Journal Of International Management Educational And Economics Perspectives, 71-81.

- Alkan Meşhur, H. F.: 2006 **Engellilerin Bir İstihdam Seçeneği Olarak Tele Çalışma; Modellemesi ve Modelin Kent Planlama Açısından İredelenmesi.** Doktora Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Alkan Meşhur, H. F.: 2007 **Geleceğin Çalışma Biçimi Tele çalışmaya İlişkin Yaklaşımlar.** Akademik Bilişim Dergisi, Cilt: 7, Sayı:9, 265-272.
- Altınoy, A.: 2021 **Pandemi Döneminde Tele Çalışma (Evden Çalışma) Ve İş-Yaşam Dengesi: Bankacılık Sektöründe Bir Araştırma.** Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Atasoy, F.: 2007 **Kültür Üzerinde Bilişim Devriminin Etkileri.** Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, Cilt: 4, Sayı:2, 163-178.
- Aytaç, Ö.: 2002 **Boş Zaman Üzerine Kuramsal Yaklaşımlar.** Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 12(1), 231-260.
- Azizağaoğlu, A., & Altınışik, R.: 2012 **Postmodernizm, Sembolik Tüketim ve Marka.** Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi, 33-50.
- Bachelard, G.: 1996 **Mekânın Poetikası.** (A. Derman, Çev.) İstanbul: Kesit Yayıncılık.
- Bailey D. E. & Kurland N. B.: 2002 **A Review of Telework Research: Findings, New Directions, and Lessons for the Study of Modern Work.** Journal of Organizational Behavior, 383-400.

- Balatongöz, N.: 2018 **Network Toplamlar: Manuel Castells'te Ağ Teorisi.** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bali, R.: 2002 **Tarz-ı Hayattan Life Style'a.** İstanbul: İletişim Yayınları.
- Baudrillard, J.: 2010 **Nesneler Sistemi.** (O. Adanır, & A. Karamollaoğlu, Çev.) İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Baudrillard, J.: 2017 **Tüketim Toplumu: Söylenceleri/Yapıları.** (N. Tural, & F. Keskin, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z.: 2012 **Küreselleşme.** (A. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. & Lyon D.: 2016 **Akışkan Gözetim.** (E. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z.: 2019 **Akışkan Modernite.** (S. O. Çavuş, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Barkul, Ö. & Tuncer Gürtaş, E.: 2012 **Yer Üzerine Kavramsal Bir Okuma Denemesi.** Sigma, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 1-11.
- Bathini, D.R. & Kandathit, G. M.: 2019 **An Orchestrated Negotiated Exchange: Trading Home-based Telework for Intensified Work.** Journal of Business Ethics, 154(2), 411-423.

- Baydar, G.: 2012 **Evden Çalışanların Gündelik Yaşam Pratikleri.** İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi.
- Baygöl, S.: 2020 **Küreselleşme ve Teknoloji Üzerine Bir Değerlendirme.** Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi, 395-411.
- Bayhan, V.: 2011 **Tüketim Toplumunda Bireyin Ontolojik Mottosu: Tüketiyorum Öyleyse Varım.** İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Konferansları Dergisi, (43), 221-248.
- Baysal, S.: 2017 **Karl Marx ve Max Weber'in Sınıf, Din ve Ekonomi Anlayışı.** Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bektaş, C.: 2014 **Türk Evi.** İstanbul: Yem Yayın.
- Bektaş, L.: 2015 **Göge Uzan Binalarda Gündelik Hayatın İnşası.** Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi, 266-295.
- Belek, İ.: 2013 **Kapitalizmde Sınıf.** İstanbul: Yazılama Yayınları, 2013.
- Berkün, S.: 2012 **Özürllülerin İstihdamında Ev Esaslı Tele Çalışma (Evde Tele Çalışma): Bursa İli Belediyelerinden Örnekler.** Doktora Tezi. T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışma ve Sosyal Güvenlik Eğitim ve Araştırma Merkezi Yayınları.

- Bocock, R.: 1997 **Tüketim.** (İ. Kutluk, Çev.) Ankara: Dost Yayınevi.
- Bora, T. & Erdoğan, N.: 2011 **“Cüppenin , Kılıcın ve Kalemin Mahçup Yoksulları” Yeni Kapitalizm, Yeni İşsizlik ve Beyaz Yakalılar.** TanılBora, Aksu Bora, Necmi Erdoğan, İlknur Üstün (der) **Boşuna mı Okuduk? Türkiye’de Beyaz Yaka İşsizliği.** (13-43) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bourdieu, P.: 1986 **The Forms of Capital.** Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education.
- Bourdieu, P.: 1995 **Pratik Nedenler.** (H. Tufan, Çev.) İstanbul: Kesit Yayıncılık.
- Bourdieu, P.: 2015a **Ayırım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi.** (D. Fırat, & G. Berkkut, Çev.) Ankara: Heretik Yayınları.
- Bourdieu, P., & Wacquant, L.: 2003 **Düşünümsel Bir Sosyoloji İçin Cevaplar.** (N. Ökten, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bozkurt, V.: 2000 **Küreselleşme Kavram, Gelişim ve Yaklaşımlar.** Küreselleşmenin İnsani Yüzü, (s. 1-25). içinde İstanbul: Alfa Basım Yayım.
- Bradley, H.: 2009 **Whose Flexibility Biritish Employees' Responses to Flexible Capitalism.** In E. J. Skorstad, & H. Ramsdal (Eds.), Flexible Organizations and The New Working Life: A European Perspective (pp. 79-97). England: Ashgate.

- Carayannis, E. & Sagi, J.: 2001 **“New” vs. “Old” Economy: Insights on Competitiveness in the Global IT Industry.** Technovation Volume 21, Issue 8, Pages 501-514.
- Castells, M.: 2010 **Ağ Toplumunun Yükselişi.** (E. Kılıç, Çev) İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Çelik, M.: 2012 **Boyutları ve Farklı Algılarıyla Küreselleşme.** Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 57-58.
- Creswell, J.W.: 2016 **Nitel Araştırma Yöntemleri Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma Ve Araştırma Deseni.** (M.Bütün & S. B. Demir Çev.) Ankara: Siyasal Kitabevi.
- De Botton, A.: **Mutluluğun Mimarisi.** (B. Telluoğlu Altuğ Çev.) İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Dedeoğlu, S.:2020 **Evden İçeri Bir Dünya: Türkiye’de Ev-Eksenli Çalışanlar.** ILO Çalışma Belgesi 21.
- Demircan, G.: 2019 **Gözetim ve Gözetimin Toplumsal Meşruiyeti Üzerine Bir İnceleme.** D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi, Prof. Dr. Durmuş TEZCAN’a Armağan, C.21, Özel Sayı, 2033-2062.
- Erdayı, A.U. & Terbaş, H.D.: 2019 **Home-based Working Women as Cheap Labor in the Context of Neoliberal Globalization: Results of a Field Study in Aksaray Province:** International Conference of Political Economy.

- Erdayı, A. U.: 2021 **İş Yeri Dışında Bir Esnek Çalışma Modeli Olarak Ev Eksenli Tele Çalışma: Beklentiler ve Sorunlu Alanlar.** Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1211-1246.
- Erdoğan, S.: 2012 **Yeni Emek Sistemleri: Ev-Ofis Sistemi Üzerine Bir İnceleme.** Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Galvez, A., Tirado, F., Alcaraz, J. M.: 2018 **Resisting Long Working Hours: the Case of Spanish Female Teleworkers.** German Journal of Human Resource Management, 32(3-4), 195-216.
- Giddens, A.: 1994 **Modernliğin Sonuçları.** (E. Kuşdil, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Goffman, E.: 2004 **Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu.** (B. Cezar, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Golden, T.: 2007 **Co-workers Who Telework and the Impact on Those in the Office: Understanding the Implications of Virtual Work for Co-worker Satisfaction and Turnover Intentions.** Human Relations, 60(11), 1641–1667.
- Göktepe, E.A.: 2020 **Pandemi Döneminde Bireylerin Uzaktan (Evden) Çalışma Modeli Algısını Belirlenmeye Yönelik Fenomenolojik Bir Araştırma; Kamu Üniversitesi Örneği.** Journal of Current Researches on Business and Economics.
- Göktürk, M.: 2007 **Sosyo-Psikolojik Sorunlar Çerçevesinde Bilgi Teknolojileri ve Yeni Çalışma Biçimleri.**

- Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F Dergisi, 207-220.
- Güler, M. & Nalbant, F.: 2022 **“Evden Çalışma” Uygulamasının Çalışanlar Üzerinde Yaratabileceği Sorunlar ve Çözüm Önerileri.** İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 530-549.
- Gönüllü, C.: 2021 **Tele Çalışma Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme: Gölge Çalışanlar.** Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 41-57.
- Görücü, İ.: 2018 **Tele Çalışma: Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Alanında Yeilıkçi Yaklaşımlar.** Cilt 2, 285-305, Yayınevi: Gece Kitaplığı Yayınevi.
- Güven, U. Z.: 2016 **Beğeni Sosyolojisi Açısından Kültürel Tabakalaşma: Yeni Orta Sınıf ve Yeni Medya.** Sosyoloji Konferansları, 61-84.
- Halbwachs, M.: 2016 **Hafızanın Toplumsal Çerçevesi.** (Çev. İ. Erdoğan) İstanbul: Heretik.
- Hall, S.: 2000 **The Local and the Global: Globalization and Ethnicity.** A. King (Dü.) içinde, Culture, Glabalization and The World System. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Hallin, H.: 2020 **Home-Based Telework During The Covid-19 Pandemic,** Master Program İn Work Life Science.
- Harvey, D.: 2008 **Umut Mekânları.** (Z. Gambetti, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.

- Harvey, D.: 2012 **Sermayenin Mekânları: Eleştirel Bir Coğrafyaya Doğru.** (B. Kıcır & D. Koç & K. Tanrıyar & S. Yüksel, Çev.) İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Harvey, D.: 2019 **Post-Modernliğin Durumu.** (S. Savran, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Hatıplı, M.: 2017 **Postmodernizm, Tüketim, Popüler Kültür ve Medya.** Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, 32-50.
- Heidegger, M.: 2008 **Varlık ve Zaman.** (K. Ökten, Çev.) İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Highmore, B.: 2011 **Ordinary lives: Studies in the everyday.** Oxon: Routledge.
- Kalın, M.: 2016 **Mekânsal Ayrışmanın Bir Yeni Biçimi Olarak Kapalı/Kapılı Siteler: Akkent Konutları Örneği.** Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 923-956.
- Karadoğan İsmayilov, E. & Sunal, G.: 2012 **Gözetlenen ve Gözetleyen Bir Toplumda, Beden ve Mahremiyet İlişkisi: Facebook Örneği.** Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi , (18) , 21-41 .
- Kavi, E. & Koçak, O.: 2010 **Bilgi Toplumunda Evden Çalışmanın Etik Boyutu.** Sosyal Siyaset Konferansları, 59, 69-88.
- Kaya, B.: 2018 **Beğeni Tercihleri Üzerinden Kültürel ve Sınıfsal Farklılıklara Pierre Bourdieu Perspektifinden Bakmak: Denizli Kentinde Orta Sınıflarda Kültürel Farklılıkların**

- Yansımaları.** Yüksek Lisans Tezi. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kaya, M. & Burtan Doğan B.: 2016 **Esnek Çalışma Modeli:** Ev Eksenli Çalışma. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 15, Sayı: 58, 1069-1099.
- Kaya Şen, G.: 2019 **Yeni Ekonomi Çerçevesinde Çalışma Hayatında Yaşanan Dönüşümler.** Yüksek Lisans Tezi. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Keyder, Ç.: 2013 **“Yeni orta sınıf.”** <https://bilimakademisi.org/yeni-orta-sinif-caglar-keyder/> adresinden 12 Temmuz 2021 tarihinde edinilmiştir.
- Kıcır, B.: 2019 **Evden Çalışma: Özgürlük mü Esaret mi?,** Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 21(1), 173-196.
- Kızılay, Ş. E.: 2019 **Küreselleşme, Gündelik Hayat ve Kültür Eleştirisi.** Sosyoloji Notları, 2-21.
- Klopotek, M.: 2017 **The Advantages and Disadvantages of Remote Working from the Perspective of Young Employees.** Scientific Quarterly “Organization and Management”, 40(4), 39-49.
- Köten, E.: 2012 **Endüstri Sonrası Topumda Değişen Çalışma İlişkileri ve Türkiye’deki Yansımaları: Hizmet Çalışanları Örneği.** Yayımlanmış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Kumar, K.: 1995 **Sanayi Sonrası Toplumdan Post-Modern Topluma; Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları.** (M. Küçük, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi.
- Kümbetoğlu, B.: 2005 **Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Araştırma Yöntemleri.** İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Lefebvre, H.: 2012 **Gündelik Hayatın Eleştirisi 1.** (I. Ergüden Çev.), İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Lefebvre, H.: 2013 **Gündelik Hayatın Eleştirisi 2.** (I. Ergüden Çev.), İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Lefebvre, H.: 2020a **Mekânın Üretimi.** (I. Ergüden, Çev.) İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Lefebvre, H.: 2020b **Modern Dünyada Gündelik Yaşam.** (I. Gürbüz, Çev.) İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Marica, M. E.: 2018 **Homeworking / Teleworking Atypical Forms of Employment: Between Usefulness and Precariousness.** Juridical Tribune Journal, 73-85.
- Marmasan, D.: 2014 **Bir Mekânsal Ayırışma Modeli Olarak Modern Gettolaşma: Televizyon Reklamları Üzerine Bir İnceleme.** Global Media Journal, 219-242.
- Marx, K.: 2016 **Komünist Manifesto.** (C. Üster & N. Deriş Çev.) İstanbul: Can Yayınları.
- Mayring, P.: 2011 **Nitel Sosyal Araştırmaya Giriş.** İstanbul: BilgeSu Yayıncılık.

- Nar, M. Ş.: 2015 **Küreselleşmenin Tüketim Kültürü Üzerindeki Etkisi: Teknoloji Tüketimi.** Uluslararası Sosyal Araştırmalar, 941-954.
- Neuman, Lawrence W.: 2012 **Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar I. Cilt,** (S. Özge Çev.), Ankara: Yayın Odası.
- Odabaşı Y.: 2017 **Tüketim Kültürü: Yetinen Toplumdan Tüketen Topluma.** İstanbul: Aura Kitapları.
- Omay, U.: 2008 **“İş,Güç” Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi.** Cilt:10 Sayı:3.
- Öymen Özak, N. & Pulat Gökmen, G.: 2009 **Bellek ve Mekân İlişkisi Üzerine Bir Model Önerisi.** İTÜ Mimarlık, Planlama, Tasarım Dergisi, 145-155.
- Özcan, K.: 2014 **Yönetmel Kontrol ve Örgütsel Düzen: Michel Foucault ve Zygmunt Bauman Ekseninde Bir Tartışma.** Amme İdaresi Dergisi, 47 (2), 1-42.
- Özkan, S. & Kök S.: 2019 **Sınıf Teorilerinde İki Ana Yol Bir Kavşak: Sınıfı Karl Marx, Max Weber ve Pierre Bourdieu İle Okumak.** Journal Of Social, Humanities and Administrative Sciences, 5(21): 1123-1138.
- Özonur, D.: 2010 **Türkiye’de ‘Yeni Orta Sınıf’ Üzerine Bir Analiz: İssız Adam; ‘Yuppie’ Alper.** Marmara İletişim Dergisi, 187-200.
- Palabıyık, A.: 2011 **Pierre Bourdieu Sosyolojisinde “Habitus”,“Sermaye” ve “Alan” Üzerine.** Liberal Düşünce Dergisi, 1-21.

- Parlak, Z.: 2004 **Sanayi Ötesi Toplum Teorilerinin Eleştirel Bir Değerlendirmesi.** Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2004 / 2 : 95-125.
- Perouse, J.-F., & Danış, D.: 2005 **Zenginliğin Mekânda Yeni Yansımaları: İstanbul'da Güvenlikli Siteler.** Toplum ve Bilim Dergisi, 92-123.
- Pollard, M.: 1996 **Henry Ford ve Ford.** (A. Aydoğan, Çev.) Ankara: İlk Kaynak Yayınları.
- Rocha C. T. M. & Amador, F. S.: 2018 **Telework: conceptualization and Issues for Analysis.** 16(1), 152-162.
- Rutz, H., & Balkan, E.: 2016 **Sınıfın Yeniden Üretimi: Eğitim, Neoliberalizm ve İstanbul'da Yeni Orta Sınıfın Yükselişi.** (Ö. Özen, Çev.) İstanbul: H2O Kitap.
- Sadıkoğlu, H., & Özsoy, A.: 2016 **Üst Gelir Grubu Konut Tercihleri Olarak Rezidans Kullanımı.** Avrupa Konut Araştırmaları Ağı, 226-245.
- Samsun, N.: 2017 **Çalışmanın Değişen Anlamı ve Güncel Durumuna İlişkin Tartışmalar.** AUAd 2017, Cilt 3, Sayı 3, 160-210.
- Saklı, A. R.: 2007 **Kapitalist Gelişim Sürecinde Fordizm ve Postfordizm.** Ankara.
- Saklı, A. R.: 2013 **Fordizm'den Esnek Üretim Rejimine Dönüşümün Kamu Yönetimi Üzerindeki Etkileri.** Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 107-131.

- Sarıipek, D. B.: 2016 **Zaman Baskısı Altında Çalışma ve Boş Zaman Algısı.** Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 112-127.
- Sennett, R.: 2010 **Karakter Aşınması: Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerine Etkileri.** (B. Yıldırım, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Sennett, R.: 2021 **Yeni Kapitalizm Kültürü.** (A. Onocak Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sidar Ökdemir, E.: 2021 **Evden Öteye: Kamusallaşan Ev Mekânından Evcilleşen Kamusal Alana.** Kent Araştırmaları ve Düşünce Dergisi.
- Solomon, M. R.: 2003 **Tüketici Krallığının Fethi.** (S. Çetinkaya, Çev.) İstanbul: MediaCat Yayınları.
- Şimşek, A.: 2020 **Yeni Orta Sınıf "Sinik Stratejiler".** İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Şumnu, U.: 2020 **Hayat Eve Sığar mı? Covid-19 ve Mimarlığın Bağışıklık Sistemi.** Mimarlık Dergisi, 34-39.
- Tekin, F.: 2019 **Hafıza Ortamından Tüketim Nesnesine Dönüşen Ev.** Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi, 253-273.
- Toffler, A.: 2018 **Üçüncü Dalga.** (Yeniçeri S., Çev.) İstanbul: Koridor Yayınları.
- Turan, E. B. , Gülşen, D. B. A. & Bilaloğlu, M.: 2019 **Kadın Çalışanların Yaşam Doyumu İle Boş Zaman Engelleri Arasındaki İlişki: Akdeniz Üniversitesi Örneği.** Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi , 4 (1) , 104-114.

- Usta, G.: 2020 **Mekan ve Yer Kavramlarının Anlamsal Açıdan İrdelenmesi.** The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication, 25-30.
- Van Manen, M.: 1990 **Researching lived experience: Human science for an action sensitive pedagogy.** State University of New York Press, Albany.
- Veblen, T.: 2005 **Aylak Sınıfın Teorisi.** (Z. Gültekin, Çev.) İstanbul: Babil Yayınları.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H.: 2008 **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri.** Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, Y.: 2019 **Tüketicilerin Sembolik Tüketim Eğilimlerinin Öğrenilmesi: Akçakoca Örneği.** Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 257-267.
- Yücebaş, M.: 2013 **Orta Sınıflar ve Modern Gettolarda Ayrıcalıklı Yaşam.** İnsanbil Dergisi, 21-38.

EKLER

Katılımcı Bilgi Formu

-Yaşınız:.....

-Cinsiyet:

-En son bitirdiğiniz okul:

-Mesleği:.....

-Medeni durumunuz:

Evli iseniz

-Eşinizin en son bitirdiği okul:

-Eşiniz çalışıyor mu? (1) Evet (2) Hayır

-Çalışıyorsa yaptığı iş/meslek:

-Eşinizin pandemi sürecindeki çalışma durumunu hangisi en iyi açıklar? (1) Pandemi sürecinde de iş yerine gitti (2) Sadece bazı hafta/günlerde gitti (3) Tamamen evden çalıştı

-Çocuğunuz var mı? (1) Evet (2) Hayır

Varsa sayısı ve yaşı/ları

-Oturduğunuz evi en iyi hangisi temsil eder?

() Apartman dairesi

() Müstakil ev

() Rezidans dairesi

() Villa

() Diğer (.....)

- Oturduğunuz ev size mi ait? (1) evet kendi evimiz, (2) evet ama hala kredi borcu devam ediyor, (3) hayır ama yakınımıza ait olduğu için düşük bir kira ödüyörüz /kira ödemiyoruz,(4) hayır kiracı olarak oturuyoruz

-Kendinize ait arabanız var mı? (1) Evet (2) Hayır Varsa kaç adet?

-Evinizde sizden başka kaç kişi yaşıyor?

MÜLAKAT SORULARI

1. Hepimiz olağanüstü bir süreçten geçiyoruz, iş ve özel hayatımız açısından da farklı bir dönem yaşıyoruz. Öncelikle mesleğiniz, görev tanımınız ile birlikte evden çalışmaya geçiş sürecinizi sizden dinlemek isterim.

2.1 Kendinize evinizde nasıl bir çalışma ortamı yarattınız? Biraz bahsedermisiniz? Evde işlerinizi yürütebilmek için herhangi bir oda/yer belirlemek zorunda kaldınız mı? İş yerinden çeşitli malzemeleri getirmeniz gerekti mi?

2.2 Sizin dışınızda evden çalışan kişi(ler) var mı? Ev ortamında birden fazla kişinin çalışması sizin çalışma düzeninizi nasıl etkiledi?

3.1.Evden çalışmaya başladıktan sonra evinizde bazı değişiklikler yapmak zorunda kaldınız mı? Örneğin evin dizaynında bir değişiklik yaptınız mı? Çalışma ortamınızı geliştirmeye yönelik alışveriş yaptınız mı?

3.2 Fırsat bulunca neleri değiştirmeyi planlıyorsunuz? (Estetik mi işlevsellik mi ön planda?)

4. Evden çalışmaya başladıktan sonra işle ilgili rutinlerinizde ne tür değişiklikler oldu? (Örneğin evde denetim/takip edilme, toplam çalışma saati, çalışma saati, hafta sonu çalışma, mola saati gibi.)

4.1. İşin eve girmesiyle evdeki gündelik hayat pratikleri nasıl etkilenmiştir? (Örneğin; yemek saatlerinin değişmesi, ev işlerini zamana bölüp parça parça yapma, aynı zamanda çocuğa bakma, daha fazla online alanda vakit geçirme vs.)

5. Evden çalışmaya başladıktan sonra ev içindeki ilişkilerinizde herhangi bir değişiklik oldu mu? (İş bölümü, rol çatışması, aileye ayrılan vakit, işle ilgili olumsuzlukların evdeki ilişkilere etkisi gibi)

6. Sizce evden çalışmanın avantajları ve dezavantajları neler olabilir? (Örneğin yolda geçen zaman, uzun süre evde olmak). Size imkân verilse eski sisteme mi dönmek istersiniz yoksa evden çalışmaya devam etmek mi?

7.1. Peki bana hayalinizdeki evi biraz anlatabilir misiniz? Nasıl bir evde yaşamak istersiniz?

7.2. Eğer evde çalışma deneyimini yaşamamış olsaydınız bu hayaliniz farklı olabilir miydi?

8. Paylaşmak istediğiniz farklı bir şey var mı?

Teşekkür ederim.

